

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og
teknologifakultet
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Sissel Wang

Er Islam og demokrati forenelig?

- en analyse av religionens effekt
på menneskers demokratiske verdier

Masteroppgave i statsvitenskap

Trondheim, våren 2013

Sissel Eltvik Wang

Er Islam og demokrati forenelig?

- en analyse av religionens effekt på menneskers demokratiske verdier.

Masteroppgave i statsvitenskap

Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Forord

Først og fremst vil jeg gi en stor takk til min dyktige veileder Tanja Ellingsen, som har ledet meg stødig gjennom både kurs og masteroppgave ved NTNU - jeg hadde nok ikke klart å holde orden på fagstoffet det siste året hvis det ikke hadde vært for deg. Jeg vil også rette en stor takk til Tor Georg Jakobsen, som i statistisk tunge stunder har hjulpet meg mye med både datasett og syntax.

Mine studievenner fortjener også en stor takk for endeløse diskusjoner (både faglige og ikke fullt så faglige..) og mye moro gjennom studietiden. Maken til gode og inspirerende folk skal man lete lenge etter!

Til slutt vil jeg også rette en stor takk min fantastiske samboer Fredrik – du har gjort de tunge stundene litt lettere, og de gode stundene enda bedre. Og mamma, pappa og Inghild – takk for at dere alltid tar dere tid til å høre på meg, uansett hvor mye jeg maser om religion og demokrati.

Sissel Eltvik Wang

Trondheim, mai 2013.

Innholdsfortegnelse

Forord	3
1.0 INNLEDNING	7
1.1 Problemstillingens akademiske bidrag	8
1.2 Oppgavens struktur	9
2.0 TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING	11
2.1 Demokratisk teori – hva er demokrati?	11
2.1.1 Sivil frihet – individualisme og fokus på mennesket	13
2.1.2 Rettsstat – maktskille og likhet	14
2.1.3 Valg – demokratiet som institusjon	17
2.2 Demokratiske verdier	18
2.2.1 Demokratiske verdier	19
2.2.2 Viktigheten av å studere demokratiske verdier	21
2.3 Religion og demokratiske verdier	23
2.3.1 Forklaring på demokratisk underskudd i den muslimske (...) ..	24
2.3.2 Tidligere forskning	25
2.4 Modernisering, postmodernisme og demokratiske verdier	30
3.0 DATA OG METODE	35
3.1 Data og utvalg	35
3.2 Metode	36
3.2.1 Den statistiske metoden	36
3.2.2 Flernivåanalyse	36
3.3 Avhengige variabler – demokratiske verdier	37
3.3.1 Demokratisk støtte	38
3.3.2 Sosial toleranse	40
3.3.3 Kjønnslikestilling	40
3.3.4 Sekulær politikk	41
3.3.5 Normalfordeling	41
3.3.6 Missingverdier	42
3.4 Teoretisk baserte uavhengige variabler	42
3.4.1 Religion	42
3.4.2 Økonomisk utvikling	44
3.5 Kontrollvariabler	45
3.6 Metodiske utfordringer i analysen	46
4.0 RESULTATER OG ANALYSE	49
4.1 Deskriptiv analyse	49
4.1.1 Foreløpige resultater	54
4.2 Resultater fra flernivåanalyse	55
4.2.1 Demokratisk støtte	56
4.2.2 Sosial toleranse	59
4.2.3 Kjønnslikestilling	62
4.2.4 Sekulær politikk	64
4.3 Oppsummering av sentrale funn og tolkning av resultater	66
4.3.1 I hvilken grad er muslimer tilhengere av dem. verdier?	72
5.0 AVSLUTNING	74
Litteraturliste	76
Appendiks A	82
Appendiks B	88

Tabeller i teksten

- Tabell 1. Flernivåregresjon, demokratisk støtte.
- Tabell 2. Flernivåregresjon, sosial toleranse.
- Tabell 3. Flernivåregresjon, kjønnslikestilling.
- Tabell 4. Flernivåregresjon, sekulær politikk.
- Tabell 5. Oppsummering av hypoteser.

Figurer i teksten

- Figur 1. Oversikt over demokratiets grunnkonsepter.
- Figur 2. Illustrasjon av sentrale demokratiske verdier.
- Figur 3. Kart over demokratier i verden, 2012.
- Figur 4. Kausalsammenheng – teoretiske variabler og demokratiske verdier.
- Figur 5. Demokratisk støtte - Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.
- Figur 6. Sosial toleranse - Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.
- Figur 7. Kjønnslikestilling - Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.
- Figur 8. Sekulær politikk - Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.
- Figur 9. Gjennomsnittlig grad av religiøsitet blant muslimer og vestlig kristne.
- Figur 10. Gjennomsnittlig øk. utvikling i hjemland, muslimer og vestlig kristne.
- Figur 11. Økonomisk likhets påvirkning på sosial toleranse. Illustrasjon av (..)
- Figur 12. Økonomsik likhet i hjemland, muslimer.
- Figur 13. BNP per innbygger i hjemland, muslimer.
- Figur 14. Scatterplot – demokratisk støtte og BNP.
- Figur 15. Scatterplot – sosial toleranse og BNP.
- Figur 16. Scatterplot – kjønnslikestilling og BNP.
- Figur 17. Scatterplot – sekulær politikk og BNP.

1.0 INNLEDNING

For over 20 år siden uttrykte Samuel Huntington (1991) at "the third wave of democracy" ville skape formidable politiske revolusjoner i en rekke stater. Francis Fukuyama (1989) gikk så langt som å kalle tiden verden var inne i for "the end of history" – en tid der liberaldemokratiet ville ende opp som den overlegne politiske styreform. Spådommene har nok aldri vært nærmere sannhet enn i dag. Den demokratiske styreform har spredt seg over store deler av verden, og nesten halvparten av verdens stater blir av Freedom House (2013) karakterisert som fullverdige demokratier. Den demokratiske styreform ser dog ut til å være svært ujevnt fordelt mellom verdens regioner. Mens hele 96 % av statene i Vest-Europa kan karakteriseres som demokratier, så er det så lite som 6 % av statene i Midtøsten og Nord-Afrika som kan karakteriseres som det samme (Freedom House 2013). Forskere har konkludert med at Huntingtons 'tredje bølge' enda ikke har nådd den muslimske verden (Rizzo et al. 2007).

Hva er grunnen til den ujevne fordelingen av demokrati mellom den muslimske og den vestlige verden? For å svare på dette spørsmålet tar jeg i hovedsak utgangspunkt i de ulike teoretiske argumentene som sier at *religion* har stor påvirkning på forekomsten av demokrati og demokratiske idealer. Innenfor denne retningen har flere forskere framsatt argumenter om at den islamske religionen i det store og hele virker å være uforenelig med demokrati (se Huntington 1993; Huntington 1996; Breznau et al. 2011; Vlas og Gherghina 2012; Lipset 1994; Hofmann 2004). Argumentene for Islams uoverenskomst med demokrati er mange, men de fleste antyder at de "typiske vestlige" verdiene som ligger til grunn for liberaldemokratiet (individualisme, skille av religion og politikk, politisk frihet m.fl.), ikke finnes innenfor den islamske troen.

Forholdet mellom religion og demokrati kan undersøkes på ulike nivåer. Jeg har valgt å undersøke forholdet på individnivå. Mitt forskningsspørsmål er derfor stilt som følger:

I hvilken grad er mennesker bosatt i muslimske land tilhengere av demokratiske verdier?

1.1 Problemstillingens akademiske bidrag

Almond og Verba (1963), Welzel og Inglehart (2008) og Lipset (1966) har alle argumentert for at menneskelige holdninger til styreform er av sentral betydning for samfunnets faktiske politiske organisering. Mesteparten av den tidligere empiriske forskningen på religion og demokrati har dog undersøkt forholdet mellom de to variablene på statsnivå, dvs. at forekomsten av demokratisk styre i et land har fungert som avhengig variabel. Det finnes færre undersøkelser av forholdet mellom religion og demokrati på individnivå¹. Min undersøkelse av menneskers demokratiske verdier gir derfor et viktig empirisk bidrag til demokratiforskningen. Jeg vil argumentere for at det entydige statsfokuset i de tidligere undersøkelsene av religion og demokrati har ført til en noe begrenset forståelse av det *virkelige* forholdet mellom de to elementene. Ved å undersøke forholdet mellom religion og demokrati på individnivå, vil dette bidra til et bredere perspektiv i debatten om religion og demokrati generelt.

I tillegg vil en helhetlig og god forståelse av forholdet også bidra til et bredere perspektiv i den spesifikke debatten om Islams forenelighet med demokrati. Hofmann (2004) skriver at en slik bredt perspektiv vil være essensielt for forståelsen av utsiktene for nåværende og framtidig demokratisering og befestelse av demokrati i den muslimske verden. De politiske opprørene som feiet over den arabiske verden i 2011 representerer den mest signifikante utfordringen av autoritære styrever siden kollapsen av Sovjetunionen (Puddington 2012). 11 januar flyktet Tunisias daværende president Zine El-Abidine Ben Ali fra landet, etter flere ukers offentlige protester². Ben Ali var den første av de arabiske diktatorene som falt, i de påfølgende månedene spredte masseprotestene seg til Egypt, Libya, Bahrain, Syria og Yemen³. I en region som tidligere hadde blitt antatt å være immun mot demokratisering, lykket koalisjoner av aktivister og vanlige mennesker å avsette diktatorer som hadde tilbrakt flere tiår ved makten. I noen tilfeller ble masseprotestene fulgt av en utvikling av demokratiske institusjoner. På slutten av året hadde to stater, Egypt og Tunisia, gjennomført demokratiske valg

¹ For eksempel har Norris og Inglehart (2002; 2003) undersøkt holdninger til demokrati i vestlige og islamske samfunn. I denne oppgaven utvider jeg deres undersøkelser ved å legge til flere dimensjoner av demokrati, og ved å anvende flernivåanalyse.

² Aljazeera (2011) "New Dawn for Tunisia":

<http://www.aljazeera.com/video/africa/2011/01/201111595018831685.html>. Lastet opp 15.mai 2013.

³ The Telegraph (2011) "Arab Spring: Timeline of African and the middle east rebellions".

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8839143/Arab-Spring-timeline-of-the-African-and-Middle-East-rebellions.html>. Lastet opp 15.mai 2013.

(Puddington 2012). Hvordan demokratiet vil utvikle seg videre i den muslimske verden, er et sentralt spørsmål. I Egypt ble for eksempel Mohammed Morsi, et medlem av 'Det Muslimske Brorskap', valgt som President⁴. Dette har fått flere til å snakke om at demokratiet i de muslimske landene muligens vil utvikles i en annen retning enn det vestlige liberaldemokratiet. Et alternativ som har blitt framsatt til den vestlige modellen, er 'Islamsk Demokrati' (Bukay 2007)⁵. Resultatene fra min analyse av muslimers demokratiske verdier vil bidra til å kaste lys over forståelsen av den videre demokratiseringsprosessen i den muslimske verden.

Problemstillingens fokus på demokratiske verdier skaper dessuten et behov for å definere hva slike verdier/holdninger egentlig er. Fåtalet av forskere som har fokusert på menneskelige holdninger til demokratiet har gitt noen omfattende teoretisk begrunnelse for hvorfor de anser noen holdninger som spesielt demokratiske. Det å utvikle et slikt teoretisk rammeverk vil gi et bidrag til litteraturen om demokratiet og dets ulike "kjennemerker". I oppgaven gir jeg en teoretisk gjennomgang av sentral demokratisk teori, noe som vil ende i en diskusjon av *hvilke* verdier som kan karakteriseres som spesielt demokratiske, og også *hvorfor* akkurat disse er demokratiske. Jeg konkluderer, med utgangspunkt i Møller og Skaanings (2010) argumenter, at demokratiets ulike aspekter i hovedsak kan kategoriseres innenfor tre ulike grunnkonsepter: valg som institusjon, sivile friheter og rettsstat. Jeg tar utgangspunkt i disse tre grunnkonseptene når jeg velger ut hvilke demokratiske verdier jeg vil fokusere på i analysen.

1.2 Oppgavens struktur

I kapittel 2 presenterer jeg oppgavens teoretiske rammeverk. Jeg starter kapittelet med å gi en utførlig gjennomgang av sentral demokratisk teori, og dermed også de ulike elementene av liberaldemokratiet. Videre fokuserer jeg på teori og tidligere forskning som sier noe om religions påvirkning på menneskers demokratiske verdier. Med bakgrunn i teori og tidligere forskning stiller jeg fem hypoteser (fire av dem omhandler direkte muslimer og vestlige kristnes holdninger, den siste omhandler grad av

⁴ *The New York Times* (2013). "Christians Uneasy in Morsi's Egypt".
http://www.nytimes.com/2013/05/16/world/middleeast/christians-uneasy-in-morsi-egypt.html?ref=mohamedmorsi&_r=0 Lastet opp 15.mai 2013.

⁵ For ytterligere informasjon og diskusjon omkring begrepet islamsk demokrati, se konklusjon.

religiøsitet). Til slutt i kapittelet gjennomgår jeg også moderniseringsteorien og Ingleharts teori om postmodernisme som en alternativ påvirker på menneskers demokratiske verdier. Jeg stiller her to hypoteser (den ene omhandler økonomisk utvikling, den andre er en samspillshypotese mellom religiøs orientering og økonomisk utvikling).

I kapittel 3 gir jeg en beskrivelse av oppgavens data og metodiske tilnærming (flernivåanalyse). Jeg gir også en operasjonalisering av de ulike variablene inkludert i analysen. Til slutt inkluderer jeg en diskusjon om de eventuelle metodiske utfordringene jeg vil møte på i analysen av resultatene.

I kapittel 4 gir jeg først en deskriptiv analyse av de ulike dataene. Jeg gir her en foreløpig konklusjon. Videre utfører jeg en empirisk flernivåanalyse av menneskers demokratiske holdninger. Jeg gjennomgår resultatene fra fire ulike regresjonstabeller (jeg anvender fire ulike avhengige variabler). Jeg avslutter kapittelet med en diskusjon av analyseresultatene, som i hovedsak sier at både det å være muslim, det å være høyt religiøs og det å bo i en stat med lav økonomisk likhet har en negativ effekt på menneskers demokratiske verdier. Dette gjelder dog bare for menneskers sosiale toleranse, holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til sekulær politikk. Jeg problematiserer også det at BNP per innbygger og religiøs orientering har en høy korrelasjon, og diskuterer hvordan dette påvirker mine funn. I kapittel 5 avslutter jeg oppgaven.

2.0 TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING

Det overordnede temaet i denne oppgaven er hvordan religion påvirker demokratiske verdier. I det følgende kapitlet gjennomgår jeg derfor relevant teori og tidligere forskning omkring elementene både hver for seg, og omkring forholdet mellom dem. Hovedfokuset ligger i stor grad på forholdet mellom religion og demokratiske verdier. Men, før jeg går inn på dette forholdet er det noen faktorer som er svært viktig å få klarhet i; det er viktig å forstå hva et demokrati egentlig er, og i forlengelsen av dette også hvilke verdier som kan karakteriseres som demokratiske. I denne oppgaven anvender jeg "demokratiske verdier" både som et generelt uttrykk for de ulike sentrale trekkene i demokratiet, men også mer spesifikt som et uttrykk for menneskers holdninger knyttet til de ulike demokratiske trekkene. Som nevnt innledningsvis er det fåtallet av forskere som har gitt noen inngående forklaring på hvorfor de anser noen verdier som spesielt demokratiske. Dette har ført til et stort hull i det teoretiske rammeverket rundt demokratiske verdier. Ved å gi en omfattende gjennomgang av sentrale trekk i demokratisk teori, for så å anvende disse som en teoretisk bakgrunn for demokratiske verdier, håper jeg å tette igjen deler av dette hullet.

Jeg begynner dette kapitlet med å gi en utførlig gjennomgang av demokratisk teori (del 2.1), og dermed også de ulike grunnkonseptene av liberaldemokratiet (del 2.2). I kapitlets hoveddel fokuserer jeg på teori og tidligere forskning som sier noe om religions påvirkning på menneskers demokratiske verdier (del 2.3). Fokuset ligger i stor grad på tidligere empiriske undersøkelser av muslimer og vestlige kristnes holdninger til de ulike delene av den demokratiske styreform. Til slutt inkluderer jeg også økonomisk utvikling som en alternativ forklaringsfaktor for menneskers holdninger til demokratiet (del 2.4).

2.1 Demokratisk teori – hva er demokrati?

Det finnes i dag ingen klar og entydig forståelse av hva et demokrati egentlig er. Den eneste forståelsen de fleste teoretikere virker å enes om, er at demokratiet er en slags politisk styreform der *folket styrer*. Denne definisjonen har røtter helt tilbake til oldtidens Athen (Held 2006). På denne tiden opplevde Hellas' bystater mye politiske

uroligheter da en ny velstandsvekst førte til en forsterking av maktkampene mellom samfunnets eliter. Borgerne ble etter hvert inkludert i maktkampene, både som krigere og støttespillere, og med dette fulgte det også nyskapende tanker om hvordan samfunnet heller burde organiseres (Held 2006). Det finnes dessverre ingen altomfattende kilde som viser oss akkurat hvordan athenerne valgte å organisere sitt politiske styre, men en viktig beskrivelse av hva de mente med sin nye politiske styreform finner vi i et utdrag fra en begravelsestale gjengitt i Thucydides bok *The Peloponnesian War*: "Our constitution does not copy the laws of neighbouring states; we are rather a pattern to others than imitators ourselves. Its administration favours the many instead of the few; this is why it is called a *democracy*" (trykk pålagt av forfatter) (bok 2, nr 37).

Den klassiske definisjonen av demokrati er altså at dette er en styreform som prefererer et styre av "mange", ikke av "få"⁶. Hva et slikt styre i praksis innebærer, og hvordan et samfunn basert på et slikt styre burde organiseres, finnes det dog totalt forskjellige oppfatninger av. Dette har skapt et mylder av ulike politiske teorier og modeller som søker å illustrere og forklare hva et demokrati er/burde være⁷. Som Robert Dahl skriver i begynnelsen av sin meget innflytelsesrike bok *A Preface to Democratic Theory* (1956a): "There is no democratic theory – there are only democratic theories" (1). For over et tiår siden identifiserte Collier og Levitsky (1997) hundrevis av ulike undertyper av demokrati i litteraturen. Det store antallet demokratityper er et resultat av utallige forsøk på å skille mellom ulike typer demokratier ved å konstruere såkalte 'demokratitypologier' (Møller og Skaaning 2010). Utvikling av slike typologier er svært viktige for vår forståelse av demokratiet, men det enorme antallet har gjort demokratifeltet stort og uoversiktlig. Møller og Skaaning (2010) har framsatt argumentet om at liberaldemokratiets ulike elementer i bunn og grunn kan kategoriseres innenfor tre hovedkonsepter: *valg som institusjon, sivile friheter og rettsstat (rule of law)*. I den videre gjennomgangen av hva demokrati er, vektlegger jeg nettopp disse tre elementene, og redegjør for hvorfor og hvordan de har influert demokratiteori-feltet gjennom historien.

⁶ "Mange" ble forstått som *demos* – "folket" (Held 2006).

⁷ Demokratisk teori kan generelt sett bli delt i normativ og empirisk teori. *Normativ teori* argumenterer for hva demokratiet 'essensielt' sett er eller burde være og diskuterer dets normative forutsetninger. *Empirisk teori* søker ikke å avdekke en 'essensiell' kjerne i demokratiet, men diskuterer heller demokratiets funksjon og empiriske forutsetninger (Minkenbergh 2007).

For en mest mulig kronologisk riktig gjennomgang starter jeg med elementet sivile friheter, deretter rettsstat og til sist valg som institusjonelt trekk.

2.1.1 Sivile friheter – individualisme og fokus på mennesket.

Et av de mest sentrale, og også mest innflytelsesrike, utviklingstrekkene i demokratisk teori, har vært skiftet fra oppfattelsen av mennesket som en integrert del av samfunnet, til oppfattelsen av mennesket som et selvstendig individ. Dette skiftet har ført til store endringer i forståelsen av kilden til frihet – en forståelsesendring som i stor grad videre har påvirket synet på beste politiske organisering av et samfunn (Held 2006).

I det klassiske demokratiet i Athen ble den folkelige deltakelsen i styret av samfunnet oppfattet som et svært sentralt demokratisk element. Grunnen til dette var at slik deltakelse ble antatt å være kilden til menneskelig frihet. Bakgrunnen for denne argumentasjonen ligger i den athenske bystatens generelle forpliktelse til *borgerdyd*, dvs. individuell dedikasjon til staten, og underordning av privatliv til fordel for offentlig anliggende (Held 2006). Forpliktelsen til borgerdyd gjorde at individet i prinsippet ble tolket som et kollektivt begrep som ikke fokuserte på den individuelle borgers personlige kvalifikasjoner, men heller på *demos* (folkehelheten) (Raaflaub 1983). Dette resulterte i at individuelle rettigheter ble oppfattet som offentlige rettigheter. Folkets styre av samfunnet ble dermed i prinsippet et styre av selvet, og det gikk ikke an å oppnå frihet uten å delta i samfunnsstyret (Held 2006). I følge Raaflaub (1983) ble tanken om borgerdyd med dette et av de viktigste aspektene av den klassiske demokratiske friheten. Da individuelle politiske rettigheter i bunn og grunn teltes som deler av et system som representerte og garanterte frihet bare som en helhet, var det umulig å oppnå slike rettigheter uten å involvere seg i styret av samfunnet/helheten. På denne måten dukket det klassiske konseptet om demokratisk frihet opp som et produkt av en spesiell politisk organisering der frihet var anvendt ikke bare om en politisk forfatning, men mye mer generelt om et helt sosialt system og en spesiell tolkning av funksjonen og formålet av den greske bystaten og dens innbyggere (Raaflaub 1983).

Det var ikke før renessansen og den protestantiske reformasjonen sveipet over Europa at synet på menneskets rolle i samfunnet ble radikalt endret (Held 2006). Ebenstein og Ebenstein (2000) skriver at renessansen på den ene siden gjenopplivet den rasjonelle,

sekulære og vitenskapelige ånden som hadde ligget tilsynelatende død gjennom middelalderen. På den andre siden var renessansen i seg selv effekten av menneskets voksende rastløshet, og av forandringene i sosiale og teknologiske tilstander. Den viktigste "oppdagelsen" i renessansen var dog oppdagelsen av mennesket. Renaissance så mennesket i sin totalitet – i relasjon både med seg selv, med samfunnet og med verden (Ebenstein og Ebenstein 2000). Men mennesket ble nå sentrum av universet – et individ født "fritt og likt", med "naturlige rettigheter" (Held 2006). Dette gjorde at samfunnet skulle forme seg etter individet, ikke omvendt slik tidligere hadde vært tilfellet, og vi kan se et klart fokusskifte fra folkets "plikter" til folkets "rettigheter". Den nye oppfattelsen av personen som et eget individ, avkoblet fra borgersamfunnet, ble fort gjenstand for politisk refleksjon (Held 2006).

2.1.2 Rettsstat – maktdeling og likhet.

Grunnen til at folkelig deltakelse i politikken var så viktig i det klassiske demokratiet var at det bare var deltakelse i politikken som kunne sørge for selvstyre, og dermed også frihet for befolkningen. Den nye oppfatningen av mennesket som et eget individ, skapte store omveltninger i oppfatning av mest hensiktsmessige politiske organisering av samfunnet. Grunnen til dette lå i det faktumet at borgerne ikke lenger trengte "selvstyre" på samme måten som hadde blitt uttrykt i det klassiske demokratiet; de var allerede frie individer. På samme måten som individet hadde blitt avkoblet borgersamfunnet, hadde også staten på denne tiden blitt avkoblet sivilsamfunnet. Staten ble nå karakterisert av ideen om et upartisk og rettslig framstilt maktsystem, separert fra både makten og de som blir styrt av makten, og med høyeste domsmyndighet over et territorie (Held 2006). For denne tidens politiske teoretikere handlet politikk i stor grad om det forene det nye synet på den suverene staten med det nye synet på det suverene individet på en tilfredsstillende måte.

Locke var en av dem som argumenterte for at mennesket er født i en "state of perfect freedom" (1689/1988: Kap.2, nr.4). I denne naturtilstanden er alle mennesker frie og like fordi de alle er styrt av naturloven. Menneskene har også naturlige rettigheter. Det finnes dog visse utfordringer knyttet til samværet mellom frie mennesker som gjør at det ville være nyttig å opprette en suveren makt. Dette vil gjøre samfunnet mer forutsigbart og sikkert, og vil *de facto* dele opp makten i to deler; en del i det uavhengige

sivilsamfunnet og en del i regjeringen (de som styrer makten)⁸. Men, da regjeringen i prinsippet blir opprettet for å organisere samhandlingen mellom de frie individene, vil autoriteten aldri forsvinne helt fra folket. Hvis ikke makthaverne klarer å beskytte folkets frihet og rettigheter vil folket ha all rett til å ta tilbake den suverene makten: "Whensoever, therefore, the legislative shall transgress this fundamental rule of society, and either by ambition, fear, folly, or corruption, endeavour to grasp themselves, or put into the hands of any other, an absolute power over the lives, liberties, and estates of the people, by this breach of trust they forfeit the power the people had put into their hands for quite contrary ends, and it devolves to the people, who have a right to resume their original liberty, and by the establishment of a new legislative (such as they shall think fit), provide for their own safety and security, which is the end for which they are in society. (Locke 1689/1988: Kap.19, nr.222). Med dette forstås det at et samfunns integritet i prinsippet krever et konstitusjonelt styre der "makten" er rettslig framstilt og delt (Held 2006).

Mens Locke var den første til å utarbeide ideen om et konstitusjonelt styre for å sikre individenes rettigheter, kan det sies at Montesquieu var den første til å fokusere mer inngående på ulike institusjonelle innovasjoner i det konstitusjonelle styret. Han var enig med Locke om at deling av makten var den beste måten å sikre individenes rettigheter på. En slik maktdeling mente han også mer generelt ville sikre den politiske ordenen i samfunnet (Ebenstein og Ebenstein 2000). Grunnen til at en maktdeling i samfunnet var hensiktsmessig var at dette ville begrense muligheten for at makten konsentreres bare én plass. I sin meget innflytelsesrike bok *The Spirit of the Law* (1748) argumenterer han derfor sterkt for et balansert konstitusjonelt styre – en "separation of powers" – og tegner opp et klart skille mellom lovgivende, utøvende og dømmende makt. I følge Montesquieu vil det ikke finnes noen frihet "where the same man or the same body, either of the nobles or of the people, to exercise those three powers, that of enacting laws, that of executing public resolutions, and of trying the causes of individuals" (Montesquieu 1748/1989: 69).

Locke og Montesquieu søkte å finne gode politiske organiseringer som ville beskytte individets frihet og rettigheter. Begge argumenterte derfor for en begrensning av makten.

⁸ Vi ser her kimen til det senere fokuset på skille av privatliv og offentlig liv.

Staten fungerte i så måte bare som en nattveker som opprettholdt lov og orden, og sikret friheten til befolkningen – den hadde i bunn og grunn ingen andre oppgaver enn dette⁹ (Ebenstein og Ebenstein 2000). For tenkerne på denne tiden ble politikk betraktet som en separat sfære i samfunnet, en sfære separert fra økonomi, kultur og familieliv – for dem var politikk bare statlig aktivitet og institusjoner (Held 2006).

Ideen om beskyttelse av friheten begynte på denne tiden å bli koblet sammen med ideen om politisk likhet. Bakgrunnen for dette var tanken om at virkelig frihet bare kan oppleves når en person innehar *faktiske* kapasiteter til å jakte egne mål (Held 2006). Likhet blir i så måte en nødvendig forutsetning for frihet, og ideen om likhet ble etter hvert et diskusjonsmoment i den liberale tradisjonen (Held 2006). Et eksempel på dette er John Stuart Mills argumenter for en mer utviklende og inkluderende stat. For han var demokratiet mye mer enn bare ren institusjonspolitik. Han så på demokratiet som en stor påvirkende av det menneskelige sinnet, og skrev i sin bok *Considerations on a Representative Government* (1861/2008) at: (...) it promotes the general mental advancement of the community, including under that phrase advancement in intellect, in virtue, and in practical activity and efficiency, and partly of the degree of perfection with which they organize the moral, intellectual, and active worth already existing, so as to operate with the greatest effect on public affairs” (27-28). Hvordan samfunnet er politisk organisert er altså viktig, ikke bare med tanke på beskyttelsen av innbyggernes frihet¹⁰, men også for utviklingen av folket. Folkedeltakelse i politikken var for Mill et mål i seg selv da slik deltakelse ville fostre fri menneskelig utvikling. Mill argumenterte med dette også for mer kjønnslikhet i samfunnet, da en fullstendig utvikling av det menneskelige sinnet forutsatte at både menn og kvinner deltok i politikken (Held 2006). Tradisjonelt sett hadde den liberale tradisjonen tatt for gitt at den private sfæren var en ikke-politisk verden, og at kvinnene hørte hjemme i denne sfæren. Mill argumenterte for at denne ekskluderingen av kvinner fra politikken hindret både menneskelig glede, frihet og demokrati. Dette var et argument også Mary Wollstonecraft (1792/1982) og Jean-Jaques Rousseau (1762/1994) hadde framsatt før han når de hadde lagt fram tanker om at mer likhet må skapes i samfunnet hvis innbyggerne skal kunne oppnå en

⁹ Held (2006) kaller denne demokratimodellen for ”beskyttende demokrati”.

¹⁰ Mill var opptatt av dette emnet også, og har en utførlig diskusjon om maktens grenser i *On Liberty* (1859/1991). Her framsetter han blant annet ”the harm principle”, et argument som sier at statlig innblanding i borgernes frihet bare kan rettferdiggjøres hvis en persons handling skader andre.

opplyst forståelse av deres verden, og hvis den politiske orden skal bli styrt av fornuft og sunn dømmekraft (Held 2006).

2.1.3 Valg – demokratiet som en institusjon.

På 1900-tallet skapte både størrelsen og kompleksiteten av de industrialiserte samfunnene og den økende framveksten av byråkratiske organisasjoner alvorlig tvil om muligheten for demokrati slik det historisk sett hadde blitt forstått (Pateman 1970). Spesielt den grunnleggende ideen om menneskelig deltakelse i politikken ble av flere sterkt motarbeidet. Nye undersøkelser viste at folk flest egentlig ikke var så interessert i politikk, og det ble konkludert at den klassiske tanken om det demokratiske mennesket i bunn og grunn var håpløst urealistisk. En økning i politisk deltakelse av uinteresserte mennesker ville bare ødelegge stabiliteten i det demokratiske systemet. De moderne teoretikere mente at demokratisk teori skulle reflektere den virkelige verden, ikke en normativ ønskeverden, og tok med dette utgangspunkt i et samfunn der det var lite håp for menneskelig deltakelse i politikken. Demokratiet ble med dette redusert til en konkurransearena (for den politiske eliten) – en institusjon der valgrettigheter ble sett på som det eneste sentrale demokratiske trekket.

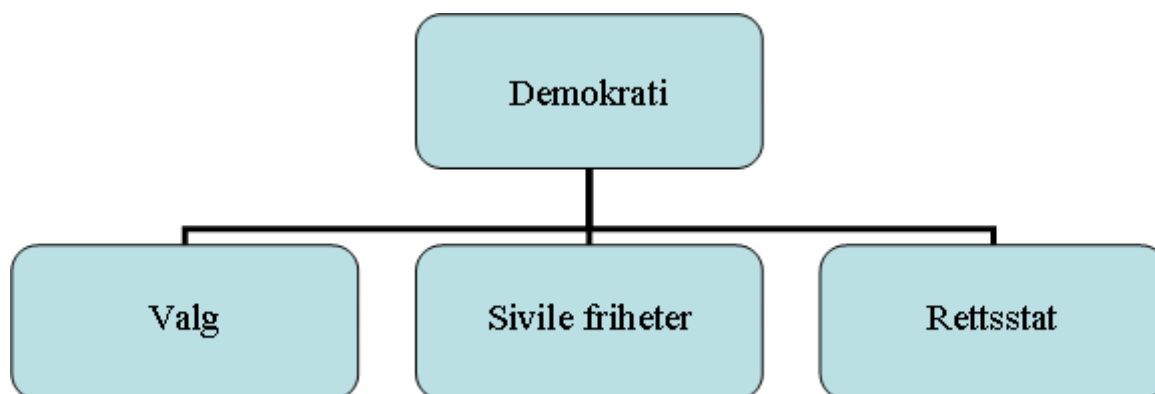
Joseph Schumpeter (1942) mente at folket i bunn og grunn var "umodne" når det kom til politiske avgjørelser. Grunnen til dette var at de ikke klarer å oppføre seg rasjonelt i politikken, og fordi de er lett påvirkelige. Mennesker har også svært ulike meninger, noe som til slutt vil skape uenigheter. Alt i alt fører dette til at folket ikke er i stand til annet enn "a stampede" i politikken (Schumpeter 1942). Med dette som utgangspunkt argumenterte han for at demokratiet egentlig burde fungere som en politisk metode; "(...) a certain type of *institutional arrangement* for arriving at political – legislative and administrative – decisions and hence incapable of being an end in itself (...) (trykk pålagt av forfatter) (1942: 242). Målet vil være det politiske resultatet, og demokratiet blir derfor bare et av flere "midler" for å oppnå gode resultater. For Schumpeter ble folkets deltakelse redusert til det å velge ulike kandidater som skal styre staten for dem. Et demokrati er ikke noe mer enn en *mekanisme* for utvelgelse av kompetente ledere, og styreformen blir derfor bare viktig i den forstand at den legitimerer maktposisjonene (Held 2006). Robert Dahl (1956a) argumenterte også for at valg er et svært viktig aspekt i et demokrati. Da folk flest ikke er så opptatte av politikk, vil bare en liten del av

befolkningen benytte seg av muligheten til å forandre politikken hvis de får en slik sjanse (Dahl 1956b). På grunn av dette forblir valget den viktigste mekanismen folk flest har for å kontrollere sine ledere. I motsetning til Schumpeter argumenterte han dog for at individet ikke lever i en isolert verden som bare er styrt av politiske eliter. I virkeligheten består samfunnet av mange små interessegrupper som innehar stor politisk påvirkning. På grunn av dette finnes det derfor ikke bare et maktsenter, men flere (Held 2006). Ledernes konkurranse om velgerstøtte blant befolkningens ulike grupper (som forandrer sammensetning fra sak til sak), blir dermed et viktig demokratisk element i et politisk styre, da dette muliggjør utvidelsen av antall minoriteter som påvirker politiske avgjørelser¹¹. Politiske utfall vil dermed ikke være et klart resultat av et majoritetsstyre, men heller et resultat av regjeringens megling mellom egne interesser og ulike gruppeinteresser (Dahl 1956a). Valget som institusjon er på denne måten et svært viktig demokratisk trekk, da institusjonen er det som setter i gang konkurransen mellom samfunnets medlemmer – demokratiet fungerer mer som en metode enn et mål i seg selv.

2.2 Demokratiske verdier

Som vist over har argumentasjonen rundt sentrale demokratiske elementer utviklet seg svært mye siden den klassiske styreformens opphav i oldtidens Athen. Fokuset har gjennom tidene forflyttet seg hvileløst mellom folkedeltakelse, maktlegitimering, frihet, likhet, maktdeling og beskyttelse av individet. Dette har, som tidligere nevnt, gjort det svært vanskelig å gi en klar og konsis definisjon av styreformen. Med bakgrunn i Møller og Skaanings (2010) påstander, vil jeg likevel argumentere for at alle de ulike elementene som har blitt diskutert i demokratisk teori, lett kan sammenfattes i *tre klare grunnkonsepter*:

¹¹ Dahl (1956a) kaller denne typen styre for "polyarki" – mangestyre.

Figur 1: Oversikt over demokratiets grunnkonsepter.

2.2.1 Demokratiske verdier

Det første konseptet, **valg som institusjon**, har i følge Møller og Skaaning (2010) lenge blitt antatt å være den minimale definisjonen av demokrati – hvis en stat ikke har frie og rettferdige valg, kan staten (uansett hvilke andre demokratiske attributter det innehar) aldri bli karakterisert som et demokrati. De mener en slik definisjon av demokrati er for rigid, og velger heller å "lette" på denne definisjonen. De skriver at "it is (..) not free and fair elections, but the mere presence of effective electoral competition that makes for inclusion in the overarching class of democracy" (268). Med dette mener de at det ikke er valg *i seg selv* som er definisjonen på et demokrati, men heller *institusjonen* valg, og den påfølgende konkurransen om velgernes stemmer. Dette er et kriterie som er tilpasset Schumpeters tidligere omtalte definisjon av demokratiet som en *institusjonell organisering*. Hovedkonseptet valg handler derfor like mye om institusjonelle trekk på *generelt plan* som det gjør om valginstitusjonen i seg selv. Med dette vil jeg argumentere for at det å *støtte den demokratiske styreform* på *generelt plan* vil være en svært viktig demokratisk verdi for et menneske. Jeg framsetter dette argumentet fordi en slik støtte handler om å akseptere demokratiet som institusjon eller som en "politisk metode", (uten tanke på hva dette egentlig vil bringe av resultater).

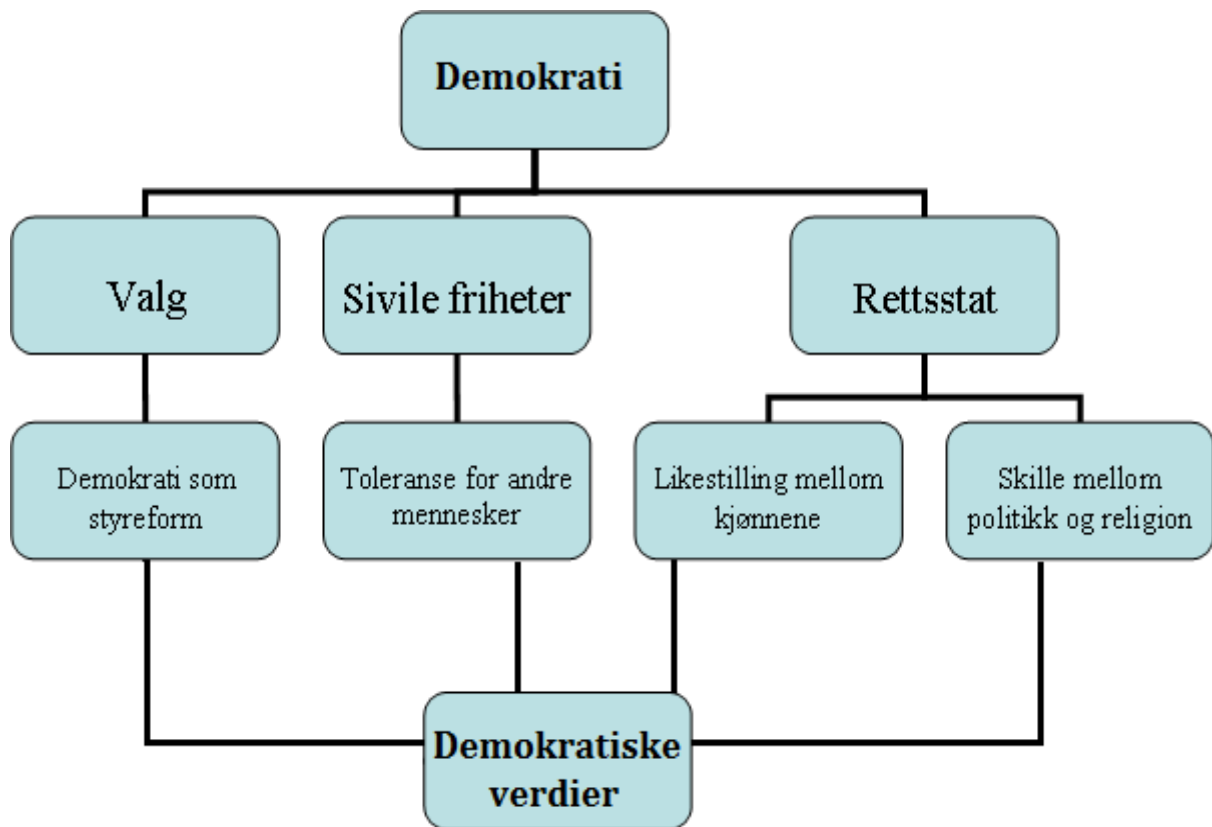
Det andre hovedkonseptet av liberaldemokratiet, **sivile friheter**, bunner i stor grad i det viktige historiske skiftet fra mennesket som en del av samfunnet (klassisk demokrati), til mennesket som et eget individ. Renessansen og den protestantiske reformasjonen framsatt et nytt fokus på det *individuelle mennesket*, og den demokratiske teorien begynte nå å fokusere på menneskers rettigheter (og hvordan disse skulle sikres og utvikles). Jeg vil med dette argumentere for at en svært viktig menneskelig demokratisk

verdi er *toleranse for andre menneskers liv og frie handlinger*. Hvis mennesket er fritt til å gjøre som det selv vil, så vil en naturlig konsekvens av dette være at en ikke skal bli "dømt" av andre mennesker når en utøver sin frie vilje. Det er svært viktig i et demokrati at befolkningen er noenlunde tolerante ovenfor andre menneskers handlinger og deres måte å leve sitt liv på.

Konseptet om sivil frihet henger i stor grad sammen med det tredje hovedkonseptet av demokrati, **rettsstat**. For å beskytte individet skulle makten begrenses. Som vist i gjennomgangen av demokratisk teori, mente Locke og Montesquieu at dette kunne gjøres ved å innføre *konstitusjonalisme* og *maktdeling*. Det finnes mange måter å forstå maktdeling på, men da jeg i denne oppgaven vil fokusere på religion og demokrati, velger jeg å argumentere for at *skille mellom religion og politikk* er en svært viktig del av maktdelingsprinsippet. Hvis religion blandes inn i politikken, vil politikken ikke lenger være nøytral. En viktig demokratisk holdning vil derfor være et ønske om sekulær politikk i ens hjemstat. I en rettsstat er det også nødvendig med *likhet* i samfunnet, da frihet ikke kan sikres uten likhet. Jeg vil argumentere for at en av de største likhetsutfordringene i dag handler om likestilling av kjønnene, både i politikken, på arbeidsplassen og i hjemmet. Som nevnt i gjennomgangen av demokratisk teori handler frihet i stor grad om den *faktiske* kapasiteten til å kunne utøve sin vilje. Dette er i dag ikke tilfellet for mange kvinner, og jeg argumenterer derfor for at *positive holdninger til kjønnslikestilling* er en sentral menneskelig demokratisk verdi.

De ulike demokratiske trekkene kan altså samles innenfor tre ulike hovedkonsepter. Konseptene er svært nært sammenknyttet, men tjener likevel forskjellige hensikter. Dette er et poeng som er viktig å ta opp. For Møller og Skaaning (2010) vil forekomsten av de tre kjernekonseptene i en stat bestemme hvordan staten rangeres på ikke-demokrati/demokrati skalaen. Jeg vil også argumentere for at forekomsten av demokratiske institusjoner, sivile rettigheter og rettsstat er en stor bestemmer for om et land er demokratisk eller ei. Det samme gjelder menneskers holdninger knyttet til de ulike konseptene. Selv om en person støtter demokratiet som styreform, kan det likevel vanskelig sies at denne personen er spesielt "demokratisk" hvis han/hun ikke uttrykker positive holdninger til mer spesifikke elementer, som for eksempel likestilling og skille av religion og politikk. En "demokratisk person" vil i så måte være en person som ikke

bare innehar én av de demokratiske verdiene, men en person som innehar storparten av de ulike demokratiske verdiene. Figuren nedenfor viser en illustrasjon av de ulike demokratiske verdiene, og hvordan de forholder seg til hverandre¹². Jeg vil i metodekapittelet komme mer spesifikt tilbake til de ulike demokratiske verdiene, og operasjonaliseringen av dem.

Figur 2: Illustrasjon av sentrale demokratiske verdier.

2.2.2 Viktigheten av å studere demokratiske verdier

Politiske forskere har gjennom tidene framsatt utallige hypoteser om hva som ligger til grunn for politisk styreform. Alexis de Tocqueville skrev i *De la Démocratie en Amérique* (1835/ 1945) at “...in order that society should exist and, a fortiori, that a society should prosper, it is necessary that the mind of all the citizens should be rallied and held together by certain predominant ideas...” (8). Det som menes her er at et samfunn holdes sammen av at dets borgere innehar felles verdier og holdninger (i alle fall til en

¹² Denne figuren tar utgangspunkt i min gjennomgang av sentral demokratisk teori og Møller og Skaanings (2010) kategorisering av demokratiske grunnkonsepter. Ved å benytte seg av annen teori og annen kategorisering ville nok denne figuren sett noe annerledes ut, og den kan derfor ikke kalles for en ”universell” modell, men heller en modell tilpasset min problemstilling og analyse.

viss grad). De Tocquevilles teoretiske forslag har videre inspirert de som plasserer masseverdier i sentrum av sin regimeforklaring (Street 1994). Den kanskje mest kjente analysen av menneskelige verdiers betydning for politisk styreform finner vi i Almond og Verbas innflytelsesrike bok *The Civic Culture* fra 1963. I boken gjør de rede for at menneskers holdninger og verdier påvirker en stats styreform gjennom det de kaller *politisk kultur* (1963: 30f). Politisk kultur blir av Almond og Verba definert som individers psykologiske disposisjoner, eller som "...attitudes towards the political system and its various parts, and attitudes towards the role of the self in the system. (1963: 13). De tar utgangspunkt i at en stats politiske system inkluderer dets politiske kultur, og at opprettholdelsen av, eller forandringen i, dette systemet er sammenbundet med dets kultur (Street 1994). De skriver at: "one must assume that the attitudes we report have some significant relationship to the way the political system operates – to its stability, effectiveness and so forth" (1963: 74)¹³. På samme vis som det finnes mange forskjellige individuelle politiske meninger, finnes det også svært forskjellige politiske kulturer, og de ulike politiske kulturene fremmer ulike politiske styreformer – tradisjonelle, autoritære eller demokratiske.

Konseptet om politisk kultur har i ettertid spesielt blitt benyttet innenfor ulike demokratiseringsstudier der forskere har søkt å identifisere nødvendighetene for forekomsten av demokrati. Flere studier har indikert at en nødvendig forutsetning for demokratisk tilstedeværelse er eksistensen av et sammenfallende demokratisk verdisystem (Vlas og Gherghina 2012). Inglehart (1990) fant for eksempel at det finnes en klar kobling mellom (brede) politiske verdier og demokratisk stabilitet i de 22 statene han undersøkte i sin studie. Han konstaterte derfor at demokratiets overlevelse ikke bare er påvirket av institusjonelle rammer, men også i stor grad av et samfunns meningssystem (1997; 2000a). "Sammenfallstesen"¹⁴ argumenterer for at stabiliteten i et demokrati i stor grad påvirkes av at autoritetsmønsteret i staten "faller sammen" med folkets herskende autoritetsholdninger (Eckstein 1966). I følge denne tesen vil

¹³ Mange har vært skeptiske til Almond og Verbas teori om politiske kultur, kanskje først og fremst fordi de ikke gir gode nok empiriske beviser for den faktiske relasjonen mellom politiske verdier og en stats politiske system. Flere har også vært kritiske til teorien fordi den kan tolkes som at noen stater har større sannsynlighet for å oppnå demokrati enn andre. Konseptet i seg selv har blitt kritisert fordi det mangler presisjon og ofte har blitt en subjektiv, stereotypisk beskrivelse av en nasjon, heller enn et empirisk målbart konsept (Dalton 2000).

¹⁴ "Sammenfallstesen" bygger i stor grad videre på Almond og Verbas analyse av masseverdiers rolle i den politiske prosessen (Eckstein 1966).

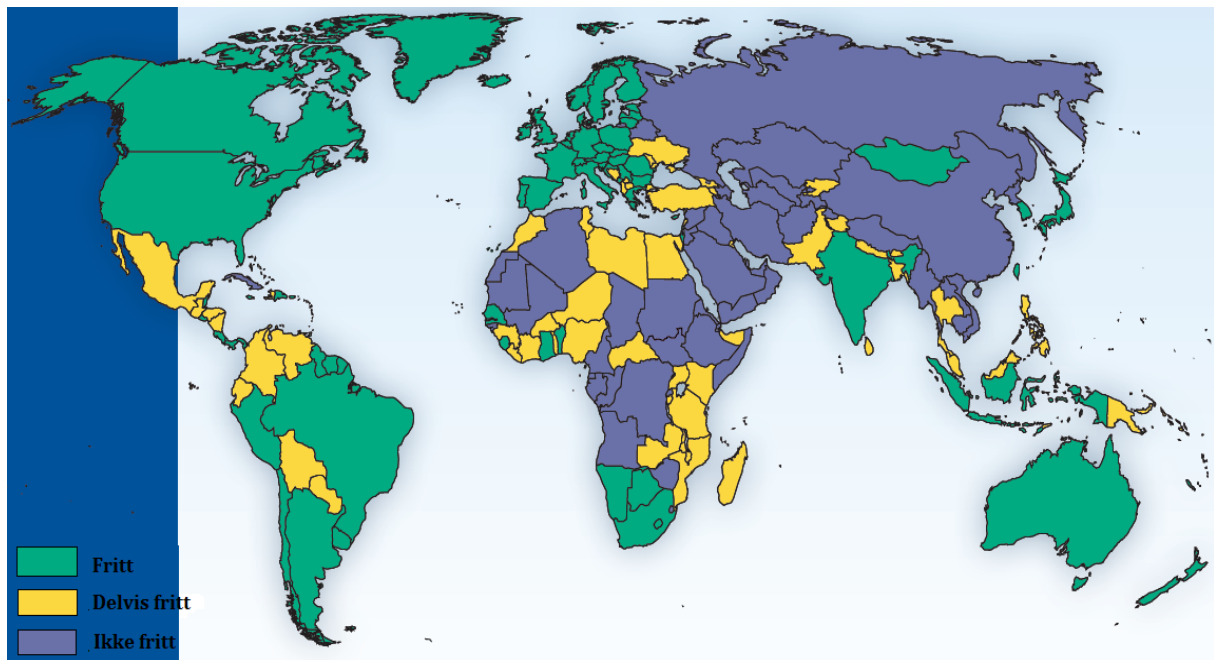
demokratier (bare) forekomme der mesteparten av borgerne støtter en slik styreform. Bakgrunnen for dette ligger i det at demokratier er avhengig av legitimitet for å overleve (Welzel og Inglehart 2008). Lipset (1966) så tidlig koblingen mellom demokratiske verdier og forekomsten av demokrati, og argumenterte for at grunnleggende politiske verdier er den sterkeste kilden til regimelegitimitet. Det vi forstår av dette er at demokratiske verdier er en nødvendig forutsetning, ikke bare for demokratiets tilstedeværelse, men også for dets langvarige overlevelse og stabilitet (Thomassen 2007). Almond og Verba forutså også dette faktumet, og skrev at det i et ideelt demokrati vil være sammenfall mellom system og kultur; "the civic culture is a participant political culture in which the political culture and political structure are congruent" (1963: 30). Jeg konstaterer at en demokratisk styreform på mange måter "henger sammen" med befolkningens demokratiske verdier. Demokratiske verdier har en reell betydning for samfunnets politiske organisering, og det å ignorere dette faktumet vil gjøre det umulig å forstå demokratiseringsprosessen fullt ut (Welzel og Inglehart 2008).

Forekomsten av demokratiske verdier i en befolkning viser seg altså å være svært viktig for forekomsten av demokrati på statsnivå. Det å studere menneskelige holdninger til styreform er dermed en betydningsfull oppgave innenfor demokratiforskningsfeltet. *Hva* som påvirker slike holdninger og verdier er dog et omdiskutert tema. Hovedfokuset har lagt på både strukturelle og demografiske faktorer (Rizzo et al. 2007). I den neste delen av kapittelet skal jeg fokusere på religion som en viktig påvirkning på menneskers demokratiske verdier.

2.3 Religion og demokratiske verdier

Som nevnt innledningsvis har Huntingtons 'third wave of democracy' (1991) ført til at en rekke av verdens stater de siste tiårene har gjennomgått en formidabel politisk revolusjon. Selv om den demokratiske teorien viser at demokratiet som styreform har røtter langt tilbake i historien, var det ikke før på 1970-tallet at antallet demokratier i verden virkelig begynte å stige. I følge Freedom House (2013) lever i dag 3 milliarder mennesker i en demokratisk stat – hele 46 % av verdens stater er frie demokratier. Den demokratiske styreformen ser dog ut til å være svært ujevnt fordelt mellom verdens regioner. Et eksempel på dette er at mens hele 96 % av statene i Vest-Europa kan

karakteriseres som demokratier, så er det så lite som 6 % av statene i Midtøsten og Nord-Afrika som kan karakteriseres som det samme (Freedom House 2013). Landene med muslimsk majoritetsbefolkning ser derfor ikke ut til å ha blitt nevneverdig påvirket av den politiske revolusjonen som Huntington snakker om. Dette faktumet har ført mange til å argumentere for at det finnes et "demokratisk underskudd" i den muslimske verden (Rizzo et. al 2007).

Figur 3: Kart over demokratier i verden, 2012 (Kilde: Freedom House 2013).

2.3.1 Forklaringer på demokratisk underskudd i den muslimske verden

Hvorfor det forekommer et demokratisk underskudd i den muslimske verden, er dog et svært omdiskutert spørsmål. En av de mest populære forklaringene på underskuddet antyder at det er den *islamske religionen* som i bunn og grunn hindrer demokratiet fra å slå rot i de muslimske landene (Bomhoff og Gu 2012). Som vist i gjennomgangen av demokratisk teori, har de demokratiske ideene hovedsakelig sitt utgangspunkt i det europeiske samfunnet. De ulike politiske ideene har i stor grad utviklet seg i takt med det europeiske samfunnets historiske utvikling. Spesielt renessansen og den protestantiske reformasjonens påvirkning på synet på mennesket som et eget individ med personlige rettigheter har ligget som et svært viktig bakteppe for den liberale utviklingen av den demokratiske styreform. Da demokratiet og de demokratiske

ideene har utviklet seg i takt med de kristne europeiske tankene, er det lett å forstå at styreformene kan ha vanskelig for å "feste seg" i andre deler av verden, med andre kulturelle og religiøse forhold.

Huntington anvender også dette argumentet i sin meget kontroversielle artikkel *Clash of Civilizations* (1993). Han skriver at "... individualisme, liberalisme, konstitusjonalisme, menneskerettigheter, likhet, frihet, rettsstat, demokrati, fritt marked og separasjon av stat og kirke" er typiske vestlige ideer som ofte har lite resonans i andre kulturer (1993: 40). Spesielt er dette tilfellet for den islamske kulturen. I Islam er "Gud Cæsar" (Huntington 1996: 31), noe som betyr at tilhørerne fortsatt er bundet til ideen om at kirke og stat er én. Muslimer er også bundet til ideen om kollektivism, en idé som står i sterk kontrast til individualismen som har vært så vital for utviklingen av liberaldemokratiet i vesten. På grunn av de grunnleggende forskjellene i religion framsetter Huntington (1993) at den viktigste kulturelle skillelinjen i dag ligger mellom den vestlige og den muslimske verden. Breznau et al. (2011) spiller videre på dette argumentet, og framsetter at muslimske religiøse institusjoner lærer sine medlemmer at religiøse doktriner er overlegne politiske doktriner. Dette står i sterk kontrast til kristne institusjoner, som lærer sine medlemmer å foretrekke en vesentlig separasjon mellom stat og kirke, en doktrine som har utviklet seg de siste århundrene, og som ligger til grunn for dagens liberaldemokrati. Vlas og Gherghina (2012) skriver at Islam ser Gud som den ultimate kilde for politisk autoritet, både på det individuelle og samfunnsmessige nivået, og at dette fører til en intellektuell konformitet og en ukritisk lydighet til autoriteter, noe som er mer forenelig med en totalitær styreform enn demokrati. Lipset (1994) uttrykker at politisk frihet er et ukjent konsept for Islam, og at det er dette som gjør at veksten av demokrati og demokratiske verdier er vanskelig i muslimske stater. Hofmann (2004) oppsummerer det hele med å skrive at Islam i bunn og grunn virker å være svært uforenelig med demokrati.

2.3.2 Tidligere forskning

Mye av de empiriske undersøkelsene av religions effekt på demokrati har i stor grad fokusert på demokrati på statsnivå (se for eksempel Barro 1999; Midlarsky 1998; Karatnychy 2002). Som nevnt både innledningsvis, og i kapittel 2.2.2, vil det være umulig å forstå demokratiseringsprosessen fullt ut hvis en ikke innser at den politiske

organiseringen av samfunnet i stor grad også påvirkes av befolkningens politiske kultur – deres holdninger knyttet til styreform. På grunn av dette har flere forskere de siste tiårene begynt å fokusere på hvordan religion påvirker menneskers demokratiske verdier. I følge Breznau et al. (2011) finnes det i dag en bred akademisk tradisjon som uttrykker at religion forsterker og promoterer spesielle verdi-systemer. Dette skjer ved at religion former individers preferanser gjennom sosialisering, forsterkning av doktriner, og ved å belønne individer som personifiserer og utspiller institusjonelle verdier og funksjoner. Religion blir med dette forstått som en viktig kulturell komponent som former menneskers normer, verdier og holdninger til statsstyring (Meyer et al. 2008). Jeg vil videre gå nærmere inn på litt av den tidligere forskning som har fokusert på forholdet mellom religion og menneskers demokratiske verdier.

En av de fremste forskerne på muslimers holdninger til demokratiet er Mark Tessler. Han har utgitt flere artikler der han søker å analysere hva arabiske muslimer mener om demokratiet. Han forsøker altså å kartlegge deres demokratiske verdier. I Jamal og Tesslers (2008) analyse av "the Arab Barometer survey project¹⁵" viser det seg at 86 % av de spurte¹⁶ mener at demokrati vil være den beste styreform for landet de bor i. Hele 90 % mener at demokrati vil være en god eller svært god styreform. De spurte uttrykker ikke bare et ønske om det demokratiske idealet, men uttrykker også et ønske om de ulike demokratiske institusjonene og prosessene assosiert med et demokratisk styre. I det store og det hele virker det som, med basis i denne undersøkelsen, at muslimer flest ønsker demokrati. Dette er et resultat Tessler (2002a; 2002b) også finner i andre analyser når han anvender multippel regresjon. Analysene viser at muslimsk orientering ikke virker å negativt påvirke de generelle holdningene til demokratiet i noen nevneverdig grad. Flere forskere har funnet lignende resultater i sine analyser (se Vlas og Ghergina 2012; Al-Braizat 2002; Meyer et al 2008; Rose 2002).

Dette faktumet får Rowley og Smith (2009) til å stille spørsmålet: "Muslims claim to like democracy, so why do they have so little?". Hvis muslimer støtter en demokratisk styreform, hvorfor er det demokratiske underskuddet i den muslimske verdens da så

¹⁵ En spørreundersøkelse som ble utført i 2006 der data ble innhentet ved hjelp av intervjuer med representative nasjonale utvalg i Marokko, Algerie, Palestina, Jordan og Kuwait (Jamal og Tessler 2008).

¹⁶ Det blir antatt at de som har svart i undersøkelsen er av muslimsk orientering da de arabiske statene inneholder en stor muslimsk majoritetsbefolkning.

stort? Selv om dette spørsmålet sannsynligvis har flere svar, ligger nok mye av grunnen i det faktumet at det å teste menneskers virkelige holdning til demokratiet ikke kan gjøres ved å undersøke deres holdning til bare én enkel variabel. Som tidligere konstatert finnes det flere ulike demokratiske verdier. Det å si at man ønsker demokrati, trenger absolutt ikke å bety at en ønsker alle delene av et demokrati. Det kan godt tenkes at en ønsker en demokratisk styreform med frie valg og folkestyre på samme tid som en ikke ønsker likestilling av kvinner i forhold til menn. Det å måle en persons holdning til demokrati ved hjelp av et enkelt spørsmål vil i mange sammenhenger derfor ikke kunne gi noen god og helhetlig analyse. Dette har gjort at flere har valgt å inkludere ulike mål for demokratiske verdier i sine analyser:

Norris og Inglehart (2002; 2003) fant for eksempel i sin test av Huntingtons "Clash of Civilizations"- tese at det i realiteten virker å være store likheter i holdninger til demokratiet mellom verdens ulike sivilisasjoner. Ved å utføre en global analyse av holdningene til mennesker i over 75 land¹⁷, oppdaget de, på tvers av Huntingtons' tese, at det i realiteten ikke finnes noen signifikant forskjell i støtte til demokratiet mellom mennesker fra vestlige stater og mennesker fra stater med muslimsk majoritetsbefolkning. Dette er et resultat de også omtaler i boken *Sacred and Secular* (2004), der de til slutt trekker konklusjonen om at "publics in the West and Muslim societies show surprisingly similar attitudes concerning democracy" (134). Det de likevel bemerker seg er at synet på sosiale verdier som kjønnslikestilling og seksuell frihet klart skiller mennesker fra Vesten og muslimer fra hverandre. Gjennomsnittsverdiene viser at alle de vestlige nasjonene har en befolkning som foretrekker likestilling mellom kvinner og menn, og som også viser seg relativt tolerante til homoseksualitet. I kontrast viser gjennomsnittsverdiene fra de islamske statene at deres befolkning prefererer mer tradisjonelle sosialverdier (Norris og Inglehart 2002). De konkluderer derfor med at "the cultural gulf separating Islam from the West involves Eros far more than Demos" – det som skiller mennesker fra islamske stater og mennesker fra vestlige stater fra hverandre er ikke synet på demokrati, men heller synet på likestilling og frigjøring.

¹⁷ Kategorisert i Huntingtons' sivilisasjoner: vestlig kristendom, islam, ortodoks, latin-amerikansk, sentral-europeisk, konfutiansk, hindu, japansk, sub-sahara.

Flere forskere har funnet de samme tendensene. Bomhoff og Gu (2008) tar utgangspunkt i å sammenligne muslimer og katolikkers demokratiske verdier. Ved å benytte seg av en variabel for holdning til demokratiet, finner de at muslimer i stor grad uttrykker like høy støtte til demokratiet som det katolikker gjør. Det som dog virker å skille mennesker fra de to religionene fra hverandre er hvilken type støtte de gir til demokratiet. De finner at støtten for demokratiet blant katolikkene stammer fra en kultur som innefatter elementer som toleranse, tillit og kjønnslikhet. Demokratitilhengere fra de katolske landene identifiserer også demokrati med dets iboende appell – større uttrykksfrihet. Muslimene i undersøkelsen virker å støtte demokratiet uten å nødvendigvis omfavne de liberale verdiene som er så viktig for et åpent demokrati. De virker også å definere demokratiet mer utelukkende for dets økonomiske goder¹⁸. Dette fører forfatterne til å antyde at det finnes en mangel på et virkelig demokratisk "sinn" i muslimske nasjoner¹⁹. Rowley og Smith (2009), som stilte spørsmålet om hvorfor muslimske stater har så lite demokrati når befolkningen virker å støtte denne styreformene, konkluderer også sin artikkel med lignende argumenter. Selv om muslimske samfunn virker å være støttende til demokratiet, så er de ikke like støttende til (religiøs) frihet. Da dette er et sentralt aspekt av demokratiet, mener de at det derfor er misvisende å konstatere med det at muslimske samfunn virkelig støtter demokratiet som helhet.

Et annet sentralt poeng som flere forskere har tatt opp er at muslimer virker å også være mer positive til en religiøs innblanding i politikken enn det kristne er. Jamal og Tessler (2008) finner for eksempel at 56 % av respondentene i "the Arab Barometer survey" er enige med utsagnet om at religiøse mennesker burde ha innflytelse over regjeringsbestemmelser. Slike meninger er også svært tilstedeværende blant de som mener at demokrati er den beste styreformene. Dette gjør at Jamal og Tessler filosoferer om at muslimer flest støtter demokratiet, men at de da ønsker et religiøst demokrati (de

¹⁸ Dette argumentet ligner Welzel og Ingleharts (2008) argument når de skriver at en helhetlig støtte til den demokratiske styreformene reflekterer "intrinsic" (naturlig) støtte der demokratiet har verdi som et mål i seg selv (de linker dette opp mot selvtuttrykkverdier som kjønnslikhet, toleranse og tillit). En "instrumentell" støtte handler mer om å støtte demokratiet fordi det blir sett på som en skaper av økonomisk framgang og orden.

¹⁹ Dette er et argument også overnevnte Jamal og Tessler (2008) framsetter da de finner at bare 5 % av de spurte i undersøkelsen uttrykte at diktatur var et politisk problem, mens over 50 % sa at inflasjon, fattigdom etc. var de største politiske problemene i landet. De fleste spurte var også mer kritiske til en regjering som ødelegger økonomien enn en regjering som begrenser frihet.

kaller dette et 'Islamsk demokrati'), ikke er sekulært demokrati. Også Breznau et al (2011) finner i sin analyse at muslimer i bunn og grunn virker å være mer positive til religiøs innblanding i politikken enn det kristne er. Grunnen til at de konkluderer med dette er at de ved regresjonsanalyse finner at muslimer er hele 20 av 100 poeng mer positive til religiøse politikere enn det kristne er²⁰.

For å oppsummere den eksisterende forskningen på forholdet mellom religiøs orientering og demokratiske verdier, virker det å være et faktum at muslimer uttrykker stor støtte til demokratiet, i de fleste tilfeller like stor støtte som det mennesker fra vesten uttrykker. Dette legger grunnlaget for min første hypotese:

H1: Muslimer uttrykker like stor generell støtte til den demokratiske styreformen som det vestlige kristne gjør.

Det som dog har vist seg å skille muslimer fra kristne, er at mens kristne virker å støtte demokratiet som helhet, virker muslimer å støtte bare deler av demokratiet. De tar spesielt avstand fra kjønnslikestilling og toleranse for mennesker som er ulike seg selv. Dette legger grunnlaget for mine to neste hypoteser:

H2: Muslimer er mindre tolerente til andre mennesker enn det vestlige kristne er.

H3: Muslimer er mindre positive til kjønnslikestilling enn det vestlige kristne er.

I tillegg til forskjeller i toleranse og holdninger til likestilling, virker muslimer også å være ulike kristne når det kommer til holdninger knyttet til religions rolle i politikken. Min fjerde hypotese blir dermed som følger:

H4: Muslimer er mindre positive til et skille mellom religion og politikk enn det vestlige kristne er.

²⁰ Forklaringen på dette ligger dog mer i det at muslimer i snitt er mer religiøse enn kristne, enn at det handler om religion *per se*. Skillet mellom muslimer og kristnes syn på religiøst lederskap er likevel en realitet.

Flere har dog argumentert for at det ikke er religiøs orientering, men heller grad av religiøsitet som er bestemmende for om en person innehar demokratiske verdier eller ei. I følge Vlas og Gherghina (2012) oppfattes religion av mange forfattere som en anti-demokratisk styrke og en inntrenger i den politiske sfæren. De som argumenterer for dette tar ofte utgangspunkt i Adorno et als. (1950) teori om den autoritære personligheten. Denne teorien antydte en psykoanalytisk forbindelse mellom religiøsitet og udemokratiske holdninger (Lipset 1981). Religiøsitet blir her assosiert med fordommer, politisk intoleranse og ikke-demokratiske normer (Bloom og Arikan 2012). På grunn av denne alternative forståelsen av religions effekt på demokratiske verdier, velger jeg å også fremsette en hypotese som omhandler forholdet mellom religiøsitet (på generelt plan) og demokratiske verdier:

H5: Høyt religiøse mennesker har lavere demokratiske verdier enn lavt religiøse mennesker.

2.4 Modernisering, postmodernisme og demokratiske verdier

Et mye omtalt alternativ til ideen om religions viktige påvirkning på demokrati og demokratiske verdier finner vi i moderniseringsteorien. Kort forklart argumenterer denne teorien for at industrialisering og økonomisk utvikling fører til omfattende, og stabile, forandringer i samfunnet (Inglehart og Baker 2000). Teorien har sitt utgangspunkt i den industrielle revolusjonen og ideene som ble framsatt om tiden etter revolusjonen. Tidligere sosialforskere hadde under den vitenskapelige revolusjonen begynt å framsette tanker om at menneskelig oppførsel burde forsøkes forklart med rasjonelle argumenter, ikke med de vanlige teokratiske forklaringene som var vanlig²¹ (Fox 2001) Med den industrielle revolusjonens oppblomstring ble det et enda større fokus på å forklare det som skjedde i samfunnet uten å benytte religiøse argumenter. En av moderniseringsteoriens mest innflytelsesrike talsmenn, Karl Marx, framsatt for eksempel tanken om at industrialiseringen og den økonomiske utviklingen ville skape omfattende forandringer i samfunnet (Inglehart og Baker 2000). Både han og flere andre 1800-talls teoretikere argumenterte for at forandringen ville inneholde en nedgang i viktigheten av religion (Inglehart og Baker 2000). De antok med dette at det teologiske

²¹ Voltaire argumenterte for eksempel for at en "opplysningstid" til slutt ville erstatte overtro og autoritære religiøse ordener (Fox 2001).

systemet etter hvert ville bli erstattet av et mer sekulært system der religion ikke lenger ville være en sentral faktor (Fox 2001).

Moderniseringsteorien har på mange måter vist seg å være fruktbar da den økende industrialiseringen virket å virkelig forandre verden (Inglehart og Baker 2000). Det er i dag en vanlig oppfatning at sannsynligheten er høy for at visse sosiale og kulturelle forandringer vil forekomme etter hvert som et samfunn blir modernisert. *Hvilke* forandringer som vil forekomme er dog noe omdiskutert.

Den kanskje mest omtalte konsekvensen av modernisering er en konvergens av menneskers verdier. Med dette menes det at modernisering vil føre til en forkastelse av tradisjonelle verdier til fordel for moderne verdier (Inglehart og Baker 2000). I 1971 framsatte Ronald Inglehart tesen om at "a transformation may be taking place in the political culture of advanced industrial societies. This transformation seems to be altering the basic value priorities of given generations as a result of changing conditions influencing their basic socialization" (991). Det virket altså som at de nye generasjonene hadde begynt å utvikle nye holdninger, på tvers av foreldregenerasjonens holdninger. Ved å utføre en enkel analyse av menneskers holdninger i seks vestlige stater, fant Inglehart at det faktisk forekom store forskjeller mellom yngre og eldre generasjoners verdier. Den eldre generasjonen uttrykte i stor grad "materialistiske" verdier²², mens den yngre generasjonen uttrykte mer "postmaterialistiske" verdier²³. Inglehart konstaterte at verdiskiftet mest sannsynlig hadde bakgrunn i samfunnsutviklingen. Da de eldre generasjonene vokste opp i tider med økonomisk usikkerhet er det naturlig at deres mest verdsatte ønske er materiell sikkerhet. De yngre generasjonene som har vokst opp under bedre økonomiske vilkår vil ta materialistisk sikkerhet for gitt, og dermed uttrykke sterkere ønsker om autonomi og indualisme (Inglehart 1977). Inglehart forklarer bakgrunnen for verdiskiftet ved hjelp av to hypoteser; "mangelhypotesen" og "sosialiseringshypotesen". Mangelhypotesen handler om at selv om alle mennesker ønsker autonomi og frihet, så vil mangel på materielle goder og fysisk sikkerhet (som er linket opp mot overlevelse) føre til at mennesker heller prioriterer materialistiske verdier før de prioriterer postmoderne verdier.

²² Verdier med fokus på økonomisk og fysisk sikkerhet.

²³ Verdier med fokus på autonomi og det å kunne uttrykke egen individualitet.

Sosialiseringshypotesen handler om at koblingen mellom materielle goder og verdiprioriteringer ikke er av øyeblikkelig natur da ens verdier reflekterer de økonomiske forholdene en vokste opp under, ikke forholdene en senere i livet lever under (Inglehart 1977). Hypotesene uttrykker at det vil forekomme en verdiforandring i samfunnet når det utvikler seg økonomisk, men at forandringene ikke vil kunne merkes i stor grad før det er gått en generasjon eller to.

Hypotesen om at den økonomiske utviklingen vil føre til at mennesker vil forandre sine verdier har senere blitt videreutviklet. I Inglehart (1990; 1997) og Inglehart og Welzel (2005) argumenteres det for at verdiskiftet mot postmaterialistiske verdier egentlig bare er et aspekt av en bredere kulturell prosess som omformer religion, kjønnsroller og seksualnormer i den industrielle verden. Inglehart kaller det nye omfattende verdiskiftet for det *postmoderne skiftet*. Her opererer moderniseringen langs to verdi-akser: "tradisjonell" vs. "sekulær-rasjonelle verdier"²⁴ og "overlevelse" vs. "selvuttrykkelse"²⁵ (Inglehart og Baker 2000). Det som bestemmer hvor et menneske eller et samfunn plasseres langs aksene avhenger i stor grad av økonomisk situasjon. Mennesker fra rike stater vil som regel plasseres ved sekulære-rasjonelle verdier og selvuttrykkesverdier, mennesker fra fattige stater vil som regel plasseres i motsatt ende. Når en stat utvikles vil befolkningen ikke lenger fokusere på religion, de vil ikke lenger ha respekt for autoriteter og de vil heller ikke lenger bare tenke på materialistiske goder og overlevelse. De vil heller verdsette likestilling, toleranse for utgrupper og mellommenneskelig tillit, alle verdier som er svært forenelige med en demokratisk styreform. På bakgrunn av dette framsetter jeg min fjerde hypotese:

H6: Mennesker fra lavt utviklede stater har lavere demokratiske verdier enn mennesker fra høyt utviklede stater.

²⁴ Tradisjonelle verdier plasserer sterkt trykk på religion, respekt for autoriteter, og har relativt lave nivåer av toleranse for abort og skilsmisse, og relativt høyt nivå av nasjonal stolthet. Sekulær-rasjonelle verdier har motsatt karakteristikk. Utviklingssamfunn tenderer til å vektlegge tradisjonelle verdier; industrisamfunn tenderer til å vektlegge sekulær-rasjonelle verdier.

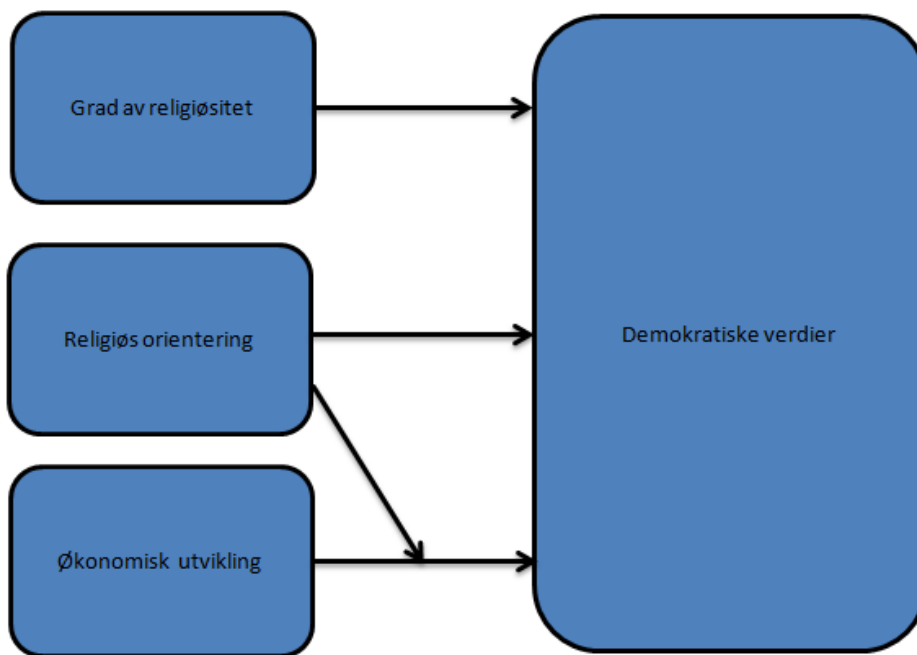
²⁵ Polariseringen mellom materialistiske og postmaterialistiske verdier er en sensitiv indikator på denne dimensjonen, da forhold som utvikler postmaterialistiske verdier også er skaper selvuttrykkesverdier. Men selvuttrykkesverdier omfatter også en mengde aspekter som ikke omfattes av postmaterialistiske verdier. Eksempler: Likestilling, toleranse for utgrupper, barneoppdragelse, tillit osv...

Til tross for postmodernismens argumenter for at økonomisk utvikling fungerer som hovedkilden til forekomsten av ulike verdier, finnes det også argumenter for at økonomisk utvikling ikke *alltid* vil føre til en konvergens rundt "moderne" verdier (Inglehart og Baker 2000). Det kan i stor grad sies at påvirkningen økonomisk utvikling har på menneskers verdier er påvirket av kulturelle omstendigheter. Jeg skal forklare dette argumentet nærmere.

Inglehart og Welzel (2010) erkjenner at de stabile forandringene fra tradisjonelle verdier til postmoderne verdier er sti-avhengige, dvs. at påvirkningen økonomisk utvikling har på menneskelige verdier i flere tilfeller faktisk er påvirket av andre faktorer, som for eksempel religion. Selv om befolkningen i nesten alle rike stater gradvis har forflyttet seg mot en økende vektlegging av selvuttrykksverdier de siste tiårene, har den *relative* posisjonen til gitte befolkninger forholdt seg overraskende stabil (Inglehart og Welzel 2010). Med dette menes det at noen staters befolkning (ofte stater med noenlunde samme kulturelle/religiøse bakgrunn) har blitt mer (eller mindre) påvirket av den økonomiske utviklingen enn andre staters befolkning har blitt av samme økning i økonomi. I "Culture and Democracy" (2000b) framsetter Inglehart argumentet om at et samfunns historiske kategorisering som Protestant, Ortodoks eller Islamsk har skapt kulturelle soner med høyt særegne verdisystemer som vedvarer når det blir kontrollert for effektene av økonomisk utvikling. Dette er et argument som også blir understreket av Huntington (1993). Han skriver at modernisering ikke er det samme som "vesternisering" – det å moderniseres trenger altså ikke å bety at man automatisk får typiske vestlige liberale verdier. For å understreke dette faktumet trekker han fram Japan, Singapore og Saudi-Arabia som eksempler på rike og moderne stater som klart ikke har en "vestlig" befolkning med "vestlige" tanker og holdninger. I følge Huntington blir det derfor feil å trekke slutningen at alle stater som opplever økonomisk framgang til slutt vil ende opp med befolkninger som innehar høy grad av postmoderne verdier. Med bakgrunn i denne argumentasjonen framsettes det også en samspillshypotese.

H7: Muslimer har lavere demokratiske verdier enn vestlige kristne, uavhengig om de lever i en høyt eller lavt økonomisk utviklet stat.

Teorien og de overnevnte hypotesene gir denne kausalsammenhengen i analysen:

Figur 4: Kausalsammenheng – teoretiske variabler og demokratiske verdier.

3.0 DATA OG METODE

I dette kapittelet gir jeg først en beskrivelse av dataene (del 3.1) og den metodiske tilnærmingen (del 3.2) anvendt i oppgavens analyse. I del 3.1 fokuserer jeg på hvor de ulike dataene er hentet fra, og hvilke land som er inkludert i analysen. I del 3.2 diskuterer jeg den statistiske metoden generelt, og bruken av flernivåanalyse spesielt. Videre gir jeg en operasjonalisering av analysens avhengige og uavhengige variabler (del 3.4 og 3.5). Til slutt i kapittelet (del 3.6) inkluderer jeg også en diskusjon om de eventuelle metodiske utfordringene jeg vil møte på i analysen.

3.1 Data og utvalg

For å svare på oppgavens forskningsspørsmål benytter jeg meg på individnivå av data fra World Values Surveys²⁶ (WVS) samlede datasett. WVS er en verdensomspennende undersøkelse av sosiokulturell og politisk forandring som blir utført av et nettverk av forskere ved verdens ledende universiteter. For å overvåke verdiforandringene har WVS utført fem bølger av undersøkelsen, fra 1981 til 2007²⁷. I samarbeid med European Values Survey (EVS) har WVS gjennomført nasjonale undersøkelser i 97 av verdens stater (som inneholder nesten 90 % av jordens befolkning). Representative nasjonale utvalg av hvert samfunns borgere blir intervjuet ved å benytte et standardisert spørreskjema som måler forandringer i verdier som omhandler religion, kjønnsroller, arbeidsmotivasjon, demokrati, styresett, sosial kapital, politikk deltakelse, toleranse for andre grupper, miljøbeskyttelse og subjektiv velstand. Landene inkludert i undersøkelsene omfatter den fulle spennvidde; fra veldig fattige land til veldig rike land, fra autoritære systemer til liberaldemokratier, og omfatter alle de store kulturelle sonene.

I denne oppgaven benytter jeg meg av data fra de to siste bølgene av WVS. Bølge 4 (1999-2004) og bølge 5 (2005-2007). Grunnutvalget mitt består av 42 land (se tabell A1 i appendiks for oversikt) og litt over 70 000 respondenter. Antall enheter i analysen vil dog variere mye ettersom hvilke avhengige variabler jeg benytter.

²⁶ For mer informasjon se World Values Surveys hjemmeside: <http://www.worldvaluessurvey.org/>

²⁷ Bølge 1 (1981-1984), bølge 2 (1989-1993), bølge 3 (1994-1998), bølge 4 (1999-2004) og bølge 5 (2005-2008). WVS er per dags dato i gang med den sjette bølgen av undersøkelsen (2010-2012).

I tillegg til individdataene hentet fra WVS, vil jeg i analysen også inkludere flere data på landnivå. Landnivådataene er hentet fra World Bank (World Development Indicators), SWIID (The standardized world income inequality database) og Quality of Government Dataset. I tillegg er kategoriseringen min av respondenter som vestlig kristen eller muslim basert på Norris og Ingleharts inndeling i artikkelen "Muslim Intergration into the West: Between origins and destinations" (2012). Verken WVS eller de andre datakildene er ansvarlig for analysene jeg gjennomfører i denne oppgaven.

3.2 Metode

3.2.1 Den statistiske metoden

I følge Moses og Knutsen (2007) kan ontologi sies å være studiet av virkeligheten, mens epistemologi er studiet av kunnskapens natur. Den naturalistiske posisjonen hevder at verden består av regelmessigheter og mønstre (ontologi) som kan oppdages (epistemologi). En vitenskapsforskers mål vil derfor være å identifisere slike mønstre ved å observere den virkelige verden (Moses og Knutsen 2007). Den naturalistiske posisjonen vil være mitt utgangspunkt i denne oppgaven. Da min problemstilling handler om religionens effekt på menneskers demokratiske verdier, betyr dette at jeg i bunn og grunn er interessert i å finne stabile korrelasjoner mellom religion og demokratiske verdier i verden. For å finne slike regelmessigheter er det vanlig å benytte statistisk metode, da denne metoden gjør det mulig å skape generaliserbare konklusjoner ved å predikere resultater og teste hypoteser (Moses og Knutsen 2007).

3.2.2 Flernivåanalyse

Arbeidshesten til den moderne statistiske metoden er (ulike former for) regresjon (Moses og Knutsen 2007). I denne oppgaven velger jeg å benytte meg av flernivå regresjonsanalyse. Grunnen til at jeg anvender akkurat denne analysemetoden, er at dataene jeg bruker i analysen er hierarkisk strukturert, dvs. at enhetene på et nivå er gruppert innenfor enhetene på et annet nivå (Strabac 2012). I min oppgave betyr dette rent praktisk at de individuelle respondentene er gruppert i ulike land.

Vanligvis skiller man mellom statistiske og substansielle grunner for å utføre flernivåanalyse (Strabac 2012). De statistiske grunnene baseres på forutsetningen om statistisk uavhengighet. I hierarkiske datautvalg, altså utvalg der individuelle respondenter er gruppert i ulike grupper, kan det kan oppstå statistisk avhengighet. Individnivåfaktorer, som meninger og holdninger, er sannsynligvis noe definert av kontekstuelle forhold og delte erfaringer (Steenbergen og Jones 2002). Bakgrunnen for dette er at det vanligvis er forventet at respondenter fra samme land, eller gruppe, har hatt de samme påvirkningene som kan føre til korrelasjoner blant responsen gitt innenfor samme gruppe (Rabe-Hesketh og Skrondal 2008). Respondenter fra samme land vil altså være mer like enn respondenter fra ulike land, noe som fører til at observasjoner på nivå-1 vil være påvirket av nivå-2. Dette kan skape avhengighet mellom analysens observasjoner. Hvis man anvender vanlig OLS-regresjon som analysemetode på slike datautvalg, vil dette bryte forutsetningen om statistisk uavhengighet. Det vanligste problemet er at standardfeil av koeffisienter kan være alvorlig underestimerte (Strabac 2012). Dette kan i følge Steenbergen og Jones (2002) øke sjansen for at H_0 forkastes selv om den er korrekt. En flernivåmodell vil korrigere for statistisk avhengighet i dataene. Den substansielle grunnen til at jeg anvender flernivåanalyse er rett og slett det at jeg er interessert i effekten av variabler på ulike nivåer. Ved å anvende en annen type metode ville jeg ikke kunnet undersøke effekten av de ulike variablene på en like god måte.

3.3 Avhengige variabler – demokratiske verdier

Som jeg har vist i teoridelen av oppgaven, finnes det ikke bare én demokratisk verdi. Det finnes flere. I praksis har dette ført til at forskere har operasjonalisert menneskers holdninger til demokrati på svært ulike måter. Mitt argument i debatten rundt operasjonaliseringen er at mye av den tidligere forskningen ikke har klart å skape en helhetlig analyse av begrepet. Grunnen til dette er at de fleste forskere har valgt å måle holdning til demokratiet med bare én enkel variabel. Ved å undersøke bare en liten del av begrepet risikerer man å miste relevant informasjon, noe som påvirker analysens validitet – det er ikke sikkert at resultatene er like troverdige som de ville vært hvis analysen undersøkte *hele* begrepet.

For å gjøre min analyse mer omfattende velger jeg å operasjonalisere demokratiske verdier med flere ulike variabler. I teorikapittelet (se del 2.2.2) framsatte jeg påstanden om at de ulike demokratiske trekkene kan kategoriseres i tre hovedkonsepter: *valget som institusjon, sivile friheter og rettsstat (rule of law)*. Jeg ga også noen ideer om hvilke menneskelige holdninger som på en god måte representerer de demokratiske hovedkonseptene: *å støtte den demokratiske styreformen på generelt plan, vise toleranse for andre menneskers liv og frie handlinger, ønske skille mellom religion og politikk og å ha positive holdninger til kjønnslikestilling*. Min operasjonalisering av demokratiske verdier tar klart utgangspunkt i disse ideene, og jeg ender opp med å benytte fire avhengige variabler i min analyse. Til sammen mener jeg at de fire variablene vil gi et helhetlig og omfattende analyseutgangspunkt. De fire avhengige variablene har jeg valgt å kalle 1) DEMOKRATISK STØTTE, 2) SOSIAL TOLERANSE, 3) KJØNNSLIKESTILLING og 4) SEKULÆR POLITIKK.

3.3.1 Demokratisk støtte

En holdningsvariabel som har til hensikt å kartlegge grunnleggende holdninger til demokratiet som politisk styreform, er blitt svært mye anvendt innenfor den tidlige demokratiforskningen. Hvordan en slik grunnleggende holdning måles på best mulig måte har vært omdiskutert, og den utfordrende oppgaven knyttet til å konstruere et valid mål på holdninger til et demokratisk regime har ført til introduksjonen av flere ulike skalaer (Ariely og Davidov 2011). De to vanligste målene for holdninger til demokratiet er "demokrati-autokrati preferanse" (DAP) – skalaen²⁸ og "demokratisk utførelse" – skalaen²⁹.

Jeg ville i utgangspunktet anvende DAP-skalaen i min analyse da denne skalaen bygger på fire spørsmål i WVS som omhandler holdninger til politisk styre og politisk lederskap³⁰. Et slikt mål er både konsist og lettfattelig, og ville derfor vært et godt mål på grunnleggende støtte til demokratiet. Skalaens interne reliabilitet i mitt utvalg var dog

²⁸ Skalaen navngitt av Inglehart og Welzel (2005).

²⁹ Skalaen navngitt av Ariely og Davidov (2011)

³⁰ Skalaen bygger på disse spørsmålene i WVS: "I am going to describe various types of political systems and ask what you think about each as a way of governing this country. For each, would you say it is a very good, fairly good, fairly bad, or a very bad way of governing this country?" (a) Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections. (b) Having experts, not governments, make decisions according to what they think is the best for the country. (c) Having the army rule. (d) Having a democratic political system.

bare 0,511. Et slikt resultat vil i de fleste tilfeller karakteriseres som betenkelig lavt da det vanlige kutt-punktet for intern reliabilitet som regel ligger på rundt 0,7 (Ringdal 2007). Et resultat lavere enn dette kan ikke garantere at skalaens ulike elementer faktisk måler det samme underliggende fenomenet. Et resultat under 0,7 kan også bety at korrelasjonen mellom variablene er påvirket av målefeil. Jeg anså det heller ikke som tilstrekkelig tilfredsstillende å anvende bare én av variablene som et mål på demokratiske støtte. Grunnen til dette er at holdninger ofte er svært sammensatte, og dermed ikke kan fanges ordentlig opp ved bare et enkelt spørsmål. Et skala-mål er i tillegg overlegent et enkelt mål da det er mye mer fingradert og mindre utsatt for målefeil (Ringdal 2007).

På grunn av dette valgte jeg heller å benytte meg av "demokratisk utførelse"- skalaen. I mitt utvalg har skalaen en intern reliabilitet på 0,755. I tillegg til den høye interne reliabiliteten, kan det også argumenteres for at denne skalaen i realiteten er bedre enn DAP-skalaen da den bedre måler menneskers virkelige holdninger knyttet til den demokratiske styreform. De fleste vil nok uttrykke at demokrati er bra, men det å reflektere over demokratiets effektivitet vil gi et mer virkelig bilde av faktiske holdninger til demokratiet som en ideell styreform. I WVS er det stilt tre spørsmål som omhandler holdninger knyttet til demokratiets utførelse og effektivitet:

"I'm going to read off some things that people sometimes say about a democratic political system. Could you please tell me if you agree strongly, agree, disagree or disagree strongly, after I read each one of them?"

- (a) In democracy, the economic system runs badly.
- (b) Democracies are indecisive and have too much quibbling.
- (c) Democracies aren't good at maintaining order.

De tre variablene blir slått sammen til skalaen DEMOKRATISK STØTTE, med verdier fra 1 til 10, der 1 representerer svært lav demokratisk støtte og 10 representerer svært høy demokratisk støtte.

3.3.2 Sosial toleranse

Et annet viktig aspekt av menneskers demokratiske verdier er holdninger knyttet til andre menneskers rettigheter og handlingsfrihet. For å måle slike holdninger har jeg valgt å konstruere en skalavariabel. Variabelen består av tre grunnvariabler som alle tar opp viktige sosiale holdninger knyttet til andre mennesker. De tre grunnvariablene blir i WVS målt ved hjelp av disse spørsmålene:

"Please tell me for each of the following actions whether you think it can always be justified, never be justified, or something in between, using this card."

- (a) Homosexuality
- (b) Abortion
- (c) Divorce

Variablene blir slått sammen til en skala kalt SOSIAL TOLERANSE, med verdier fra 1 til 28, der 1 representerer svært lav sosial toleranse og 28 representerer svært høy sosial toleranse. Den interne reliabiliteten for denne skalavariabelen ligger på 0,832.

3.3.3 Kjønnlikestilling

I tillegg til holdninger knyttet til andre menneskers handlingsfrihet og rettigheter, er også holdninger knyttet til kvinners rolle i samfunnet en svært viktig demokratisk verdi. For å måle holdninger til likestilling mellom kjønnene har jeg konstruert en skalavariabel bestående av tre grunnvariabler hentet fra WVSs datasett. Variablene har blitt målt ved hjelp av spørsmål knyttet til menns fortrinnsrett i jobb, politikk og høyere utdanning.

"Do you agree, disagree or neither agree nor disagree with the following statements?"

- (a) When jobs are scarce, men should have more right to a job than women.

"For each of the following statements I read out, can you tell me how strongly you agree or disagree with each. Do you strongly agree, agree, disagree, or strongly disagree?"

- (b) On the whole, men make better political leaders than women do.
- (c) A university education is more important for a boy than for a girl.

De tre variablene blir slått sammen til en skalavariabel med navnet KJØNNSLIKESTILLING. Variabelen har verdier fra 1 til 9, der verdien 1 representerer svært negative holdninger til kjønnslikestilling og verdien 9 representerer svært positive holdninger til kjønnslikestilling. Variabelen har en intern reliabilitet på 0,673.

3.3.4 Sekulær politikk

Den siste avhengige variabelen omhandler religions rolle i politikken. Det demokratiske idealet handler i stor grad om en tydelig separasjon av makten, og et skille mellom religion og politikk vil derfor være en sentral demokratisk verdi. For å fange opp holdninger knyttet til separasjonen av politikk og religion har jeg konstruert en skalavariabel bestående av to ulike variabler fra World Values Surveys datasett. Jeg ville i utgangspunktet konstruere en skalavariabel bestående av fire religionsvariabler fra datasettet. Ved å kjøre en faktoranalyse av disse oppdaget jeg at de delte seg i to ulike dimensjoner, og valgte derfor å benytte meg av bare to av variablene. De to utvalgte grunnvariablene bygger på spørsmål som omhandler hvilken type mennesker som burde sitte i sentrale posisjoner i landet:

“How strongly do you agree or disagree with each of the following statements?”

- (a) Politicians who do not believe in God are unfit for public office.
- (b) It would be better for [country] if more people with strong religious beliefs held public office.

Variablene blir slått sammen til skalaen SEKULÆR POLITIKK, med verdier fra 1 til 9. Skalaens laveste verdier representerer en holdning om at religion og politikk burde blandes, mens de høye verdiene representerer en holdning om at religion og politikk burde skilles fra hverandre. Den interne reliabiliteten for denne skalavariabelen er 0,704.

3.3.5 Normalfordeling

De fire avhengige variablene i analysen er ikke perfekt normalfordelte (se figurer B1, B2, B3 og B4 i appendiks for mer informasjon). Siden dette er et brudd på forutsetningen om

normalfordeling (Strabac 2012), kunne dette hindret meg fra å anvende disse variablene i analysen. Mitt analyseutvalg er dog såpass høyt at det i praksis ikke vil skape store problemer i analysen. I tillegg er det metodisk sett snakk om at det er analysens *residualer* som skal være normalfordelte, ikke avhengig variabel (Eikemo og Clausen 2012).

3.3.6 Missingverdier

Som jeg nevnte i begynnelsen av dette kapittelet, vil anvendelsen av ulike avhengige variabler skape ulikheter i analyseutvalgene. Et problem med datasettet til WVS er at landomfanget varierer fra bølge til bølge; et land som er inkludert i en bølge trenger ikke være inkludert i den neste bølgen. I tillegg er det et problem at landene som faktisk er inkludert i en bølge ikke blir spurt alle de samme spørsmålene. Dette faktumet gjør at nivå-2 enhetene i realiteten ofte vil være mindre enn antatt³¹. Hvis nivå-2 blir for lavt vil dette kunne skape problemer i analysen (Strabac 2012). Jeg har forsøkt å "gjøre" opp for dette problemet ved å anvende to bølger av WVS, da dette automatisk vil gi meg flere nivå-2 enheter³² (se tabell A3 i appendiks for hvilke land som er inkludert i utvalget til de fire avhengige variablene). Selv om WVS inneholder noen svakheter når det kommer til datamateriale (og påfølgende missingverdier i analysen), er det likevel det beste datasettet jeg har til rådighet som måler menneskelige holdninger i flere land og regioner. Det kan også argumenteres for at utvalget jeg har på nivå-2 i de forskjellige analysene ikke er så lavt at det vil gi nevneverdige statistiske problemer.

3.4 Teoretisk baserte uavhengige variabler

3.4.1 Religion

Den kanskje mest sentrale uavhengige variabelen i analysen er dummyvariabelen ISLAM. Denne variabelen kan måles på to ulike måter; enten som selv-identifisering som muslim/kristen, eller som borgerskap i en muslimsk/kristen stat. Det ene målet

³¹ Analysen av *demokratisk støtte* har et nivå-2 utvalg på 32 enheter. Analysen av *sosial toleranse* har et nivå-2 utvalg på 47 enheter. Analysen av *kjønnlikestilling* har et nivå-2 utvalg på 36 enheter. Analysen av *sekulær politikk* har et nivå-2 utvalg på 42 enheter.

³² I min analyse er nivå-2 enhetene statistisk sett landår, men da min begrunnelse for å anvende landår er at det vil gi meg flere analyseenheter, anvender jeg begrepet "nivå-2" med mer statistisk "slapphet". Når jeg snakker om nivå-2 i min oppgave refererer jeg derfor til landgrupper generelt, ikke landår spesielt (det kan i realiteten da være snakk om to landgrupper for Norge hvis Norge har vært med i begge bølgene)

definerer religiøs tilhørighet som individuell religiøs orientering, det andre målet definerer religiøs tilhørighet som statstilhørighet (en respondents religiøse tilhørighet er lik statens hovedreligion). Jeg velger i denne oppgaven å definere religiøs tilhørighet som statstilhørighet. Med bakgrunn i Inglehart og Norris' artikkel "Muslim Integration into Western Cultures: Between Origins and Destinations" (2012) vil jeg karakterisere en person som muslim hvis han/hun er bosatt i en stat med en muslimsk majoritetsbefolkning, og som vestlig kristen hvis han/hun er bosatt i en stat med kristen majoritetsbefolkning (se tabell A1 i appendiks for oversikt over muslimske og vestlig kristne stater). Grunnen til at jeg velger å definere religiøs tilhørighet som statstilhørighet er todelt. 1) Mye av den tidligere forskningen jeg har tatt utgangspunkt i i denne oppgaven har definert religiøs tilhørighet som statstilhørighet og/eller undersøkt holdninger mellom ulike religiøse samfunn (se for eksempel Inglehart og Norris 2003; Norris og Inglehart 2002; Rowley og Smith 2009; Tessler 2002a; Tessler 2002b). 2) I datasettet til WVS finnes det ikke store forskjeller mellom en stats majoritetsreligion og dets innbyggers religiøse orientering. Tabell A2 i appendiks viser at bare litt over 1 % av respondentene (i mitt datautvalg) i vestlige kristne stater karakteriserer seg selv som muslimer. I de muslimske statene er prosenten litt høyere, men det er fortsatt under 10 % som karakteriserer seg som kristne. Dette faktumet gjør at jeg anser det som kurant å sette "likhetstegn" mellom individuell religiøs orientering og statstilhørighet. Muslimske respondenter har fått kategorien 1, og vestlige kristne respondenter har fått kategorien 0. Respondenter som ikke er muslimer eller vestlige kristne har blitt ekskludert fra analysene.

Variabelen RELIGIØSITET måles på individnivå, og representerer hvor troende respondenten er. Det er vanlig å argumentere for at personlig religiøsitet er et sammensatt begrep, og dermed måles best ved hjelp av en sammensatt variabel (Muller 2009). Det har derfor vært vanlig å inkludere flere religionsvariabler i én skala-variabel for å skape et helhetlig mål på religiøsitet. Da analyseutvalget i denne oppgaven består av muslimske og vestlig kristne respondenter, vil jeg argumentere for at et mål på religiøsitet må velges med stor omhu. Det finnes for eksempel store forskjeller i hvordan kristne og muslimer forholder seg til religiøse skikker. Der medlemmer av kristendom i stor grad ser på forholdet mellom Gud og mennesker som noe svært personlig, er det mer vanlig for medlemmer av Islam å ta med seg sin tro ut i

offentligheten (Moaddel 2007). På grunn av dette vil for eksempel ikke et mål av kirkeoppmøte være et godt universelt mål på religiøsitet. Det som dog kan karakteriseres som et bedre universelt mål for grad av religiøsitet, er et mål på viktigheten av Gud. Grunnen til dette er at det måler respondentens indre følelser i forhold til eget liv og egen verden – en følelse som ikke påvirkes av religiøs orientering. Variabelen måles ved hjelp av dette spørsmålet i WVS:

”How important is God in your life? Please use this scale to indicate. 10 means very important and 1 means not at all important.”

I analysen anvendes variabelen som den er i datasettet til WVS, dvs. at 10 representerer svært religiøs, og 1 representerer lavt/ikke religiøs.

3.4.2 Økonomisk utvikling

Den første variabelen som representerer økonomisk utviklingsnivå er BNP PER INNBYGGER. Variabelen viser en stats bruttonasjonalprodukt delt på antall innbyggere, konstant i U.S. Dollars. Dataene er hentet fra World Bank, World Development Indicators³³, og kodet inn manuelt i datasettet som en variabel på nivå 2. Variabelen har videre blitt logtransformert for å gjøre avlesningen av regresjonsresultatene mer lettfattelig.

Flere har argumentert for at også økonomisk likhet/ulikhet må inkluderes som et mål på utvikling (Andersen 2012). Grunnen til dette er at en høy BNP ikke nødvendigvis betyr det samme som en høy økonomisk utvikling blant folk flest i en stat. BNP vil i slike tilfeller ikke kunne måle det som moderniseringsteorien omtaler som utvikling. Inglehart (2000) snakker for eksempel om intern sikkerhet som et sentralt aspekt av økonomisk modernisering. Slik sikkerhet vil ikke kunne måles med et enkelt mål på BNP per innbygger. Variabelen LIKHET blir derfor også inkludert i analysen da et slikt mål bedre fanger opp de relevante aspektene som moderniseringsteoretikere framsetter som viktige i et utviklet samfunn. Dataene for denne variabelen er hentet fra SWIID (The Standardized World Income Inequality)³⁴-databasen. Databasen standardiserer FNs

³³ Se mer info på: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

³⁴ SWIID-dataene hentet fra: <http://myweb.uiowa.edu/fsolt/swiid/swiid.html>

”World Income Inequality Database”³⁵ og andre ulikhetsdata, noe som maksimerer kryssnasjonal sammenlignbarhet i ulikhetsstudier (Solt 2009). Den teoretiske variasjonen varierer i utgangspunktet mellom 0 og 100, der 0 representerer fullstendig likhet og 100 fullstendig ulikhet. De blir manuelt kodet inn i datasettet på nivå 2. Variabelen blir så snudd slik at 0 representerer fullstendig økonomisk ulikhet og 100 representerer fullstendig økonomisk likhet.

3.5 Kontrollvariabler

På landnivå inkluderes variabelen DEMOKRATINIVÅ. Grunnen til at det kontrolleres for demokratinivå er at tilstedeværelsen av et demokratisk styre i seg selv kan være en påvirker på menneskers demokratiske verdier. Tilhengere av teorien om institusjonell læring argumenterer for at mennesker lærer seg å verdsette demokrati etter å ha levd med demokratiske institusjoner i mange år (Welzel og Inglehart 2008). Ved å kontrollere for demokratistatus i analysen vil det være mulig å sjekke dette argumentet. Data for nivå av demokrati hentes fra *The Quality of Government Dataset*. Målet er konstruert av Hadenius og Teorell (2005), og består av to mye brukte og anerkjente demokratiindekser – et fra *Freedom House* og et fra *Polity*. Indeksen fra Freedom House måler demokrati langs to dimensjoner: politiske rettigheter og borgerrettigheter. Indeksen fra Polity har også to dimensjoner: en for demokrati og en for autokrati. Selv om Hadenius og Teorell ser flere positive aspekter ved begge disse to målene, argumenterer de for at de to indeksene sammenslått er et bedre mål for demokrati. Deres sammenslåtte indeksvariabel har teoretiske verdier fra 0 til 20, der 0 representerer minst demokratisk, og 20 representerer mest demokratisk.

På individnivå inkluderes det flere kontrollvariabler. MANN (0 – 1), ALDER (15 – 98), INNTEKT (1 – 10) og UTDANNING (dummy-sett). Jeg ville opprinnelig også inkludere et dummy-sett for bosted, men bostedsvariabelen i WVS-datasettet inneholdt veldig mange missing-verdier i mitt utvalg. Da STATA automatisk utelater alle respondenter fra analysen som ikke har en verdi på alle variabler, ville det å inkludere bostedsvariabelen føre til et stort kutt i antall enheter i mine analyser. Jeg valgte derfor å utelate denne variabelen selv om den nok er en relevant kontroll. Datasettet til WVS inneholder ingen

³⁵ En database som innhenter og oppbevarer informasjon om inntektsulikheter i utviklede stater og stater under utvikling. Se: http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/database/

variabel for individuell inntekt. Variabelen INNTEKT i denne analysen måler derfor husstandens inntekter på en skala fra 1 til 10 der 1 representerer laveste inntekt og 10 representerer høyeste inntekt. Den originale variabelen for UTDANNING i datasettet til WVS består av 8 kategorier som måler høyeste utdanningsnivå, fra ufullstendig barneskole til høyere universitetsutdannelse over flere år. Den opprinnelige variabelen blir omkodet til å bare inneholde 3 kategorier, lavere, middels og høyere utdannelse.

3.6 Metodiske utfordringer i analysen

Eventuelle problemer knyttet til kausalitet, reliabilitet og validitet vil alltid være aspekter som er viktige å diskutere ved kvantitative analyser. Grunnen til dette er at de tre begrepene sier noe om kvaliteten til statistiske mål (Ringdal 2007). Gode statistiske mål reduserer feiltolkninger av analyseresultater. Dette er en svært viktig forutsetning for å kunne utføre en troverdig kvantitativ undersøkelse. Videre følger en generell diskusjon rundt oppgavens eventuelle begrensninger knyttet til kausalitet, reliabilitet og validitet.

Kausalitet er viktig å diskutere da kvantitative analyser bare sier noe om variablenes korrelasjon, de kan ikke si noe om kausalforholdet mellom dem. Det er derfor svært viktig at tolkningen av regresjonsresultatene underbygges av solid teori som sier noe om selve kausalforholdet mellom de ulike variablene i analysen. Hvis ikke slik teori forekommer er det lett å feiltolke analyseresultatene. I praksis betyr dette at det i denne oppgaven må finnes teoretiske "beviser" som stedfester at religion påvirker demokratiske verdier, ikke omvendt. Det har tidligere i oppgaven blitt trukket fram både teoretiske og empiriske argumenter som konstaterer at religion er en sentral påvirkende faktor på demokrati og demokratiske verdier. Dette reduserer i stor grad analyseproblemer knyttet til kausalitet.

I følge Ringdal (2007) går *reliabilitet* ut på om gjentatte målinger gir samme resultat. Analysens reliabilitet påvirkes av tilfeldige målefeil, og det er derfor viktig å forsikre seg om at dataene anvendt i analysen er blitt utsatt for kvalitetsmessig kontroll. Da alle dataene benyttet i oppgavens analyse er hentet fra anerkjente kilder, ser jeg ingen grunn til at det foreligger store problemer med reliabilitet. Jeg forutsetter at alle mine datakilder har gjennomført sine arbeider på en profesjonell og pålitelig måte, og at det

derfor ikke forekommer mange tilfeldige målefeil. Det er selvfølgelig mulig at det kan forekomme sporadiske målefeil i noen av dataene jeg anvender, men siden mitt utvalg er så stort som det er, regner jeg det som svært tvilsomt at dette vil påvirke analyseresultatene i nevneverdig grad.

En sentral utfordring finnes i det at jeg velger å kategorisere religiøs orientering på statsnivå. Da en slik statskategorisering ikke alltid vil stemme helt overens med en persons individuelle religiøse orientering, er det muligheter for at analysen i verste fall blir påvirket av systematiske målefeil. Slike målefeil går direkte utover dataenes *validitet* (Ringdal 2007). Jeg vil likevel argumentere for at slike målefeil nok ikke vil utgjøre et stort problem i min analyse da det viste seg at det ikke fantes veldig store forskjeller mellom en stats majoritetsreligion og dets innbyggers individuelle religiøse orientering. Det er likevel et poeng som er viktig å adressere, da det kan tenkes å skape validitetsproblemer.

Til slutt vil jeg diskutere den kanskje mest sentrale analyseutfordringen. Denne bunner i analysens kryssnasjonale karakter. Et utvalg bestående av respondenter fra svært ulike kulturer kan muligens føre til at analysene blir påvirket av systematiske målefeil. Grunnen til at kryssnasjonale studier ofte plages av systematiske målefeil bunner i to momenter. For det første er det ofte slik at mennesker fra forskjellige stater ofte har svært ulik kulturell bakgrunn. Dette fører til at visse begreper forstås på ulike måter. Et utfall av dette kan være at analysens resultater egentlig ikke viser "virkelige" resultater, men heller resultater som bunner i systematiske bias på tvers av stater eller variasjoner i forståelsen av survey-spørsmålene (Ariely og Davidov 2011). Forståelsen av begrepene demokrati og demokratiske verdier er klare eksempler på dette. Dagens liberaldemokrati stammer i hovedsak fra Europa, og det er derfor rimelig å anta at de demokratiske prinsippene i stor grad stemmer overens med den kristne europeiske kulturs prinsipper og verdier. Det er også kurant å anta at de kristneuropeiske verdiene ikke forekommer i like stor grad i andre kulturer. Hvis det er slik at analyseutvalgets respondenter tillegger ulike ord forskjellig betydning, vil dette etter hvert kunne føre til grove systematiske målefeil da undersøkelsen egentlig ikke måler det den er skapt for å måle. Et annet problem ved kryssnasjonale undersøkelser er at målinger av noen empiriske fenomener, som for eksempel utdanning og inntekt, kan

være problematiske. Mange survey-undersøkelser (som for eksempel WVS) bruker samme metodikk og spørreskjema i alle land. I slike tilfeller vil en nøytral plassering på en universell skala være svært vanskelig for respondentene da deres svar vil farges av hvilket land de er bosatt i. Et eksempel på dette er at det som kvalifiseres som en relativt lav utdanning i Norge, i Algerie muligens vil karakteriseres som en svært høy utdanning da utdanningsnivået i gjennomsnitt er mye lavere i Algerie enn i Norge. Slike problemer kan også føre til systematiske målefeil, som igjen påvirker dataenes validitet. Problemene knyttet til kryssnasjonale analyser må i stor grad tas på alvor da dette er noe som signifikant kan påvirke analysens resultater. Men, det finnes i dag ikke noe klart bedre alternativ til kryssnasjonale undersøkelser for å få et godt og omfattende bilde av ulike sosiale fenomener. Det hadde selvfølgelig vært mulig å gjøre separate analyser for ulike stater og regioner, men dette vil nok være svært tungvint i lengden, og vil heller ikke gi det brede fokuset som kryssnasjonale analyser gir. Med bakgrunn i dette argumenterer jeg for at det er en god løsning å heller kommentere på problemet slik at leseren er kjent med at det finnes, enn å forkaste hele analysen på grunn av validitetsproblemer.

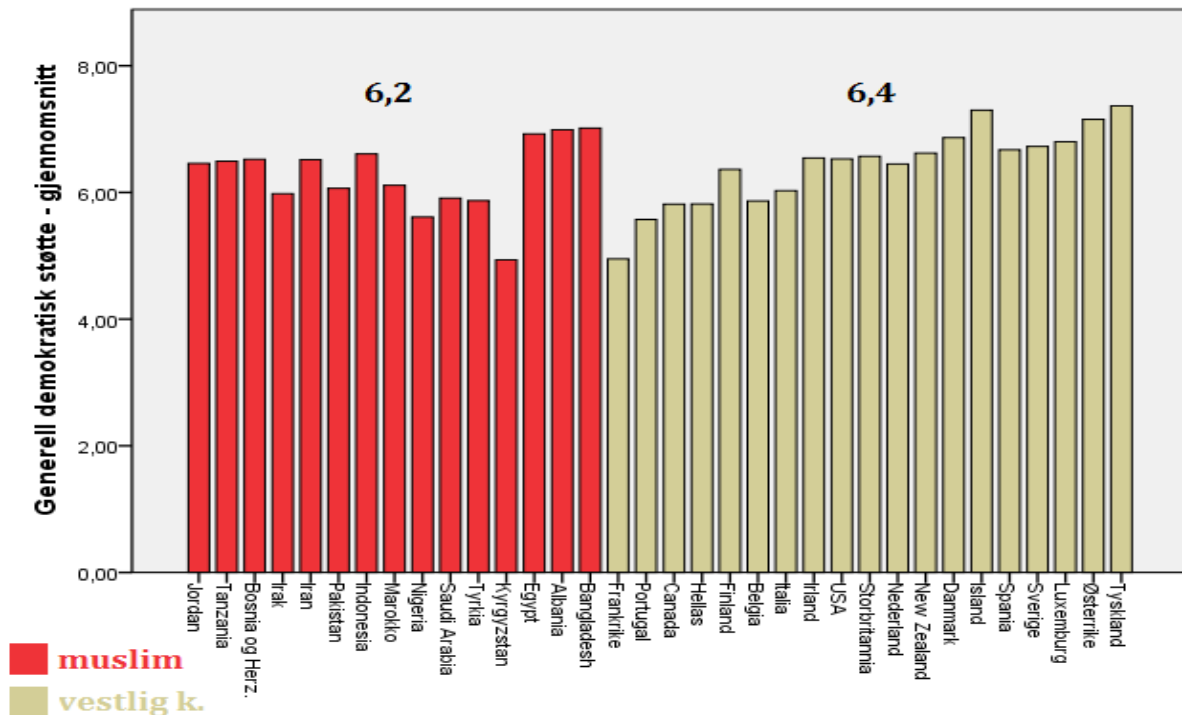
4.0 RESULTATER OG ANALYSE

I dette kapittelet presenterer jeg funnene fra de ulike analysene. Tidligere i oppgaven har jeg argumentert for at flernivåanalyse er den beste metoden for å undersøke min problemstilling og mine hypoteser da jeg anvender data som er hierarkisk strukturert. Jeg begynner likevel dette kapittelet med å gi en kort deskriptiv analyse (del 4.1). Grunnen til dette er at en slik analyse vil skape en intuitiv forståelse av de ulike dataene, og også gi en "enklere" framstilling av hvordan de ulike teoretisk baserte uavhengige variablene forholder seg til de fire avhengige variablene. En slik enkel framstilling kan dog bare vise hvordan en variabel *isolert sett* forholder seg til en annen variabel, og jeg konsentrer derfor resten av kapittelet rundt regresjonsanalyse. I del 4.2 oppsummerer jeg de mest sentrale resultatene fra de ulike flernivåregresjonene. I den siste delen av kapittelet (del 4.3) drøfter jeg de ulike analyseresultatene opp mot oppgavens hypoteser og problemstilling.

4.1 Deskriptiv analyse

Som nevnt over er det hensiktsmessig å gi en kort gjennomgang av dataenes deskriptive statistikk for å få en klar og enkel oversikt over hvordan de ulike uavhengige variablene forholder seg til de avhengige variablene. Jeg begynner med å se litt på hvordan de muslimske og de vestlig kristne respondentene inkludert i mitt datasett er rangert på de ulike demokratiske holdningsvariablene.

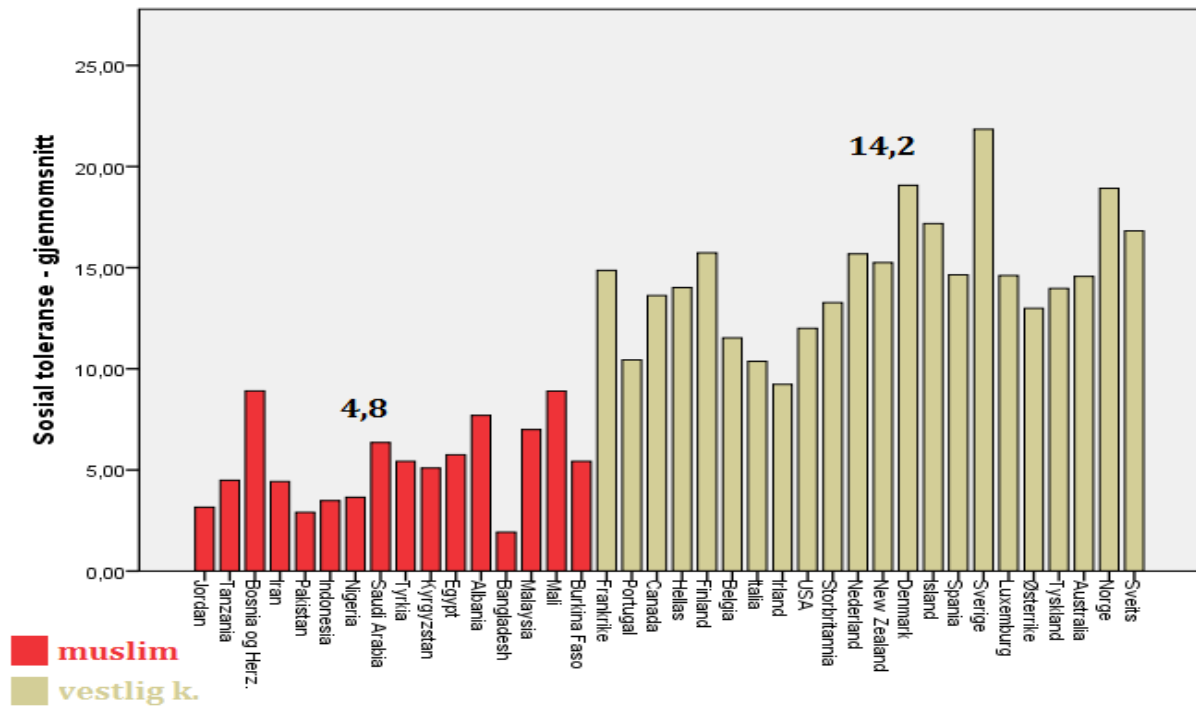
Figur 5 viser muslimer og vestlige kristnes gjennomsnittlige score på variabelen DEMOKRATISK STØTTE. Ved å se på de gjennomsnittlige scorene virker det ikke å være store holdningsforskjeller mellom muslimer og vestlige kristne når det kommer til generell støtte til demokratiet (se tabell A4 i appendiks for en mer detaljert framstilling av gjennomsnittlige holdninger – dette gjelder alle de fire avhengige variablene). Blant muslimene varierer landgjennomsnittet mellom 4,9 (Kyrgyzstan) og 7,0 (Bangladesh). Muslimene har samlet en gjennomsnittsscore på 6,2 av 10.

Figur 5. Demokratisk støtte – Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.

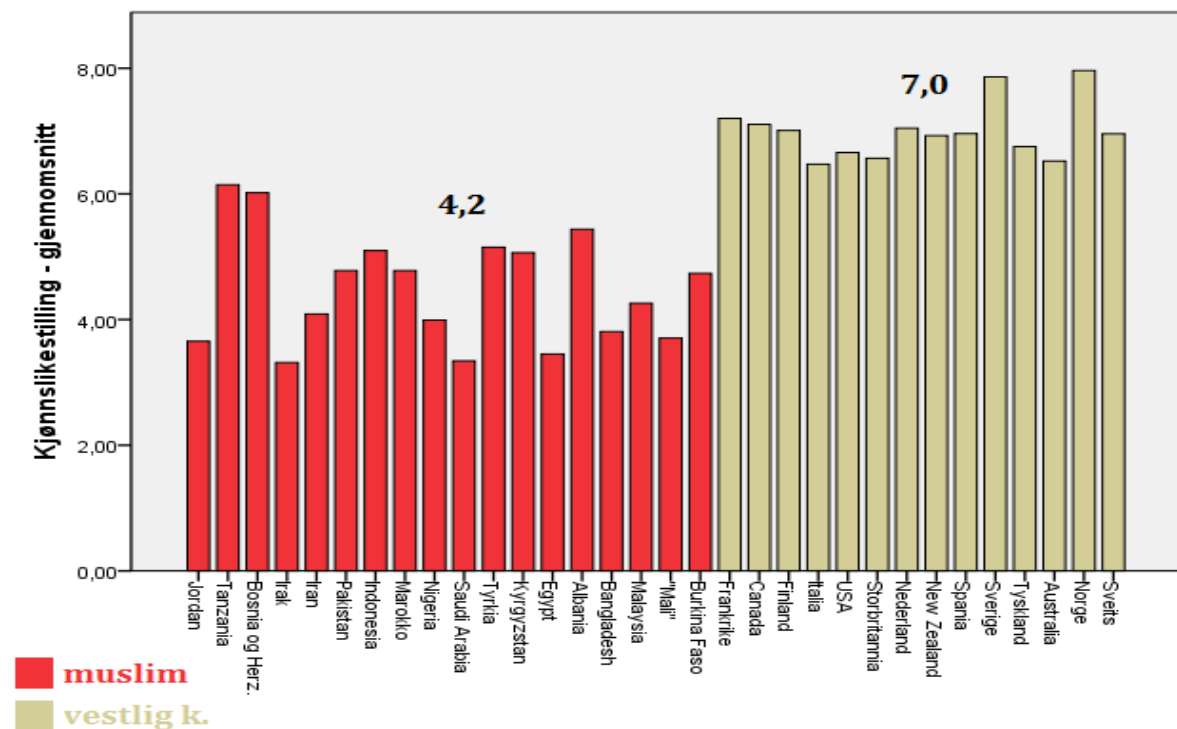
Blant de vestlige kristne varierer landgjennomsnittene mellom 4,9 (Frankrike) og 7,3 (Tyskland). De har samlet en gjennomsnittsscore på 6,4 av 10, bare minimale 0,2 poeng over den muslimske gjennomsnittsscoren. Hypotese 1 sier at muslimer uttrykker like stor generell støtte til den demokratiske styreformen som det vestlige kristne gjør. Ved å se på den deskriptive statistikken virker hypotesen å kunne bekreftes.

Figur 6 viser muslimer og vestlige kristnes gjennomsnittlig score på variabelen SOSIAL TOLERANSE. Gjennomsnittsscorene til muslimer og vestlige kristne på denne demokratiske verdien viser mye større forskjeller enn det variabelen for generell demokratiske støtte viser. Blant muslimene varierer landgjennomsnittene for sosial toleranse mellom 1,9 (Bangladesh) og 8,9 (Bosnia og Herzegovina). De har en svært lav samlet gjennomsnittsscore på bare 4,8 av 28. Blant de vestlige kristne varierer landgjennomsnittene mellom 9,2 (Irland) og 21,8 (Norge) De har samlet en gjennomsnittsscore på 14,2 av 28. De vestlige kristne er altså nesten tredobbelt så tolerante ovenfor andre mennesker enn det muslimene er. Hypotese 2, som sier at muslimer er mindre tolerante til andre mennesker enn det vestlige kristne er, virker derfor å kunne bekreftes.

Figur 6: Sosial toleranse – Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.

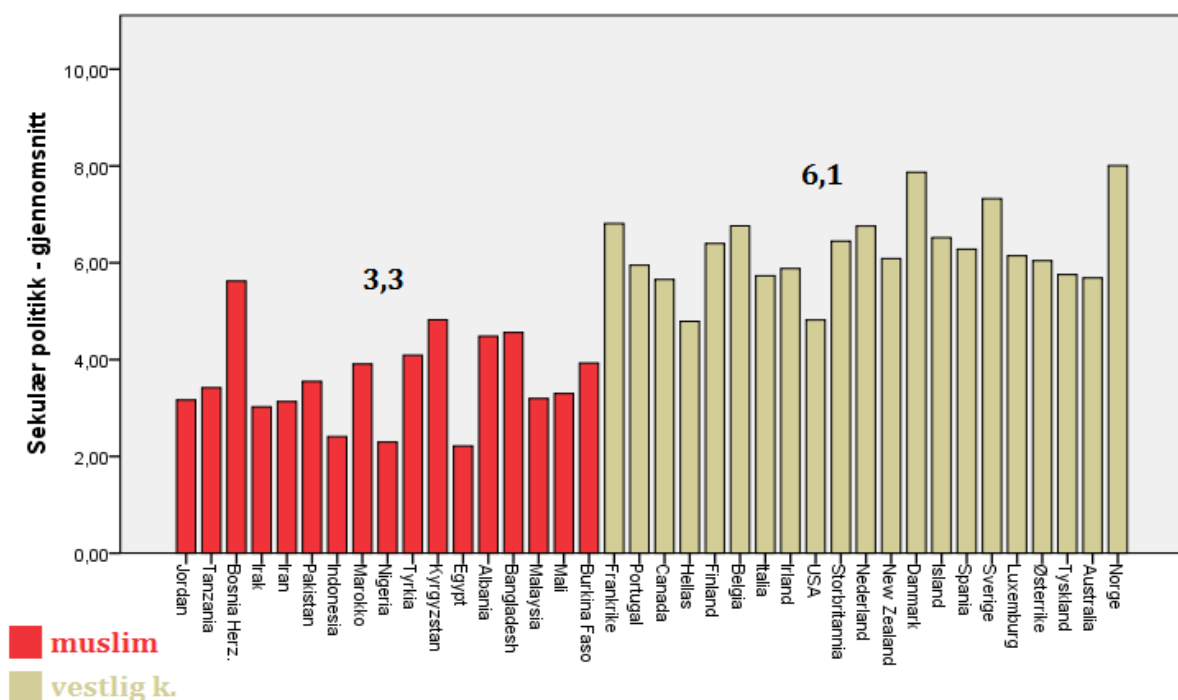
Figur 7 viser den samme trenden om generelle holdningsforskjeller mellom muslimer og vestlige kristne. Det er nå snakk om holdninger til KJØNNSLIKESTILLING.

Figur 7: Kjønnslikestilling – Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.

Blant muslimene varierer landgjennomsnittene for slike holdninger mellom 3,3 (Irak og Saudi-Arabia) og 6,1 (Tanzania). De har en samlet gjennomsnittsscore på 4,2 av 9. Blant de vestlige kristne varierer landgjennomsnittene mellom 6,1 (Italia) og 7,9 (Norge). De har samlet en gjennomsnittsscore på 7,0 av 9. Selv om det ikke er like store gjennomsnittlige poengforskjeller mellom muslimer og vestlige kristne når det kommer til holdninger til kjønnslikestilling som det er mellom sosial toleranse, finnes det også på denne variabelen et ganske klart skille i gjennomsnittlige holdninger. Dette ser foreløpig ut til å bekrefte min hypotese 3 som sier at muslimer er mindre positive til kjønnslikestilling enn det vestlige kristne er.

På variabelen SEKULÆR POLITIKK fortsetter den samme forskjellstrenden. Figur 8 viser at landgjennomsnittene blant muslimene varierer mellom 2,2 (Egypt) og 5,6 (Bosnia og Herzegovina). De har samlet en gjennomsnittsscore på bare 3,3 av 9.

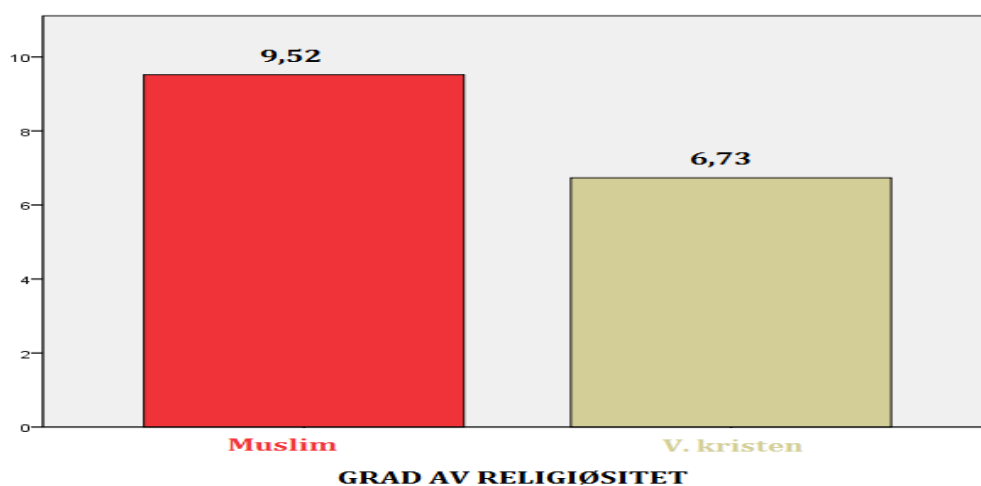
Figur 8: Sekulær politikk – Gjennomsnittlig score, muslimer og vestlig kristne.

Blant de vestlige kristne varierer landgjennomsnittene mellom 4,7 (Hellas) og 8,0 (Norge). De har samlet en gjennomsnittsscore på 6,4 av 9. De vestlige kristne er i gjennomsnitt altså 3,1 poeng mer positive til et skille mellom religion og politikk enn det muslimene er. Min hypotese 4 sier at muslimer er mindre positive til et skille mellom

religion og politikk enn det vestlige kristne er. Ved å se på den deskriptive statistikken virker denne hypotesen å kunne bekreftes.

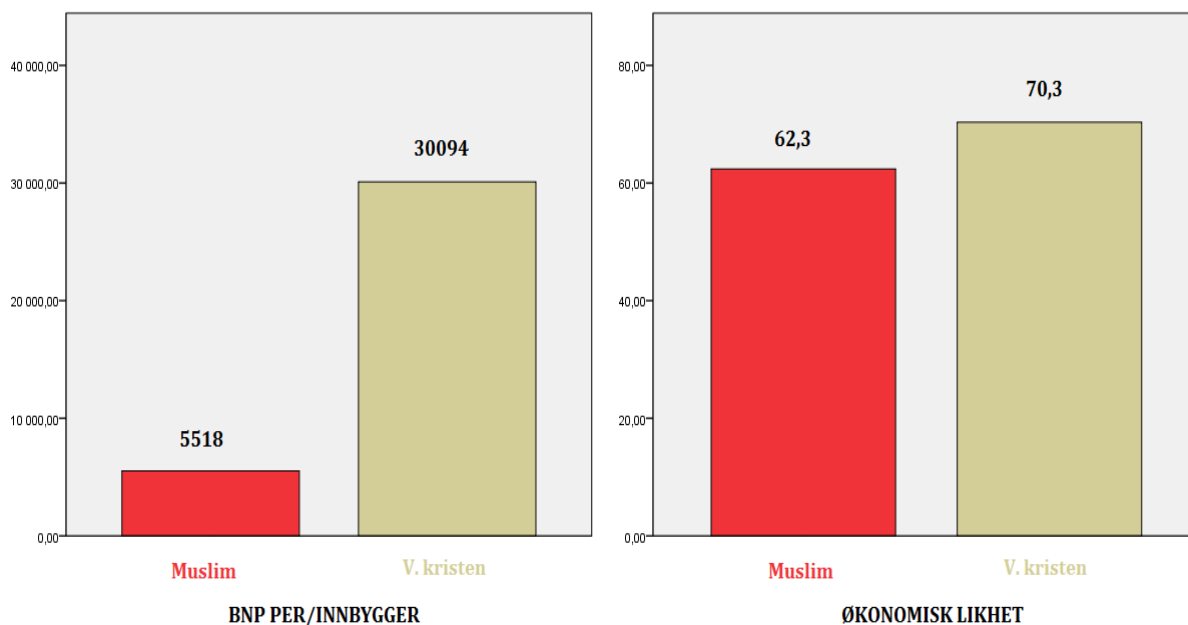
Ved å bare se på den deskriptive statistikken tyder alt på at hypotesene om religiøs orienterings effekt på demokratiske verdier kan bekreftes. Det virker ikke å finnes store forskjeller i muslimer og kristnes generelle holdninger til demokratiet. Forskjellene virker dog å tre fram når vi undersøker de andre demokratiske verdiene – holdninger til sekulær politikk, sosial toleranse og holdninger til kjønnslikestilling.

Men, selv om den deskriptive framstillingen av muslimer og kristnes gjennomsnittlige demokratiske verdier på overflaten kan virke som en bekreftelse på at forskjellene skyldes ulik religiøs orientering, trenger det i virkeligheten ikke være slik. Da den deskriptive statistikken bare ser på forholdet mellom religiøs orientering og demokratiske verdier, er det vanskelig å vite om forskjellene virkelig skyldes religiøs orientering, eller om de egentlig skyldes andre faktorer. I figur 9 vises gjennomsnittlig grad av religiøsitet blant muslimer og vestlige kristne. Figuren viser at det er klare forskjeller mellom hvor religiøse muslimer og kristne er. Mens muslimene i gjennomsnitt rapporterer at de er svært religiøse (9,52 poeng av 10), rapporterer de vestlige kristne i gjennomsnitt at de anser seg selv som middels religiøse (6,73 poeng av 10).

Figur 9: Gjennomsnittlig grad av religiøsitet blant muslimer og vestlig kristne.

Det finnes også store forskjeller mellom muslimer og vestlige kristne når det kommer til den økonomiske utviklingen i landene de er bosatt i. Figur 10 viser gjennomsnittlig økonomisk utvikling (målt som BNP/per innbygger og økonomisk likhet) for muslimer og vestlige kristne basert på gjennomsnittet av økonomisk utvikling i deres hjemland.

Figur 10: Gjennomsnittlig økonomisk utvikling i hjemland, muslimer og vestlig kristne.

Figuren viser at det finnes klare forskjeller mellom økonomisk utvikling i landene de muslimene og de vestlige kristne er bosatt i. De økonomiske forholdene muslimene lever under er i gjennomsnitt mye dårligere enn de økonomiske forholdene de vestlige kristne lever under. Mens statene muslimene er bosatt i i gjennomsnitt har en BNP/per innbygger på bare 5518 dollar, har statene de vestlige kristne er bosatt i i gjennomsnitt en BNP/per innbygger på over 30 000 dollar. Forskjellen er ikke like stor når det kommer til gjennomsnittlig økonomisk likhet, men en kan også her se at det finnes klare forskjeller. Muslimene lever altså generelt i fattigere stater med mer økonomisk ulikhet enn det de vestlige kristne gjør.

4.1.1 Foreløpige resultater

Den deskriptive statistikken viser at det er store holdningsforskjeller mellom muslimer og vestlige kristne når det kommer til demokratiske verdier. Men, statistikken viser også at det er klare forskjeller mellom muslimer og kristne når det kommer til grad av religiøsitet og grad av økonomisk utvikling i hjemlandene. Kan dette tyde på at den

virkelige forklaringen på forskjellene mellom muslimer og vestlige kristnes demokratiske holdninger egentlig finnes i det faktumet at de fleste muslimer er høyt religiøse mens de fleste vestlige kristne bare er middels religiøse, eller i det at de fleste muslimer er bosatt i lite økonomisk utviklede stater mens de fleste vestlige kristne er bosatt i høyt utviklede stater? Med andre ord: kan det være at det i virkeligheten egentlig ikke er religiøs orientering *i seg selv* som påvirker respondentenes demokratiske verdier, men at inndelingen i vestlig/kristen fungerer som en slags "oversetter" for andre forhold?

For å finne ut av dette er det nødvendig å kjøre en regresjonsanalyse der alle de teoretiske variablene er inkludert. Ved å gjøre dette vil det være mulig å estimere effekten av én uavhengig variabel på de avhengige variablene, samtidig som det kontrolleres for effekten av de andre uavhengige variablene. Dette vil i bunn og grunn hindre at effekten en uavhengig variabel har på avhengig variabel sammenblandes med effekten som en annen uavhengig variabel har på avhengig variabel (Eikemo og Clausen 2012). Jeg vil i regresjonen også inkludere de relevante kontrollvariablene.

4.2 Resultater fra flernivåanalyse

Da jeg har fire avhengige variabler, vil jeg legge fram fire ulike regresjonstabeller, én for hver avhengig variabel. I tabell 1 er GENERELL DEMOKRATISK STØTTE avhengig variabel. I denne regresjonen er der 27.306 enheter på nivå-1, og 32 enheter på nivå-2. I tabell 2 er SOSIAL TOLERANSE avhengig variabel. Denne regresjonen har 41.997 enheter på nivå-1, og 47 enheter på nivå-2. I tabell 3 KJØNNSLIKESTILLING som avhengig variabel. Her har regresjonen 38.135 enheter på nivå-1, og 36 enheter på nivå-2. I tabell 4 er SEKULÆR POLITIKK avhengig variabel. Her har regresjonen 41.005 enheter på nivå-1, og 42 enheter på nivå-2.

Jeg har valgt å bruke en "random intercept"- versjon av flernivåanalyse. I en slik modell antas det at effekten av variablene er lik i alle nivå-2 enhetene, men at regresjonskonstanten varierer mellom nivå-2 enhetene (Strabac 2012). Jeg har også valgt å følge en strategi der jeg starter analysene med en enkel modell, og etter hvert legger til flere variabler. Jeg begynner analysene med modell 1 der bare kontrollvariablene er lagt til – MANN, ALDER, INNTEKT, UTDANNING OG DEMOKRATI.

Grunnen til dette er at jeg vil se hvor mye de ikke-teoretiske variablene påvirker avhengig variabel før jeg begynner å legge til de andre variablene. I modell 2 legger jeg til en av de hoveduavhengige variablene – ISLAM. Dette for å se hvilken effekt religiøs orientering alene (inkludert kontrollvariablene) har på avhengig variabel. I modell 3 legger jeg til variabelen GRAD AV RELIGIØSITET. Dette gjør jeg både for å se om religiøsitetsgrad har noen effekt på avhengig variabel, men også for å se om effekten av religiøs orientering forandres når det kontrolleres for den andre religionsvariabelen. I modell 4 tar jeg bort religionsvariablene, og legger til en av variablene for økonomisk utvikling – ØKONOMISK LIKHET. I modell 5 tar jeg ut variabelen for økonomisk likhet, og legger til den andre variabelen for økonomisk utvikling – BNP PER INNBYGGER. Oppsettet i modell 4 og 5 gjør det mulig å undersøke om økonomisk utvikling alene (inkludert kontrollvariablene) har noen effekt på avhengig variabel. I modell 6 og 7 inkluderer jeg igjen religionsvariablene (i modell 6 sammen med variabelen for økonomisk likhet, i modell 7 sammen med variabelen for BNP per innbygger), dette for å kontrollere effekten av de teoretiske variablene for hverandre. Det er først nå det vil vises om det er religion (religiøs orientering/ grad av religiøsitet) eller økonomisk utvikling (økonomisk likhet/ BNP per innbygger) som i virkeligheten har (størst) påvirkning på avhengig variabel. I modell 8 og 9 inkluderer jeg to samspill – ISLAM*ØKONOMISK LIKHET og ISLAM*BNP PER INNBYGGER. Dette gjør jeg for å se om det finnes noen samspillseffekt mellom religiøs orientering og økonomisk utvikling (målt som både økonomisk likhet og BNP per innbygger) på avhengig variabel. I tabell A5 i appendiks vises korrelasjonene mellom analysens teoretiske uavhengige variabler (islam, grad av religiøsitet, økonomisk likhet og BNP per innbygger). Tabellene A6 til A9 viser deskriptiv statistikk for de ulike regresjonsanalysene.

4.2.1 Demokratisk støtte

Tabell 1 viser resultatene fra flernivåregresjonen der DEMOKRATISK STØTTE fungerer som avhengig variabel. Modell 1 viser at variabelen for mann er positiv og signifikant. Dette tyder på at menn generelt sett er mer støttende til demokratiet enn kvinner. Også variablene for inntekt og utdanning er positive og signifikante. Dette betyr at mennesker med høy inntekt og høy utdanning generelt sett er mer støttende til en demokratisk styreform enn det mennesker med lavere inntekt og lavere utdanning er. Ingen av de to andre kontrollvariablene – alder og demokratistatus – viser noen signifikant effekt på

avhengig variabel. I modell 2 til 9 legges de teoretiske variablene (pluss samspillene) til, men *ingen* av disse viser noen signifikant effekt. Dette gjelder både når de blir lagt til alene, og når de kontrolleres for hverandre. Dette betyr at de statistiske resultatene disse variablene viser ikke kan generaliseres til befolkningen – verken religiøs orientering, grad av religiøsitet, økonomisk likhet eller BNP påvirker om et menneske støtter demokratiet eller ei. Heller ingen av de to samspillene er signifikante, dette betyr at det ikke finnes noe samspillseffekt mellom religiøs orientering og de to ulike målene på økonomisk utvikling på avhengig variabel. Selv om $-2LL$ minker fra modell 1 til modell 9, anser jeg likevel modell 1 som den mest fruktbare modellen. Det er ingen grunn til å gjøre analysen mer komplisert ved å legge til flere variabler hvis de nye variablene ikke viser noen signifikant effekt på avhengig variabel. Den beste modellen blir derfor antatt å være den som sier mest om hva som påvirker menneskers støtte til demokratiet på den "enkleste" måten (denne modellen er markert i fet skrift).

Tabell 1: Flernivåregresjon, demokratisk støtte.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8	Modell 9
Mann	0,084*** (0,022)	0,084*** (0,022)	0,084*** (0,022)	0,093*** (0,022)	0,090*** (0,022)	0,092*** (0,022)	0,088*** (0,022)	0,092*** (0,022)	0,088*** (0,022)
Alder	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)
Inntekt	0,067*** (0,005)	0,067*** (0,005)	0,067*** (0,005)	0,062*** (0,005)	0,066*** (0,005)	0,061*** (0,005)	0,066*** (0,005)	0,061*** (0,005)	0,066*** (0,005)
Utdanning	0,212*** (0,016)	0,212*** (0,016)	0,212*** (0,016)	0,232*** (0,016)	0,251*** (0,016)	0,232*** (0,016)	0,251*** (0,016)	0,232*** (0,016)	0,251*** (0,016)
Demokrati	0,040 (0,030)	0,101 (0,066)	0,101 (0,066)	0,022 (0,039)	0,050 (0,048)	0,116 (0,082)	0,114 (0,077)	0,117 (0,084)	0,107 (0,078)
Islam		0,433 (0,421)	0,444 (0,421)			0,677 (0,511)	0,743 (0,694)	0,639 (2,662)	4,048 (6,850)
Religiøsitet			- 0,003 (0,005)			- 0,005 (0,005)	- 0,003 (0,005)	- 0,005 (0,005)	- 0,003 (0,005)
Likhet				0,011 (0,018)		0,021 (0,019)		0,020 (0,028)	
BNP					- 0,046 (0,118)		0,101 (0,181)		0,405 (0,652)
Islam*Likhet								0,000 (0,040)	
Islam*BNP									- 0,332 (0,685)
Konstant	5,293*** (0,239)	4,649*** (0,668)	4,678*** (0,669)	4,605*** (1,159)	5,578*** (0,883)	3,011* (1,708)	3,430 (2,238)	3,030 (2,146)	0,384 (6,665)
-2LL	- 66224,84	- 66224,32	- 65772,52	- 59835,63	- 58295,86	- 59520,77	- 57971,09	- 59520,77	- 57970,97

***p<0,01, **p<0,05, *p<0,1. Standardavvik i parentes.

4.2.2 Sosial toleranse

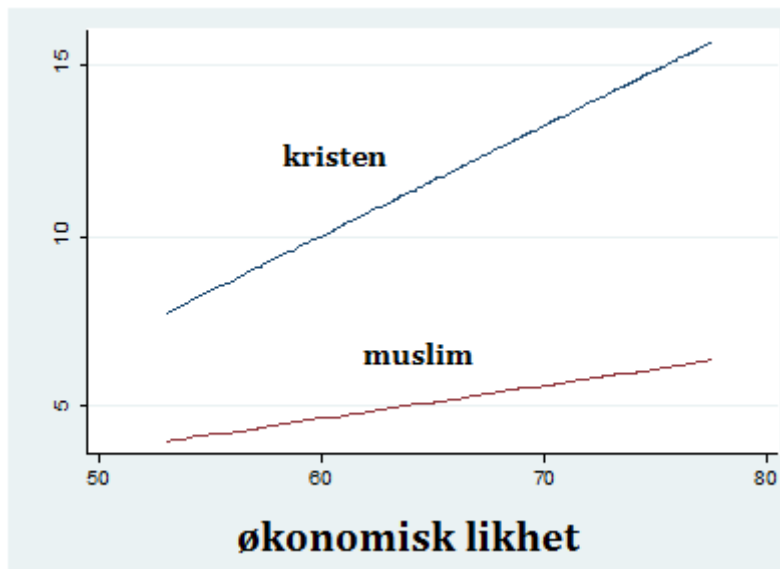
Tabell 2 viser resultatene fra flernivåregresjonen der SOSIAL TOLERANSE er avhengig variabel. I modell 1 er alle kontrollvariablene signifikante. Mennesker med høyere inntekt og høyere utdanning har generelt høyere sosial toleranse enn mennesker med lavere inntekt og lavere utdanning, mens menn og eldre mennesker generelt har lavere sosial toleranse enn kvinner og yngre mennesker har. Mennesker fra stater med høy demokratistatus har høyere sosial toleranse enn mennesker fra stater med lavere demokratinivå. De fleste av de overnevnte effektene holder seg noenlunde stabile gjennom alle modellene der de teoretiske variablene blir lagt til. Unntaket er variabelen for demokrati, som mister signifikans når religionsvariablene blir lagt til (den mister ikke signifikans når de to utviklingsvariablene blir lagt til). Modell 2 og 3 viser at både religiøs orientering og grad av religiøsitet er signifikante påvirkere på avhengig variabel, kontrollert for hverandre. Begge effektene er negative, dette betyr at muslimer generelt er mindre sosialt tolerante enn vestlig kristne, og at høyt religiøse mennesker i snitt er mindre sosialt tolerante enn lavt religiøse mennesker. Modell 4 og 5 viser at effekten økonomisk likhet og BNP per innbygger har på menneskers sosiale toleranse er signifikant og positiv. Dette tyder på at mennesker fra høyt økonomisk utviklede stater generelt sett innehar høyere sosial toleranse enn mennesker fra lavere utviklede stater. Effekten av økonomisk likhet forsvinner ikke når variabelen blir kontrollert for religionsvariablene, noe som tyder på at både religion og økonomisk likhet påvirker menneskers sosiale toleranse. Effekten av BNP per innbygger forsvinner dog når den blir kontrollert for religiøs orientering og grad av religiøsitet.

Tabell 2: Flernivåregresjon, sosial toleranse

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8	Modell 9
Mann	- 0,535*** (0,053)	- 0,534*** (0,053)	- 0,821*** (0,052)	- 0,604*** (0,055)	- 0,534*** (0,053)	-0,913*** (0,054)	- 0,821*** (0,052)	- 0,913*** (0,054)	-0,821*** (0,052)
Alder	- 0,068*** (0,001)	- 0,068*** (0,001)	- 0,005*** (0,001)	- 0,070*** (0,001)	- 0,068*** (0,001)	- 0,056*** (0,001)	- 0,055*** (0,001)	- 0,056*** (0,001)	- 0,055*** (0,001)
Inntekt	0,143*** (0,012)	0,143*** (0,012)	0,120*** (0,012)	0,157*** (0,013)	0,143*** (0,012)	0,133*** (0,012)	0,120*** (0,012)	0,133*** (0,012)	0,120*** (0,012)
Utdanning	0,888*** (0,040)	0,887*** (0,040)	0,880*** (0,039)	0,934*** (0,041)	0,887*** (0,040)	0,921*** (0,040)	0,880*** (0,039)	0,922*** (0,040)	0,879*** (0,039)
Demokrati	1,212*** (0,175)	0,012 (0,183)	0,048 (0,148)	0,859*** (0,0156)	0,561*** (0,173)	0,056 (0,139)	0,074 (0,148)	0,044 (0,133)	0,047 (0,149)
Islam		- 10,108*** (1,208)	- 8,049*** (0,978)			- 6,808*** (1,026)	- 6,766*** (1,535)	8,279 (7,189)	11,199 (19,382)
Religiøsitet			- 0,630*** (0,012)			- 0,634*** (0,013)	- 0,630*** (0,012)	- 0,634*** (0,013)	- 0,630*** (0,005)
Likhet				0,534*** (0,082)		0,229*** (0,019)		0,324*** (0,069)	
BNP					2,724*** (0,458)		0,529 (0,491)		2,173 (1,834)
Islam*Likhet								- 0,227** (0,107)	
Islam*BNP									- 1,783 (1,918)
Konstant	2,049 (1,557)	15,735*** (1,924)	19,151*** (1,560)	- 31,481*** (5,284)	- 18,471*** (0,659)	2,853 (4,338)	13,425** (5,538)	- 3,736 (5,184)	- 3,265 (18,772)
-2LL	- 146585,71	- 146563,69	- 144463,73	- 133277,88	- 146572,32	- 131322,41	- 144463,16	- 131320,27	- 144462,73

***p<0,01, **p<0,05, *p<0,1. Standardavvik i parentes.

I modell 8 legges samspillet mellom religiøs orientering og økonomisk likhet til, dette viser seg å være signifikant. Dette tyder på at det finnes en reell samspillseffekt mellom disse to variablene på avhengig variabel – effekten økonomisk likhet har på menneskers sosiale toleranse påvirkes av om personen er muslim eller kristen. Samspillet kan illustreres slik:

Figur 11: Økonomisk likhets påvirkning på sosial toleranse. Illustrasjon av samspilleffekt mellom nivå av økonomisk likhet og religiøs orientering.

Som vi kan se av figuren, så er effekten av økonomisk likhet sterkere for vestlige kristne enn den er for muslimer i og med at grafen er brattere for "vestlig kristen" enn den er for "muslim". Dette tyder på at muslimer generelt sett vil score lavere på sosial toleranse enn vestlige kristne, uansett hvor utviklet landet de er bosatt i er. Grunnen til dette er at muslimer i utgangspunktet scorer lavere på sosial toleranse, i tillegg til at økonomisk utvikling ikke vil ha like stor "veksteffekt" for deres toleranse som for vestlige kristnes toleranse. I modellen der samspillet legges til, mister variabelen for religiøs orientering sin tidligere signifikans. Grunnen til dette er nok at effekten av religion blir "spist opp" av samspillet. Samspillet mellom religiøs orientering og BNP per innbygger, som blir lagt til i modell 9, er ikke signifikant.

Det er vanskelig å konkludere med hvilken av modell 6 og modell 8 som er "best", da begge modellene inneholder relevante resultater. Begge modellene har også tilnærmet lik -2LL-verdi. De viser dog de samme tendensene til at både religiøs orientering og økonomisk likhet er signifikante påvirkere på menneskers sosiale toleranse. I modell 6 bekreftes dette ved at variabelen for religiøs orientering og variabelen for økonomisk likhet er signifikante kontrollert for hverandre. I modell 8 bekreftes dette med det signifikante samspillet som viser at det finnes en signifikant samspillseffekt mellom religiøs orientering og økonomisk likhet på sosial toleranse.

4.2.3 Kjønnslikestilling

Tabell 3 viser resultatene fra flernivåregresjonen der holdninger til KJØNNSLIKESTILLING er avhengig variabel. Som i regresjonen for sosial toleranse er alle kontrollvariablene signifikante i modell 1. De ulike variablene viser at menn og eldre mennesker generelt har lavere holdninger til kjønnslikestilling enn det kvinner og yngre mennesker har. I tillegg viser resultatene at mennesker med høy utdanning og mennesker med høy inntekt generelt har mer positive holdninger til kjønnslikestilling enn det mennesker med lavere utdanning og lavere inntekt har. Også mennesker fra stater med høy grad av demokrati er generelt mer positive til kjønnslikestilling enn det mennesker fra stater med lav grad av demokrati er. Alle de overnevnte effektene er signifikante også kontrollert for variablene for religion og økonomisk utvikling (variabelen for demokrati blir dog usignifikant når den kontrolleres for BNP per innbygger). Modell 2 og 3 viser at både religiøs orientering og grad av religiøsitet er signifikante påvirkere på menneskers holdninger til kjønnslikestilling, kontrollert for hverandre. Som ved sosial toleranse, er også effektene på holdninger til kjønnslikestilling negative, noe som betyr at muslimer generelt er mindre positive til likestilling enn vestlig kristne, og at høyt religiøse mennesker i snitt er mindre positive til likestilling enn lavt religiøse mennesker. Modell 4 og 5 viser videre at effekten både økonomisk likhet og BNP per innbygger har på menneskers holdninger til kjønnslikestilling er signifikant og positiv.

Tabell 3: Flernivåregresjon, kjønnslikestilling.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8	Modell 9
Mann	- 0,792*** (0,016)	- 0,792*** (0,016)	- 0,806*** (0,016)	- 0,795*** (0,017)	- 0,819*** (0,017)	-0,812*** (0,017)	- 0,835*** (0,017)	- 0,812*** (0,017)	-0,835*** (0,017)
Alder	- 0,007*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)	- 0,008*** (0,000)	- 0,008*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)	- 0,007*** (0,000)
Inntekt	0,057*** (0,004)	0,057*** (0,004)	0,057*** (0,004)	0,060*** (0,004)	0,056*** (0,004)	0,058*** (0,004)	0,056*** (0,004)	0,058*** (0,004)	0,056*** (0,004)
Utdanning	0,411*** (0,012)	0,410*** (0,012)	0,409*** (0,012)	0,411*** (0,013)	0,410*** (0,012)	0,410*** (0,013)	0,409*** (0,012)	0,410*** (0,013)	0,409*** (0,012)
Demokrati	0,295*** (0,038)	0,084* (0,047)	0,086* (0,046)	0,217*** (0,034)	0,193*** (0,045)	0,087** (0,139)	0,058 (0,046)	0,087** (0,133)	0,056 (0,047)
Islam		- 1,998*** (0,359)	- 1,856*** (0,348)			- 1,297*** (0,358)	- 2,275*** (0,526)	0,558 (2,800)	0,593 (9,234)
Religiøsitet			- 0,046*** (0,004)			- 0,050*** (0,004)	- 0,044*** (0,004)	- 0,049*** (0,004)	- 0,044*** (0,004)
Likhet				0,106*** (0,022)		0,063** (0,020)		0,080** (0,032)	
BNP					0,413*** (0,129)		- 0,147 (0,159)		0,122 (0,881)
Islam*Likhet								- 0,027 (0,041)	
Islam*BNP									- 0,279 (0,899)
Konstant	3,118*** (0,308)	5,760*** (0,530)	6,032*** (0,513)	- 3,240** (1,403)	0,161 (1,021)	1,623 (1,553)	7,884** (1,817)	0,460 (2,314)	5,108 (9,104)
-2LL	- 92593,02	- 92581,43	- 91955,91	- 79598,06	- 83508,19	- 79231,13	- 83049,96	- 79230,90	- 83049,91

***p<0,01, **p<0,05, *p<0,1. Standardavvik i parentes.

Variabelen økonomisk likhet beholder sin signifikans når den blir kontrollert for religionsvariablene (modell 6). Dette tyder på at også menneskers holdninger til kjønnslikestilling i virkeligheten blir påvirket både av religion og økonomisk utvikling. Dette er et faktum med noen modifikasjoner da variabelen for BNP per innbygger mister sin signifikans når den blir kontrollert for religion (modell 7). Samspillene i modell 8 og 9 er ikke signifikante. Jeg konkluderer med at modell 6 er den mest fruktbare modellen.

4.2.4 Sekulær politikk

Tabell 4 viser resultatene fra flernivåregresjonen der holdninger til SEKULÆR POLITIKK er avhengig variabel. Resultatene i modell 1 viser at alle kontrollvariablene har en signifikant effekt på menneskers holdning til sekulær politikk. Menn er generelt mer positive til sekulær politikk enn kvinner, eldre mennesker er generelt mindre positive til sekulær politikk enn yngre mennesker, og mennesker med høyere inntekt og høyere utdanning er generelt mer positive til sekulær politikk enn mennesker med lavere inntekt og lavere utdanning. Også effekten av demokrati er signifikant. Denne variabelen er positiv, noe som tyder på at mennesker som lever i stater med høy grad av demokrati er mer positive til sekulær politikk enn det mennesker fra stater med mindre grad av demokrati er. Effektene av alder, inntekt og utdanning holder seg relativt stabile når de blir kontrollert for religion- og utviklingsvariablene. Effektene av kjønn og demokrati forandrer både signifikans og fortegn utover i modellene. Effekten av kjønn stabiliserer seg først når den blir kontrollert for *både* religion og utvikling, da viser den en negativ effekt på menneskers holdninger til sekulær politikk noe som betyr at menn generelt sett er mer negative til et skille av religion og politikk enn det kvinner er. Variabelen for demokrati mister signifikans kontrollert for det meste, unntaket er når den blir kontrollert for bare BNP per innbygger, da viser den samme effekt som i modell 1.

Tabell 4: Flernivåregresjon, sekulær politikk.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8	Modell 9
Mann	0,090*** (0,016)	0,091*** (0,016)	- 0,020 (0,016)	0,095*** (0,017)	0,090*** (0,017)	- 0,030* (0,017)	- 0,031* (0,017)	- 0,030* (0,017)	- 0,032* (0,017)
Alder	- 0,010*** (0,000)	- 0,010*** (0,000)	- 0,006*** (0,000)	- 0,011*** (0,000)	- 0,011*** (0,000)	- 0,006*** (0,000)	- 0,006*** (0,000)	- 0,006*** (0,000)	- 0,006*** (0,000)
Inntekt	0,051*** (0,004)	0,051*** (0,004)	0,043*** (0,003)	0,056*** (0,004)	0,048*** (0,004)	0,046*** (0,004)	0,039*** (0,004)	0,046*** (0,004)	0,039*** (0,004)
Utdanning	0,240*** (0,012)	0,239*** (0,012)	0,234*** (0,012)	0,243*** (0,013)	0,244*** (0,013)	0,234*** (0,012)	0,238*** (0,012)	0,234*** (0,012)	0,237*** (0,012)
Demokrati	0,314*** (0,051)	- 0,005 (0,062)	0,009 (0,049)	0,180*** (0,038)	0,105 (0,066)	0,036 (0,043)	- 0,001 (0,052)	0,036 (0,043)	- 0,010 (0,052)
Islam		- 2,714*** (0,422)	- 1,877*** (0,334)			- 1,033** (0,337)	- 1,894*** (0,536)	- 0,618 (2,455)	4,627 (6,612)
Religiøsitet			- 0,255*** (0,004)			- 0,262*** (0,004)	- 0,255*** (0,004)	- 0,262*** (0,004)	- 0,255*** (0,004)
Likhet				0,165*** (0,022)		0,084** (0,018)		0,087*** (0,032)	
BNP					0,735*** (0,129)		0,001 (0,182)		0,595 (0,627)
Islam*Likhet								- 0,006 (0,036)	
Islam*BNP									- 0,649 (0,656)
Konstant	2,350*** (0,452)	6,028*** (0,661)	7,429*** (0,523)	- 7,762*** (1,408)	- 2,799** (1,279)	1,191 (1,416)	7,560*** (1,952)	1,010 (1,769)	1,523 (6,399)
-2LL	- 97135,34	- 97120,52	- 94576,12	- 87600,40	- 89087,43	- 85277,61	- 86708,16	- 85277,59	86707,67

***p<0,01, **p<0,05, *p<0,1. Standardavvik i parentes.

Modell 2 og 3 viser at både religiøs orientering og grad av religiøsitet er signifikante påvirkere på menneskers holdninger til sekulær politikk, kontrollert for hverandre. Som ved sosial toleranse og holdninger til likestilling, er effektene religion har på holdninger til sekulær politikk negative, noe som betyr at muslimer generelt er mindre positive til et skille av religion og politikk enn vestlig kristne, og at høyt religiøse mennesker i snitt er mindre positive til et skille mellom religion og politikk enn lavt religiøse mennesker. Modell 4 og 5 viser at effekten økonomisk utvikling (både økonomisk likhet og BNP per innbygger) har på menneskers holdninger til sekulær politikk er signifikant og positiv. Variabelen økonomisk likhet beholder sin signifikans når den blir kontrollert for religionsvariablene (modell 6), noe som betyr at menneskers holdninger til sekulær politikk i virkeligheten blir påvirket både av religion og utvikling. Som for regresjonen for kjønnslikestilling, er dette dog et faktum med modifikasjoner da variabelen for BNP per innbygger mister sin signifikans når den blir kontrollert for religion (modell 7). Samspillene i modell 8 og 9 er ikke signifikante. Jeg konkluderer med at modell 6 virker å være den mest fruktbare modellen.

4.3 Oppsummering av sentrale funn og tolkning av resultater

Jeg vil i denne delen av kapittelet gi en kort oppsummering og tolkning av de sentrale funnene i de fire flernivåregresjonene. Jeg vil i hovedsak konsentrere meg om resultatene fra de modellene som jeg over rangerte som mest fruktbare. Jeg vil også trekke inn resultatene fra den deskriptive analysen. Da jeg har mange funn å forholde meg til, organiserer jeg diskusjonsdelen rundt hypotesene (fra nr 1 til nr 7). Dette vil forhåpentligvis gi leseren en oversiktlig og lettfattelig oppsummering de ulike funnene og deres relevans for oppgavens problemstilling.

Hypotese 1: Muslimer uttrykker like stor generell støtte til demokratiet som vestlige kristne. Resultatene fra tabell 1 viser at religiøs orientering ikke har noen signifikant påvirkning på menneskers generelle støtte til demokratiet. Dette betyr at det ikke finnes noen generaliserbare holdningsforskjeller mellom muslimer og vestlige kristne når det kommer til generell demokratistøtte. Hypotese 1 er dermed bekreftet. Dette er en konklusjon som også blir støttet av resultatene som ble funnet i den deskriptive analysen.

Hypotese 2: Muslimer er mindre tolerente til andre mennesker enn det vestlige kristne er. Resultatene fra tabell 2 viser at religiøs orientering har en negativ og signifikant effekt på menneskers sosiale toleranse, noe som betyr at muslimer generelt sett er mindre tolerante ovenfor andre mennesker enn det vestlige kristne er. Denne effekten holder seg noenlunde stabil når den blir kontrollert for de to målene for økonomisk utvikling. Hypotese 2 kan dermed bekreftes. Denne konklusjonen støttes også av den foreløpige oppsummeringen i den deskriptive analysen.

Hypotese 3: Muslimer er mindre positive til kjønnslikestilling enn det vestlige kristne er. Resultatene fra tabell 3 viser at religiøs orientering har en negativ og signifikant effekt på holdninger til kjønnslikestilling. Dette betyr at muslimer generelt sett er mindre positive til kjønnslikestilling enn det vestlige kristne er. Effekten holder seg relativt stabil når den blir kontrollert for både økonomisk likhet og BNP per innbygger. Hypotese 3 kan dermed bekreftes. Også denne konklusjonen støttes av resultatene funnet i den deskriptive analysen.

Hypotese 4: Muslimer er mindre positive til et skille mellom politikk og religion enn det vestlige kristne er. Resultatene fra tabell 4 viser at religiøs orientering har en negativ og signifikant påvirkning på menneskers holdninger til sekulær politikk. I tråd med de andre analysene, betyr dette at muslimer generelt sett er mindre positive til et skille mellom politikk og religion enn det vestlige kristne er. Denne effekten holder seg stabil når den blir kontrollert for de to målene for økonomisk utvikling, noe som tyder på at også hypotese 4 kan bekreftes. Igjen vil konklusjonen støttes av resultatene som ble funnet i den deskriptive analysen.

Hypotese 5: Høyt religiøse mennesker har lavere demokratiske verdier enn lavt religiøse mennesker. Tabell 1 viser at grad av religiøsitet ikke har noen signifikant effekt på menneskers generelle støtte til demokratiet. Dette betyr at det ikke finnes generaliserbare forskjeller mellom høyt og lavt religiøse mennesker når det kommer til generelle holdninger knyttet til demokratiet som styreform. Funnene i tabell 2, 3 og 4 viser det motsatte. Grad av religiøsitet har en signifikant påvirkning på henholdsvis sosial toleranse, holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til skille av politikk og

religion. Denne effekten er negativ, noe som betyr at mennesker med høy grad av religiøsitet er mindre positive til de overnevnte demokratiske verdiene enn det mennesker med lav eller ingen grad av religiøsitet er. Effekten holder seg også stabil kontrollert for religiøs orientering, økonomisk likhet og BNP per innbygger. Med bakgrunn i resultatene fra de fire regresjonstabellene, kan ikke hypotese 5 fullt ut bekreftes (da grad av religiøsitet ikke har noen signifikant påvirkning på generell støtte til demokratiet), men det kan argumenteres for at den likevel ikke kan forkastes da den blir støttet i tre av fire tilfeller.

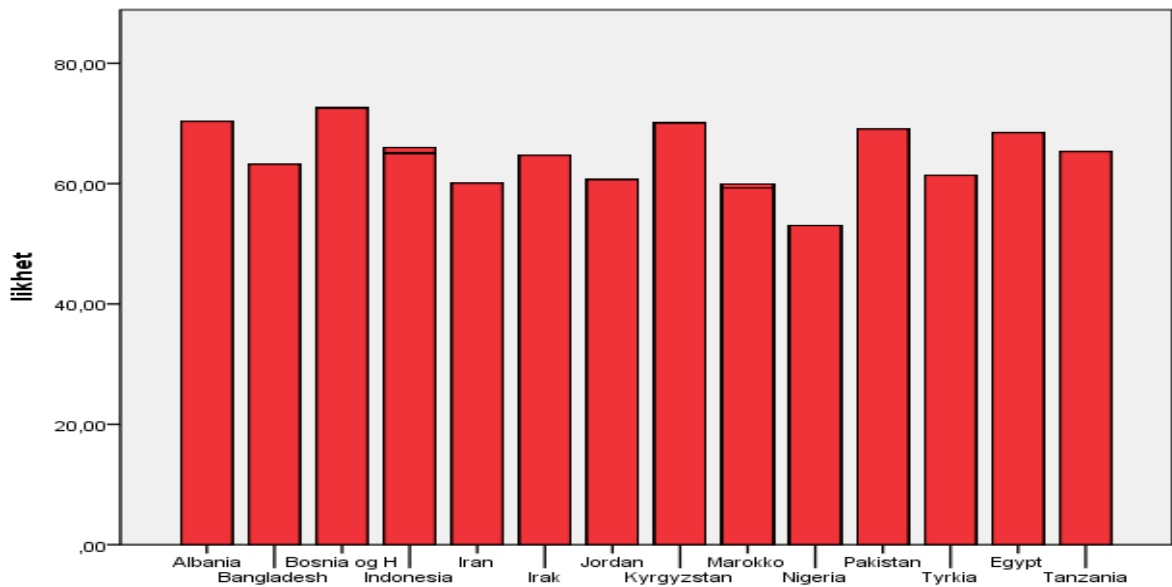
Hypotese 6: Mennesker fra lavt utviklede stater har lavere demokratiske verdier enn mennesker fra høyt utviklede stater. Resultatene fra tabell 1 viser at ingen av de to målene for økonomisk utvikling har noen signifikant effekt på menneskers generelle støtte til demokratiet, verken alene eller kontrollert for religion. Dette betyr at det ikke finnes generaliserbare holdningsforskjeller mellom mennesker fra høyt utviklede og lavt utviklede stater når det kommer til generell støtte til demokratiet. Dette funnet avkrefter hypotese 6. Tabellene 2, 3 og 4 viser dog noe motsatte funn. Både sosial toleranse, holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til sekulær politikk blir positivt påvirket av høy økonomisk likhet og høy BNP per innbygger alene. Men, når de to utviklingsvariablene blir kontrollert for religion, er det bare økonomisk likhet som ender opp med å fortsatt ha en signifikant påvirkning på de tre overnevnte demokratiske verdiene. Effekten av BNP per innbygger forsvinner kontrollert for religion. Grunnen til at effekten av BNP per innbygger forsvinner, og ikke effekten av økonomisk likhet gjør det samme, ligger mest sannsynlig i det at BNP per innbygger har en høy korrelasjon med religion, da spesielt religiøs orientering. Variabelen BNP per innbygger og variabelen Islam har en signifikant negativ korrelasjon på rundt 0,8 (se tabell A5 i appendiks). Dette faktumet ble også omtalt i den deskriptive analysen da figur 10 viste at den gjennomsnittlige BNP per innbygger i hjemlandene til muslimene var mye lavere enn den gjennomsnittlige BNP per innbygger i hjemlandene til de vestlige kristne. Variabelen økonomisk likhet har ikke en like høy korrelasjon med variabelen islam, noe som nok er en av grunnene til at denne variabelen ikke mister signifikans slik BNP per innbygger gjør når den blir kontrollert for religion.

Hypotese 6 omtaler dog økonomisk utvikling på generell basis. Grunnen til denne åpne formuleringen ligger i hovedsak i de metodiske uenighetene rundt hva det er som måler slik utvikling på best måte. Som vist i metodedelen (del 3.4.2) har flere argumentert for at også økonomisk likhet kan fungere som et godt mål på generell økonomisk utvikling. Da formuleringen av økonomisk utvikling i hypotese 6 er så åpen som den er, vil jeg argumentere for at økonomisk likhets signifikante effekter på sosial toleranse, holdninger til likestilling og holdninger til sekulær politikk (i tabellene 2, 3 og 4) til dels kan bekrefte hypotesen (dette selv om ikke *begge* målene på utvikling viste seg signifikante etter kontroll for religion). Alt i alt virker det som om hypotese 6 kan bekreftes, med noen modifikasjoner.

Hypotese 7: Muslimer har lavere demokratiske verdier enn vestlige kristne, uavhengig om de lever i en høyt eller lavt økonomisk utviklet stat. Når det kommer til den spesifikke samspillshypotesen virker denne i stor grad å være avkreftet. Bare for sosial toleranse viste et samspill seg å være signifikant, mellom religiøs orientering og økonomisk likhet. I det store og hele tyder det på at effekten økonomisk utvikling har på menneskers demokratiske verdier ikke blir påvirket av religiøs orientering – det virker ikke å kunne konkluderes med at muslimer har lavere demokratiske verdier enn vestlig kristne, uavhengig om de lever i en høyt eller lavt utviklet stat. Hypotese 7 virker dermed å kunne avkreftes.

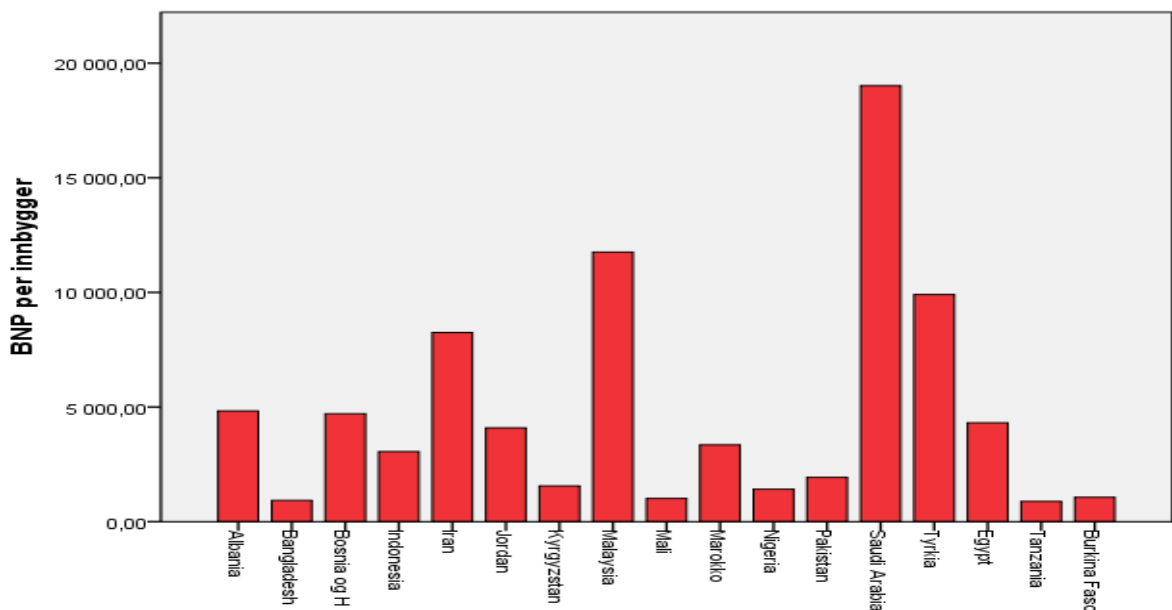
Men, selv om jeg i hovedsak ikke finner signifikante samspill mellom de to målene for økonomisk utvikling og religiøs orientering, viser likevel funnene fra de ulike regresjonene i stor grad at både religiøs orientering og økonomisk utvikling (i hovedsak økonomisk likhet hvis det kontrolleres for religion) er signifikante påvirkningsfaktorer på både sosial toleranse, holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til kjønnslikestilling. Muslimer har generelt lavere demokratiske verdier enn vestlige kristne og mennesker fra lavt utviklede stater har lavere demokratiske verdier enn mennesker fra høyt utviklede stater. Som nevnt i avsnittet over finnes det også stor korrelasjon mellom variabelen Islam og de to variablene som måler utvikling, dette er selvfølgelig noe som kan påvirke det at de fleste samspillene ikke viser signifikant effekt. I figur 12 og 13 nedenfor har jeg laget en mer detaljert framstilling av

hjemlandsforskjellene i BNP per innbygger og økonomisk likhet, bare for muslimer (se tabell A10 for mer detaljer).

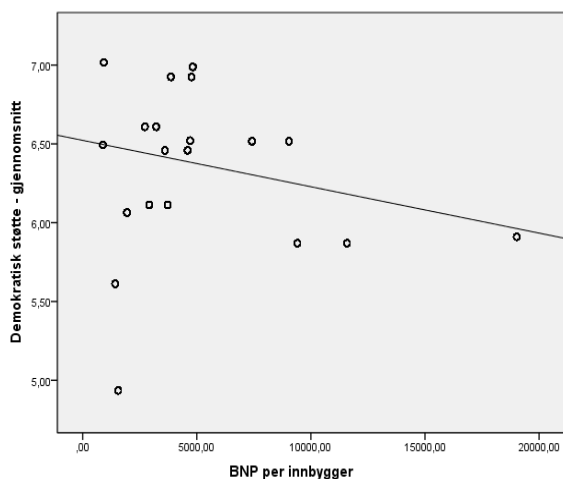
Figur 12: Økonomisk likhet i hjemland, muslimer.

Selv om de fleste muslimer lever i relativt lite utviklede stater (både når det gjelder BNP per innbygger og økonomisk likhet), finnes her også noen hjemstater med høyere nivå, dette gjelder spesielt for BNP per innbygger.

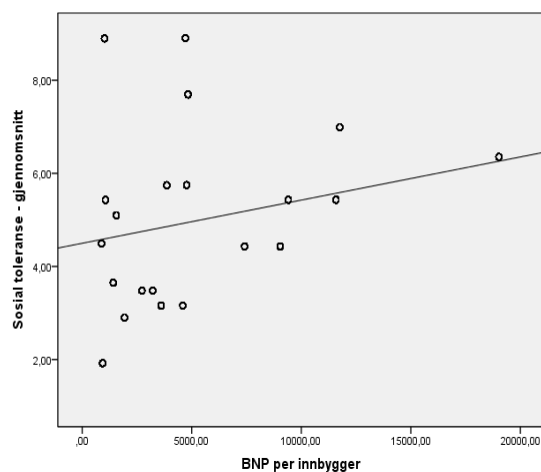

Figur 13: BNP per innbygger i hjemland, muslimer.

Det kan derfor være interessant å se om det finnes forskjeller i gjennomsnittlig score på demokratiske verdier mellom de muslimske hjemstatene med lavere BNP og i de muslimske hjemstatene med høyere BNP. I figurene 14, 15, 16 og 17 nedenfor vises sammenhengen mellom demokratiske verdier og BNP per innbygger i de muslimske samfunnene.

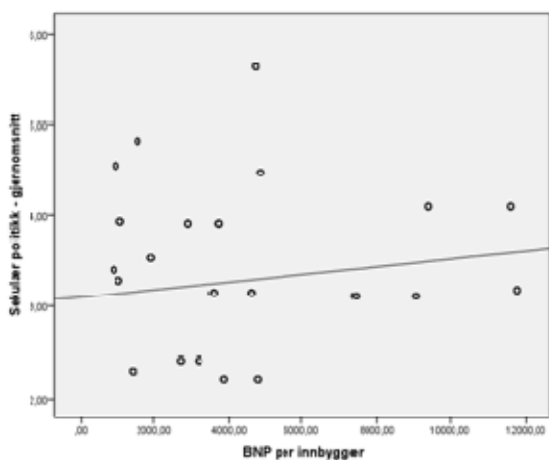

Figur 14: Scatterplot – demokratisk støtte og BNP

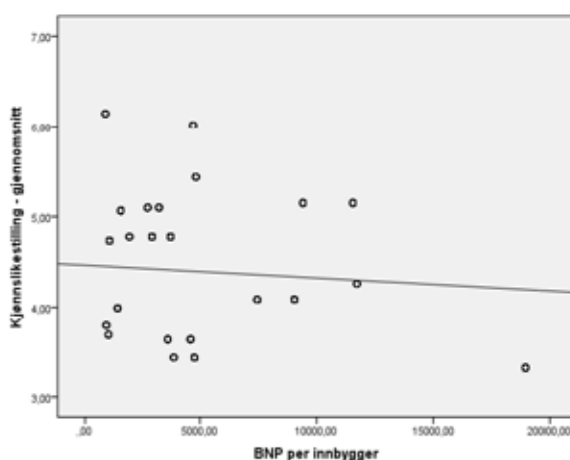

Figur 15: Scatterplot – sosial toleranse og BNP

Ved å se på de ulike scatterplotene, virker det ikke å være noen sammenheng mellom høy BNP per innbygger og høy gjennomsnittlig score på de demokratiske verdiene i de muslimske samfunnene. Spredningen er stor i de ulike figurene, noe som tyder på at muslimer fra rikere stater ikke nødvendigvis scorer høyere på demokratiske verdier enn muslimer fra fattigere stater.

Figur 13: Scatterplot – kjønnslikestilling og BNP

Figur 14: Scatterplot – sekulær politikk og BNP

Det er selvfølgelig ikke mulig å trekke noen generaliserbare konklusjoner av disse enkle scatterplotene, men det er mye som tyder på at de støtter hypotese 7 som sier at muslimer har lavere demokratiske verdier, uavhengig av økonomisk utvikling i hjemland. Da de fleste muslimer lever i relativt fattige stater (lav BNP), og det heller ikke virker å være noen klare lineære holdningsforskjeller mellom rike muslimske samfunn og fattige muslimske samfunn, kan dette tyde på at muslimer generelt sett vil ha lavere demokratiske verdier enn vestlige kristne, uansett hvor rikt eller fattig land de bor i³⁶. Selv om resultatene fra samspillene ikke er signifikante, mener jeg at scatterplotene viser at hypotese 7 ikke *nødvendigvis* trenger å være avkreftet, og jeg velger derfor å verken bekrefte eller avkrefte oppgavens siste hypotese.

Nedenfor vises en enkel oppsummering av hypotesene.

Tabell 5: Oppsummering av hypoteser.

	Bekreftet	Avkreftet
H1: Muslimer uttrykker like stor generell støtte til demokratiet som vestlige kristne gjør.	X	
H2: Muslimer er mindre tolerante til andre mennesker enn det vestlig kristne er.	X	
H3: Muslimer er mindre positive til kjønnslikestilling enn det vestlige kristne er.	X	
H4: Muslimer er mindre positive til et skille mellom religion og politikk enn det vestlige kristne er.	X	
H5: Høyt religiøse mennesker har lavere demokratiske verdier enn lavt religiøse mennesker.	(X)	
H6: Mennesker fra høyt utviklede stater har lavere demokratiske verdier enn mennesker fra lavt utviklede stater.	(X)	
H7: Muslimer har lavere demokratiske verdier enn vestlige kristne, uavhengig om de lever i en høyt eller lavt økonomisk utviklet stat.	X	X

4.3.1 I hvilken grad er muslimer tilhengere av demokratiske verdier?

Så hva sier egentlig funnene om religionens effekt på menneskers demokratiske verdier? Først og fremst viser både den deskriptive analysen og flernivåanalysen at religiøs orientering i stor grad påvirker menneskers tanker rundt, og holdninger til, de ulike aspektene av demokratiet. Dette gjelder dog ikke den generelle støtten til demokratiet – her virker det ikke å finnes store holdningsforskjeller mellom muslimer og vestlig

³⁶ Denne konklusjonen gjelder dog ikke for generell demokratisk støtte da jeg tidligere har konstatert at muslimer generelt scorer likt som vestlige kristne på denne variabelen.

kristne. Dette er et funn som er i tråd med mye av den tidligere forskningen på religion og demokratiske holdninger som konkluderer med at "alle" virker å støtte en demokratisk styreform på generell basis (Norris og Inglehart 2002 og 2004; Inglehart og Norris 2003; Bomhoff og Gu 2008; Rowley og Smith 2009).

En slik generell støtte trenger likevel ikke å bety det samme som at en støtter *alle* delene av den demokratiske styreformen. I min undersøkelse viser funnene at religiøs orientering faktisk har stor effekt på sosial toleranse, holdninger til likestilling og holdninger til sekulær politikk. Dette er en effekt som ikke forsvinner når det kontrolleres for de to målene for økonomisk utvikling, slik moderniseringsteorien antyder. Muslimer er generelt mer negative til både det å tolerere andre menneskers livsvalg, til likestilling av kvinner og menn og til det å ønske et skille av politikk og religion enn det vestlige kristne er. Også disse funnene er i tråd med mye av den eksisterende forskningen på religion og menneskers demokratiske holdninger (se overnevnte artikler).

5.0 AVSLUTNING

Alt i alt virker det som om muslimer flest støtter demokratiet som institusjon – altså ideen om demokratiet (valg og konkurranse), men at de ikke er spesielt positive til verken sivile friheter eller verdier knyttet til rettsstaten. Spørsmålet blir da om det er mulig å virkelig støtte noe uten å støtte alle dets ulike elementer. Hvis en person støtter bare det ene grunnkonseptet av demokratiet, uten å støtte de andre to grunnkonseptene, er denne personen da virkelig demokratisk?

Bomhoff og Gu (2008) svarer nei på dette spørsmålet. Da de finner at borgere i islamske stater virker å støtte demokratiet uten å nødvendigvis også bifalle de liberale verdiene som er avgjørende for et livskraftig og åpent demokrati, konstaterer de at det er en "lack of democratic mindset" (25) i de muslimske statene. Rowley og Smith (2009) skriver også at det vil være misvisende å konstatere med det at muslimer virkelig støtter demokratiet som helhet hvis de ikke støtter alle delene av det. Inglehart og Welzel (2008) trekker fram et viktig poeng når det kommer til skillet mellom naturlige (intrinsic) og instrumentelle grunner for å støtte demokratiet. En instrumentell støtte til demokratiet handler om en mer overfladisk støtte, ofte basert på tanken om at demokratiet vil skape økonomisk orden og framgang. En naturlig støtte til demokratiet handler om en støtte der demokratiet har en verdi i seg selv (de linker dette opp mot selvuttrykkverdier som kjønnslikhet, toleranse og tillit). En ordentlig og helhetlig støtte til demokratiet reflekterer en naturlig støtte, og det er dermed ikke nok å bare uttrykke instrumentell støtte til demokratiet. Hvis det er slik at muslimer støtter demokratiet bare av instrumentelle grunner, vil deres støtte til demokratiet være kondisjonell. Den kan synke når forventningene ikke blir møtt, i økonomiske kriser og i tider med sosial uro, noe som kan føre til at ikke-overbeviste demokrater fort kan snu seg til ikke-valgte regjeringer eller diktatorer som lover økonomisk oppgang og fred.

Som nevnt tidligere i oppgaven er en demokratisk befolkning en viktig forutsetning for et demokratisk regime. Når jeg finner at muslimer virker å støtte demokratiet mer som en institusjon, enn som et mål i seg selv (rettsstat med sivile friheter), hvordan er da utsiktene for demokrati i den muslimske verden? Hva vil skje i de nyfødte demokratiene

i Egypt og Tunisia hvis ikke de demokratisk valgte regjeringene klarer å skape økonomisk framgang og bedre tider? En mulighet er at folket vil svikte demokratiet og heller ønske en annen type styre. Dette kan få katastrofale følger for den videre demokratiseringsprosessen i den muslimske verden.

Et annet spørsmål er hvilken type demokrati som vil utvikle seg i de nye demokratiene i Midtøsten hvis befolkningen ikke støtter alle aspektene av styreformen. Som nevnt innledningsvis har 'Islamsk demokrati' blitt framsatt som en alternativ modell til det vestlige liberaldemokratiet (Bukay 2007). Det er vanskelig å definere en slik styreform, men den handler i bunn og grunn om det å forene Islamske prinsipper med politikk innenfor en demokratisk ramme (Ghadbian 2003). En slik form for demokrati vil klart bryte med det liberale demokratiet i den forstand at det vil baseres på en religiøs politikk, ikke en nøytral politikk. Det at det klare skillet mellom politikk og religion ikke forekommer, vil sannsynligvis påvirke hvilke elementer som blir oppfattet som demokratiske. Det er for eksempel rimelig å anta at et fokus på Islam i politikken vil skape begrensinger på friheten til mennesker som tilhører en annen trosretning. I verste fall kan et ensidig religiøst fokus i politikken føre til at religiøse minoriteters rettigheter ikke blir ansett som like viktige som rettighetene til den religiøse majoriteten. Dette vil i så fall bryte med de liberaldemokratiske prinsippene om frihet og likhet. Om 'Islamsk demokrati' kan karakteriseres som et *helhetlig* demokrati på samme måten som det vestlige liberaldemokratiet, er dermed tvilsomt.

På den andre siden er det ikke sikkert at 'Islamsk demokrati' i virkeligheten vil utvikle seg så langt bort fra liberaldemokratiet. Selv om styreformen i stor grad bunner i religiøse prinsipper, så er det også et *demokrati*. Ved å se på den historiske utviklingen av demokratisk teori ser vi at det vestlige demokratiet ikke ble skapt på en dag. Det er dermed urimelig å forvente at de muslimske landene (som i stor grad har vært upåvirket av den demokratiske bølgen de siste tiårene) plutselig skal innføre en styreform som har tatt de vestlige statene mange hundre år å forme. Hva som vil skje i framtiden er det ingen som vet. Det eneste vi kan si med sikkerhet i dag er at muslimer flest i alle fall har et grunnleggende ønske om demokrati – om dette er nok for at liberaldemokratiet etter hvert vil slå rot i den muslimske verden, gjenstår å se.

Litteraturliste

- Al-Braizat, Fares (2002). 'Muslims and Democracy: an Empirical Critique of Fukuyama's Culturalist Approach', *International Journal of Comparative Sociology* 43(3-5): 269-299.
- Adorno, Theodor W., Frenkel-Brunswik, Else, Levinson, Daniel J. og Sanford, R. Nevitt. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: NY Harper.
- Almond, Gabriel A. og Verba, Sidney (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. USA: Princeton University Press.
- Andersen, Robert (2012). 'Support for democracy in cross-national perspective: The detrimental effect of economic inequality', *Research in Social Stratification and Mobility* 30(4): 389-402.
- Ariely, Gal og Davidov, Eldad (2011). 'Can we rate public support for democracy in a comparable way? Cross-national equivalence of democratic attitudes in the world value survey', *Social indicators research* 104(2): 271-286.
- Barro, Robert J. (1999). 'Determinants of Democracy', *Journal of Political Economy* 107(6): 158-183.
- Bloom, Pazit B. og Arikan, Gizem (2012). 'A two-edged sword: the differential effect of religious belief and religious social context on attitudes towards democracy', *Political Behavior* 34(2): 249-276.
- Bomhoff, Eduard J. og Gu, Man-Li (2012). 'Religion and Support for Democracy: A Comparative Study for Catholic and Muslim Countries', *Politics and Religion* 5(2): 280-316.
- Breznau, Nate, Lykes, Valerie, Kelley, Jonathan, og Evans, M.D.R. (2011). 'A Clash of Civilizations? Preferences for Religious Political Leaders in 86 Nations', *Journal for the Scientific Study of Religion* 50(4): 671-691.
- Bukay, David (2007). 'Can There Be an Islamic Democracy?', *Middle East Quarterly* 14(2): 71-77.
- Collier, David og Levitsky, Stevens (1997). 'Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research', *World Politics* 49(3): 430-451.
- Dahl, Robert (1956a). *A preface to democratic theory*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Dahl, Robert (1956b). 'Hierarchy, Democracy and Bargaining in Politics and Economics' i Eulau et al. *Political Behaviour*. Glencoe: Free Press.
- Dalton, Russell J. (2000). 'Citizen Attitudes and Political Behaviour', *Comparative Political Studies* 33(6-7): 912-940.
- De Toqueville, Alexis (1835/1945). *Democracy in America*. New York: Knopf.
- Ebenstein, William og Ebenstein, Alan (2000). *Great Political Thinkers: Plato the the Present (sixth edition)*. USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Eikemo, Andreas og Clausen, Tommy Høyvarde (red.) (2012). *Kvantitativ analyse med SPSS*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Eckstein, Harry (1966). *A Theory of Stable Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Fox, Jonathan (2001). 'Religion as an overlooked element of international relations', *International Studies Review* 3(3): 53-73.
- Freedom House (2013). 'Freedom in the world', *Freedom House organization*.
- Fukuyama, Francis (1989). 'The end of history', *The National Interest*, vol. 16.
- Ghadbian, Najib (2003). 'Democracy or Self-interest?', *Harvard International Review* 25(2): 78-79.
- Hadenius, Axel og Teorell, Jan (2005). 'Cultural and economic prerequisites of democracy: Reassessing recent evidence', *Studies in Comparative International Development* 39(4): 87-106.
- Held, David (2006). *Models of Democracy (third edition)*. Cambridge: Polity Press.
- Hofmann, Steven (2004). 'Islam and Democracy: Micro-Level Indicators of Compatibility', *Comparative Political Studies* 37: 652-676.
- Huntington, Samuel P. (1991). *The Third Wave: democratization in the late twentieth century*. USA: University of Oklahoma Press.
- Huntington, Samuel P. (1993). 'The clash of civilizations?', *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster.
- Inglehart, Ronald. (1971). 'The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies', *American political science review* 65(4): 991-1017.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.

- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift: in advanced industrial society*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (2000a). 'Globalization and postmodern values', *The Washington Quarterly* 23(1): 215-228.
- Inglehart, Ronald (2000b). 'Culture and democracy' i Harrison, Lawrence og Huntington, Samuel P. (ed) *Culture matters*. USA: Basic Books.
- Inglehart, Ronald og Baker, Wayne (2000). 'Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values', *American Sociological Review* 65(1): 19-51.
- Inglehart, Ronald og Norris, Pippa (2003). 'The true clash of civilizations', *Foreign Policy* 135: 62-70.
- Inglehart, Ronald og Welzel, Christian (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Inglehart, Ronald and Welzel, Christian (2010). 'Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy'. *Perspectives on Politics*, 8: 551-567.
- Jamal, Amaney A. og Tessler, Mark (2008). 'Attitudes in the Arab world', *Journal of Democracy* 19(1): 97-110.
- Karatnycky, Adrian (2002). 'Muslim Countries and the Democracy Gap', *Journal of Democracy* 13(1): 99-112.
- Lipset, Seymour M. (1966). 'Why Parties? The Origin and Transformation of Party Politics in America (review)', *Journal of Democracy* 7(1): 169-175.
- Lipset, Seymour Martin (1981). *Political man: The social bases of politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour M (1994). 'The social requisites of democracy revisited: 1993 presidential address', *American Sociological Review* 59(1): 1-22.
- Locke, John (1689/1988). *Two Treaties of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, Katherine, Tope, Daniel og Price, Anne M (2008). 'Religion And Support For Democracy: A Crossnational Examination', *Sociological Spectrum* 28(5): 625-653.
- Midlarsky, Manus I. (1998). 'Democracy and Islam: Implications for Civilizational Conflict and the Democratic Peace', *International Studies Quarterly* 42(3): 485-511.

- Mill, John Stuart (1861/2008). *Considerations on Representative Government*. UK: Serenity Publishers.
- Mill, John Stuart (1859/1991). *On Liberty*. USA: Oxford University Press.
- Minkenberg, Michael (2007). 'Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33(6): 887-909.
- Moaddel, Mansoor (ed) (2007). *Values and perceptions of the Islamic and Middle Eastern publics*. USA: Palgrave Macmillan
- Montesquieu, Charles (1748/1989). *The Spirit of the Laws*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moses, Jonathon og Knutsen, Torbjørn (2007). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*. UK: Palgrave Macmillan.
- Muller, Tim (2009). 'Religiosity and Attitudes towards the Involvement of Religious Leaders in Politics: A multilevel-analysis of 55 societies', *World Values Research* 2(1): 1-29.
- Møller, Jørgen og Skaaning, Svend-Erik (2010). 'Beyond the radial delusion: conceptualizing and measuring democracy and non-democracy', *International Political Science Review* 31(3): 261-283.
- Norris, Pippa og Inglehart, Ronald (2002). 'Islam & the West: Testing the clash of civilizations thesis', *John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Faculty Research Working Papers Series*.
- Norris, Pippa og Inglehart, Ronald (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. New York: Cambridge University Press
- Norris, Pippa og Inglehart, Ronald (2012). 'Muslim integration into Western cultures: Between origins and destinations', *Political Studies* 60(2): 228-251.
- Pateman, Carol (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Puddington, Arch (2012). 'Freedom in the world 2012: The Arab uprisings and their global repercussions', *Freedom House organization*.
- Raaflaub, Kurt A. (1983). 'Democracy, Oligarchy, and the Concept of the "Free Citizen" in Late Fifth-Century Athens', *Political Theory*, 11(4): 517-544.
- Rabe-Hesketh, Sophia og Skrondal, Anders (2008). *Multilevel and longitudinal modeling using Stata*. Stata Corp.

- Ringdal, Kristen (2007). *Enhet og mangfold (2 utgave)*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rizzo, Helen, Abdel-Latif, Abdel-Hamid og Meyer, Katherine. 'The relationship between gender equality and democracy: A comparison of Arab versus non-Arab Muslim societies', *Sociology* 41(6): 1151-1170.
- Rose, Richard. 'How Muslims view democracy: Evidence from central Asia', *Journal of Democracy* 13(4): 102-111.
- Rousseau, Jean-Jaques (1762/1994). *The Social Contract*. Oxford: Oxford University Press Inc.
- Rowley, Charles K. og Smith, Nathanael (2009). 'Islam's democracy paradox: Muslims claim to like democracy, so why do they have so little?', *Public Choice* 139(3-4): 273-299.
- Shumpeter, Joseph A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: The University Library Harper & Row.
- Solt, Frederick (2009). 'Standardizing the world income inequality database', *Social Science Quarterly* 90(2): 231-242.
- Steenbergen, Marci R. & Bradford, Jones (2002). "Modeling multilevel data structures". *American Journal of Political Science* 46(1): 218-237.
- Strabac, Zan (2012). 'Flernivåanalyse' i Eikemo, Andreas og Clausen, Tommy Høyvarde (red.) *Kvantitativ analyse med SPSS*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Street, John (1994). 'Political Culture – From Civic Culture to Mass Culture', *British Journal of Political Sciences* 24(1): 95-113.
- Tessler, Mark (2002a). 'Do Islamic orientations influence attitudes toward democracy in the Arab world? Evidence from Egypt, Jordan, Morocco, and Algeria', *International Journal of Comparative Sociology* 43: 229-249.
- Tessler, Mark (2002b). 'Islam and democracy in the Middle East: The impact of religious orientations on attitudes toward democracy in four Arab countries', *Comparative Politics* 34(3): 337-354.
- Thomassen, Jacques (2007). 'Democratic Values' i Dalton, Russell og Klingeman, Hans-Dieter (red.) *The Oxford Handbook of Politcal Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Thucydides (årstall ukjent). *The Pelopponesian War*. Ingen utgiver.

- Vlas, Natalia og Gherghina, Sergiu (2012). 'Where does religion meet democracy? A comparative analysis of attitudes in Europe', *International Political Science Review* 33(3): 336-351.
- Welzel, Christian og Inglehart, Ronald (2008). 'Political culture, mass beliefs, and value change', *Democratization* 126-144.
- Wollstonecraft, Mary (1792/1982). *Vindication of the Rights of Woman*. Harmondsworth: Penguin.

Appendiks A

Tabell A1: Klassifisering av dummyvariabelen ISLAM.

Muslim		V. kristen	
1	Irak	1	Frankrike
2	Algerie	2	Finland
3	Iran	3	Belgia
4	Saudi-Arabia	4	Storbritannia
5	Jordan	5	Australia
6	Egypt	6	Nederland
7	Mali	7	Tyskland
8	Indonesia	8	Canada
9	Azerbaidjan	9	Sveits
10	Bangladesh	10	Luxemburg
11	Tyrkia	11	New Zealand
12	Kyrgyzstan	12	Danmark
13	Pakistan	13	Norge
14	Albania	14	Sverige
15	Marokko	15	USA
16	Malaysia	16	Østerrike
17	Burkina Faso	17	Spania
18	Bosnia Herz.	18	Irland
19	Tanzania	19	Hellas
20	Nigeria	20	Island
		21	Italia
		22	Portugal

Tabell A2: Religionsfordeling i datautvalg, vestlige stater og muslimske stater.

	Religiøs orientering	Antall	Prosent
Vestlige stater	muslim	327	1,1
	kristen	28264	98,9
Muslimske stater	muslim	38846	90,1
	kristen	4257	9,9

Tabell A3: Avhengige variabler – oversikt over inkluderte land.

Land	Dem. støtte	Sekulær pol.	Sosial tol.	Likestilling
Albania	X	X	X	X
Australia	-	X	X	X
Østerrike	X	X	X	-
Bangladesh	X	X	X	X
Belgia	X	X	X	-
Bosnia og H	X	X	X	X
Canada	X	X	X	X
Danmark	X	X	X	-
Finland	X	X	X	X
Frankrike	X	X	X	X
Tyskland	X	X	X	X
Hellas	X	X	X	-
Island	X	X	X	-
Indonesia	X	X	X	X
Iran	X	X	X	X
Irak	X	X	-	X
Irland	X	X	X	-
Italia	X	X	X	X
Jordan	X	X	X	X
Kyrgyzstan	X	X	X	X
Luxemburg	X	X	X	-
Malaysia	-	X	X	X
Mali	-	X	X	X
Marokko	X	X	-	X
Nederland	X	X	X	X
New Zealand	X	X	X	X
Nigeria	X	X	X	X
Norge	-	X	X	X
Pakistan	X	X	X	X
Portugal	X	X	X	-
Saudi-Arabia	X	-	X	X
Spania	X	X	X	X
Sverige	X	X	X	X
Sveits	-	-	X	X
Tyrkia	X	X	X	X
Egypt	X	X	X	X
Storbritannia	X	X	X	X
Tanzania	X	X	X	X
USA	X	X	X	X
Burkina F.	-	X	X	X

Tabell A4: Gjennomsnittlig score, demokratiske verdier

Land	Dem. støtte	Sekulær pol.	Sosial tol.	Likestilling
Muslim	6,2	3,3	4,8	4,2
Vestlig k.	6,4	6,1	14,2	7,0
Albania	6,9	4,4	7,6	5,4
Australia	-	5,6	14,5	6,5
Østerrike	7,1	6,0	12,9	-
Bangladesh	7,0	4,5	1,9	3,8
Belgia	5,8	6,7	11,5	-
Bosnia og H	6,5	5,6	8,9	6,0
Canada	5,8	5,6	13,6	7,1
Danmark	6,8	7,8	19,0	-
Finland	6,3	6,3	15,7	7,0
Frankrike	4,9	6,8	14,8	7,2
Tyskland	7,3	5,7	13,9	6,7
Hellas	5,8	4,7	14,0	-
Island	7,2	6,5	17,1	-
Indonesia	6,6	2,4	3,4	5,0
Iran	6,5	3,1	4,4	4,0
Irak	5,9	3,0	-	3,3
Irland	6,4	5,8	9,2	-
Italia	6,0	5,7	10,3	6,4
Jordan	6,4	3,1	3,1	3,6
Kyrgyzstan	4,9	4,8	5,0	5,0
Luxemburg	6,7	6,1	14,6	-
Malaysia	-	3,1	6,9	4,2
Mali	-	3,2	8,8	3,7
Marokko	6,1	3,9	-	4,4
Nederland	6,4	6,7	15,6	7,0
New Zealand	6,6	6,0	15,2	6,9
Nigeria	5,6	2,2	3,6	3,9
Norge	-	8,0	18,9	7,9
Pakistan	6,0	3,5	2,9	4,7
Portugal	5,5	5,9	10,4	-
Saudi-Arabia	5,9	-	6,3	3,3
Spania	6,6	6,2	14,6	6,9
Sverige	6,7	7,3	21,8	7,8
Sveits	-	-	16,8	6,9
Tyrkia	5,8	4,0	5,4	5,1
Egypt	6,9	2,2	5,7	3,4
Storbritannia	6,5	6,4	13,2	6,5
Tanzania	6,4	3,4	4,4	6,1
USA	6,5	4,8	12,0	6,6
Burkina F.	-	3,9	5,4	4,7

Tabell A5: Korrelasjoner mellom teoretiske uavhengige variabler.

		Islam	Religiøsitet	BNP (log)	Øk. likhet
Islam	Pearson korrelasjon	1	0,540**	-0,835**	-0,653**
Religiøsitet	Pearson korrelasjon	0,540**	1	-0,444**	-0,474**
BNP (log)	Pearson korrelasjon	-0,835**	-0,444**	1	0,516**
Øk. Likhet	Pearson korrelasjon	-0,653**	-0,474**	0,516**	1

** Korrelasjon signifikant på 0,01-nivå (2-tailed)

Tabell A6: Deskriptiv statistikk - AVH: Generell støtte til demokratiet.

	N	MIN	MAKS	GJ.SNITT	ST.AVVIK	VERDI 0	VERDI 1
Mann	27306					13404	13902
Alder	27306	15	97	40,6	15,8		
Inntekt	27306	1	10	4,8	2,3		
Utdanning	27306	1	3	1,8	0,7		
Demokrati	27306	2,25	10	7,0	2,7		
Islam	27306					11753	15553
Religiøsitet	27306	1	10	8,1	2,6		
Likhet	27306	53,0	77,6	65,3	6,9		
BNP (log)	27306	6,8	10,8	9,0	1,2		

Tabell A7: Deskriptiv statistikk - AVH: Sosial toleranse

	N	MIN	MAKS	GJ.SNITT	ST.AVVIK	VERDI 0	VERDI 1
Mann	41997					21661	20336
Alder	41997	15	98	41,8	16,6		
Inntekt	41997	1	10	4,8	2,3		
Utdanning	41997	1	3	1,8	0,7		
Demokrati	41997	1,8	20	7,5	3,5		
Islam	41997					21208	20789
Religiøsitet	41997	1	10	8,0	2,7		
Likhet	41997	53,0	77,6	66,5	6,2		
BNP (log)	41997	6,7	10,8	9,2	1,2		

Tabell A8: Deskriptiv statistikk - AVH: Kjønnsligestilling

	N	MIN	MAKS	GJ.SNITT	ST.AVVIK	VERDI 0	VERDI 1
Mann	38135					19668	18667
Alder	38135	15	98	40,5	16,0		
Inntekt	38135	1	10	4,6	2,2		
Utdanning	38135	1	3	1,8	0,7		
Demokrati	38135	1,8	20	6,4	3,7		
Islam	38135					11467	26668
Religiøsitet	38135	1	10	8,6	2,4		
Likhet	38135	53,0	76,8	64,7	5,8		
BNP (log)	38135	6,7	10,8	8,9	1,1		

Tabell A9: Deskriptiv statistikk - AVH: Sekulær politikk

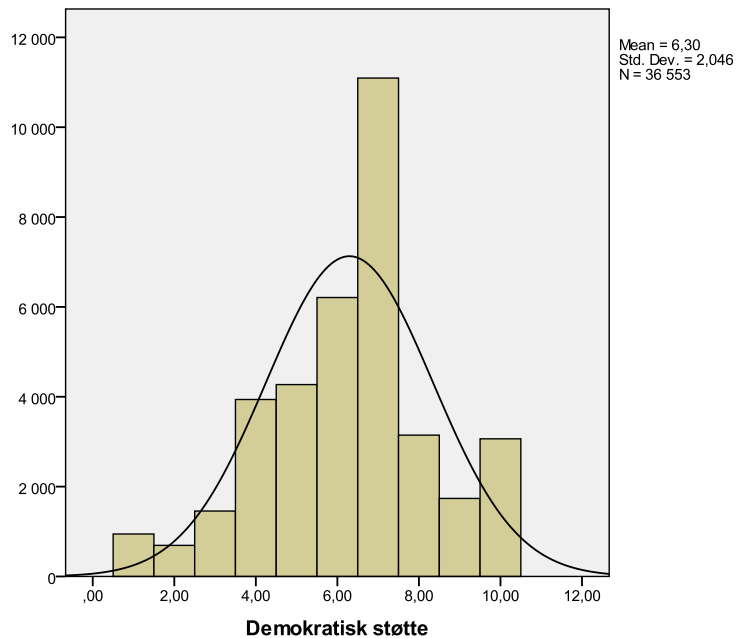
	N	MIN	MAKS	GJ.SNITT	ST.AVVIK	VERDI 0	VERDI 1
Mann	41005					21094	19911
Alder	41005	15	97	41,4	16,4		
Inntekt	41005	1	10	4,7	2,3		
Utdanning	41005	1	3	1,8	0,7		
Demokrati	41005	1,8	20	7,4	3,5		
Islam	41005					19655	21350
Religiøsitet	41005	1	10	8,0	2,7		
Likhet	41005	53,0	77,6	66,0	6,4		
BNP (log)	41005	6,7	10,8	9,2	1,2		

Tabell A10: Økonomisk likhet og BNP per innbygger, muslimske land.

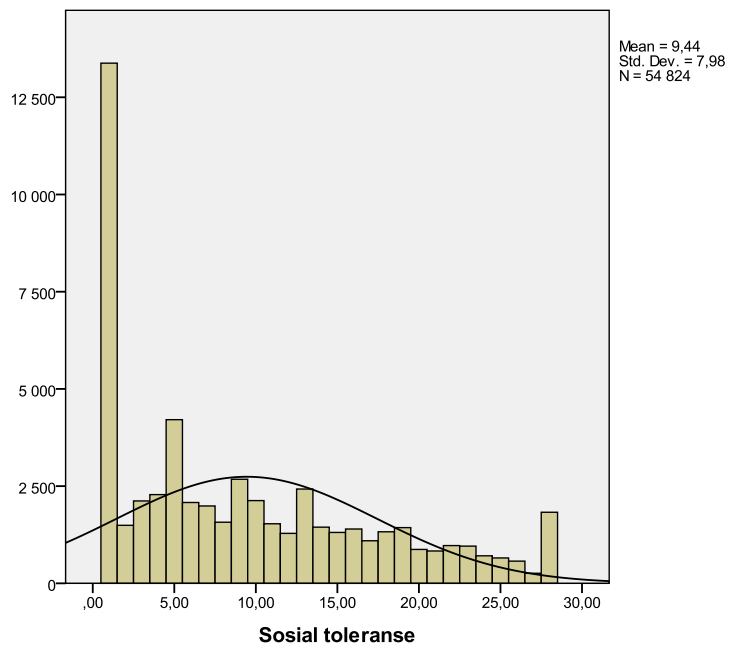
	Økonomisk likhet	BNP per innbygger
Irak	64,6895	-
Algerie	-	-
Iran	58,7387	8247,3559
Saudi-Arabia	-	19016,0400
Jordan	60,6519	4091,8878
Egypt	66,0357	4315,2913
Mali	-	1012,8000
Indonesia	65,3226	3053,6688
Azerbajjan	-	-
Bangladesh	63,1977	923,3400
Tyrkia	57,8922	9907,8831
Kyrgyzstan	70,0493	1556,4000
Pakistan	69,0606	1931,3500
Albania	70,3299	4825,4000
Marokko	59,5903	3350,1217
Malaysia	-	11754,5300
Burkina Faso	-	1060,4800
Bosnia Herz.	72,5330	4703,9400
Tanzania	65,3206	882,1000
Nigeria	53,0282	1415,1700

Appendiks B

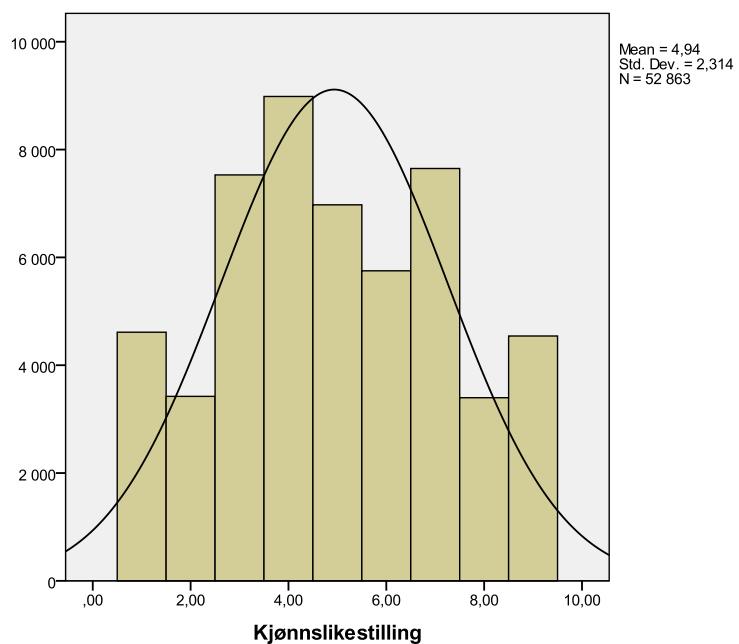
Figur B1: Frekvensfordeling, demokratisk støtte

Figur B2: Frekvensfordeling, sosial toleranse

Figur B3: Frekvensfordeling, kjønnslikestilling

Figur B4: Frekvensfordeling, sekulær politikk

